

NAJBOLJŠI SO PADLI

3

Stane Semič-Daki

NAJBOLJŠI SO PADLI

STANE SEMIČ-DAKI
NAJBOLJŠI
SO PADLI

STANE SEMIČ-DAKI

NAJBOLJŠI SO PADLI

III

Spomini

LJUBLJANA 1972

Po uničenju plavogardistične postojanke Grčarice in po razorožitvi italijanske kolone, ki je prodirala iz Kočevja v Ribniško dolino, je bila najvažnejša naloga XIV. divizije, da uniči belogardistične postojanke v Velikih Laščah, na Turjaku, Osolniku, na Bloški planoti, v Begunjah in v Cerknici.

Belogardisti so ostali brez svojih podpornikov Italijanov, trenutno so bili navezani sami nase, a bili so trdno prepričani, da jih bo sprejel pod svoje okrilje nemški okupator. Zato smo morali hiteti, da bi uničili čim več belogardističnih postojank in razorožili čim več belogardistov. Vsi stari partizani smo vedeli, da se bodo osamljeni, in v pričakovanju novega varuha Nemcev, belogardisti še bolj trmoglavo upirali in tako dokazali Nemcem, da so jim velika pomoč na območju Musolinijeve Ljubljanske pokrajine.

12. septembra se je v brigado vrnil tudi tretji bataljon iz Bele krajine in tako številčno ojačil brigado, ki se je pripravljala na nove pohode.

V Ribnici in okoli Ribnice je ob vseh cestah ležalo orožje, ki so ga odvrgli Italijani, a brigade se zanj niso kaj več brigale, saj je bilo dovolj terenskih enot, ki so pobirale orožje in zaščitile Ribnico in okolico.

12. septembra zvečer je komandant Glavnega štaba Slovenije Franc Rozman-Stane sklical sestanek štaba divizije in štabov brigad. Na tem sestanku so morali štabi brigad poročati o številčnem stanju borcev in o oborožitvi.

Prvi sem poročal jaz. Povedal sem, da ima brigada štiri bataljone, ker se je vrnil tretji bataljon iz Črnomlja in po spisku, ki ga je vodil za štab brigade Rudi Puhar-Razin, je bilo v brigadi 750 ljudi, žal pa od teh ves četrti bataljon, to je 150 borcev v bolnišnici v Ribnici. »Brigada ima dva italijanska tanka, en oklopnik, dva topa 105 mm, dovolj težkih in lahkih mitraljezov, deset kamionov, ki smo jih vzeli Italijanom. Tudi drugi oklop-

nik je že sposoben za borbe, s katerim sem v Ribnici zavozil v obcestni jarek, ker se je nanj obesilo toliko borcev, da sploh nisem videl, kje vozim,« sem poročal in ob zadnjem dogodku, ki sem ga vpletel v poročilo, so se vsi smejali, še prav posebno pa, ko sem pripovedoval, kako smo ga potem vlekli iz jarka.

Komandant Stane je po poročilih začel govoriti o naših novih nalogah. Obveščevalci so mu poročali o utrjenih belogardističnih postojankah v Velikih Laščah in pri Sv. Roku pred Velikimi Laščami, še posebej pa so ga opozorili, da se v gradu Turjaku zbirajo večje sile belogardistov, ki se močno utrjujejo. Ojačali so tudi postojanke na Notranjskem in sumili smo, da so Nemci že sprejeli pokroviteljstvo nad njimi in zahtevali od njih, da naj varujejo železniško progo Ljubljana—Trst, da bi tako lahko pošiljali pomoč svojim enotam v Italiji, pa tudi iz Italije na rusko bojišče.

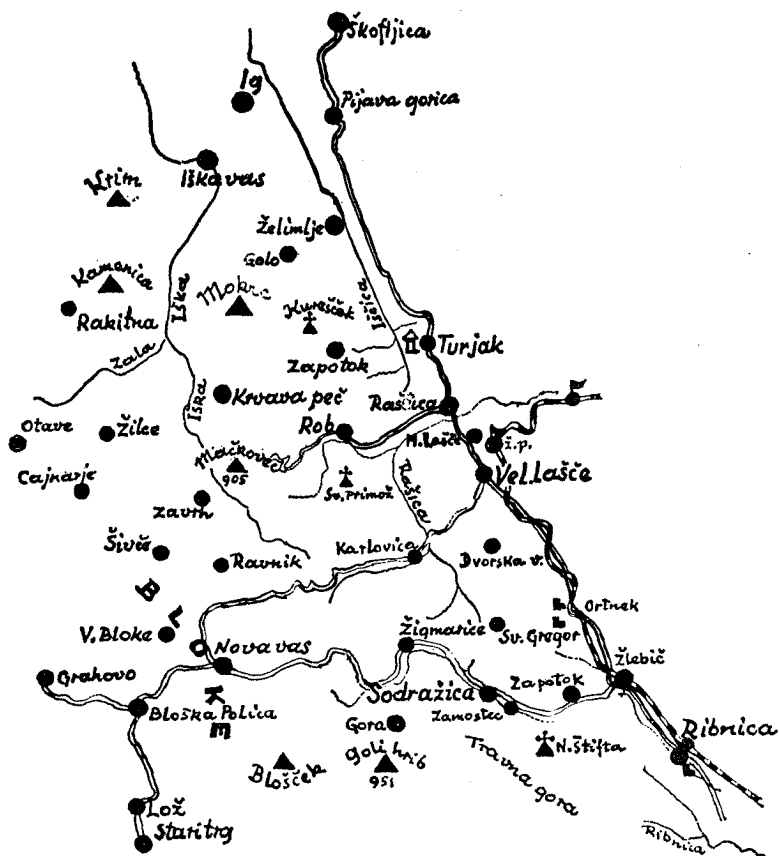
Po kapitulaciji Italije so mnogi izkoristili priliko, ko so Italijani zapustili bunkerje na blokih, in odšli v partizane. Nemci so zasedali Italijo in niso imeli dovolj vojaštva, da bi ovirali našo mobilizacijo in naše operacije. V najslabšem položaju pa so bili Italijani, ki so se umikali iz Jugoslavije v Italijo. Mi smo jim pobrali vse in nekdanji plenilci in morilci so naenkrat hoteli biti »komunisti«, ki niso storili našim ljudem nič žalega in nikdar niso streljali na partizane. Preveč smo jim odpustili, a morali smo spoštovati ukaze našega Glavnega poveljstva. Nemci so bili drugačni. Veliko so jih polovili in odgnali na prisilno delo v Nemčijo. Italijanski oficirji so se preoblekli v civilne obleke in preproste vojake prepustili usodi. Fašisti pa so se takoj priključili Nemcem. Iz novodošlih smo formirali nove brigade in divizije, tako XVIII. divizijo, ki je spadala pod VII. korpus NOV in POS.

Po razporeditvi komandanta Staneta je Tomšičeva odšla na Bloško planoto, od tod do Cerknice in proti progi Ljubljana—Trst, sedma brigada proti Velikim Laščam in Turjaku. Po dveurnem sestanku, ko sva ostala s komandantom Stanetom sama, sem mu rekel:

»Stane, jaz ne bi rad šel čez Bloško planoto, moj domači kraj. Pa tudi več motorizacije imamo v naši brigadi in bi se lažje pomikali po cestah kot pa sedma.« Po razgovoru s komandantom divizije je komandant Stane pristal na moj predlog in ukazal, da naj krenem z brigado iz Ribnice po cesti proti Velikim Laščam in Turjaku in dalje proti Škofljici.

Tako smo 13. septembra krenili na pohod: sedma brigada proti Sodražici in po najbližji poti na Bloško planoto, kjer je začela obkoljevati belogardistično postojanko, jaz pa sem ukazal brigadi z dvema tankoma, dvema oklopnikoma in šestimi kamioni v predhodnici pohod proti Velikim Laščam. Prvi tank sem vozil sam in ko smo prišli v vas Spodnje Retje, sem z mitralješkim ognjem obstreljeval iz tanka belogardistično patrolo. Ko pa smo se začeli spuščati proti Laščam, smo opazili, da so se belogardisti vgnezdili pri cerkvi Sv. Roka nad vasjo Srobotnik. S ceste smo zavili na travnike in košenice, drugi bataljon je poskakal iz kamionov in začel obstreljevati belogardiste pri Sv. Roku. Kamioni so pohiteli še po ostale borce brigade. Ko sem se s tankom začel vzpenjati v hrib, za menoj pa še drugi tank in oba oklopna avtomobila, je mojemu tanku odpadla veriga. Skočil sem iz tanka in pod zaščito drugega tanka sem nameščal verigo, ko sem zaslišal klicanje komandanta drugega bataljona, da so belogardisti pobegnili v Velike Lašče in da je cerkev prazna. Tank sem popravil in ga izročil enemu naših borcev, ki je znal voziti, sam pa sem ukazal prvemu bataljonu, da pod zaščito obeh tankov in obeh oklopnikov obkoli Velike Lašče z leve strani, tretji bataljon pa naj zavzame železniško postajo.

Medtem, ko je brigada obkoljevala Velike Lašče, sem se s svojimi kurirji podal na hribček, da bi od tam opazoval in nadziral obkoljevanje in napad na Velike Lašče. Močno streljanje me je opozorilo, da so se naši spopadli z belogardisti, a ker naši še niso končali z obkolitvijo Velikih Lašč, je belogardistom uspelo, da so pobegnili proti Rašici in Turjaku. Ko so naši vdrli okoli ene ure 13. septembra v Velike Lašče, belogardistov ni bilo več. S kurirjem sva se na motornem kolesu odpeljala v Velike Lašče, za nama pa so pripeljali tudi topova, ki ju še nismo uporabili. Ker sem bil prepričan, da so belogardisti krenili proti Ljubljani in v Ljubljano, sem ukazal brigadi, da je krenila proti Rašici. Vse borce smo naložili na kamione in ker smo imeli tako lepe uspehe od Grčaric, Ribnice do Velikih Lašč, sem bil prepričan, da bo brigada hitro prišla do Ljubljane in se tam spopadla s pobeglimi belogardisti. Ko se je naša kolona tankov in kamionov začela približevati Rašici, so belogardisti vžgali z mitraljezi po naših kamionih. Tudi most čez potok Rašico so zaminirali in spustili v zrak, a ni jim uspelo v celoti, kajti most je raztrgalo samo na tistem mestu, kjer so

položili mino tako, da je tank z verigami lahko prešel na drugo stran potoka. Prvemu tanku je sledil drugi, medtem pa so na povelje komandanta borci drugega bataljona poskakali s kamionov in izza kamionov začeli streljati proti belogardistom. Z močnim ognjem so ščitili borce, ki so prešli v napad čez potok na vas Rašico. Z desne strani pa je čez Male Lašče začel napadati prvi bataljon. Tako smo s te strani zaprli tudi Turjak, ki je ostal odprt le od ljubljanske strani. Ko so se pričele borbe okoli Turjaka, se belogardisti niso hoteli umakniti, temveč so začeli ukopavati svoje mitraljeze in tako postavljati mitralješka gnezda v Laporjih na položni rebri ob gozdni poti blizu ceste Ljubljana—Turjak, v Starem Apnu—Škocjanu, le pol kilometra vstran od ceste Grosuplje—Turjak, v Malem Ločniku pod vrhom Sv. Ahaca ob gozdni poti, dva kilometra od ceste Ljubljana—Turjak, na 749 metrov visokem Sv. Ahacu, v vasi Srnjaku, v vasi Osolniku, pri Sv. Jakobu in vzdolž Želimeljske ceste vse do vasi Želimlje, ki leži pod Kureščkom globoko v stranski dolini Ljubljanskega barja ob potoku Želimeljščici na vršaju njenega levega pritoka. Skozi vas vodi cesta na Turjak.

Mi smo zavzeli položaje od Rašice proti Turjaku, do kamor smo lahko prišli s tanki in kamioni. Dasi smo mi imeli težko orožje, ki smo ga vzeli Italijanom, belogardisti pa le lahko orožje in težke mitraljeze, so se čvrsto upirali. Ko sem prišel popoldne v vas Rašico, je prišla v vas tudi patrola Cankarjeve brigade na motorjih čez Kompoljsko dolino iz sektorja Grosuplje in mi sporočila, da je Cankarjeva brigada že osvobodila vse kraje vzdolž ceste Novo mesto—Ljubljana, tako da sem spremenil načrt in poslal oklopni avtomobil in dva kamiona borcev ter dva topa pripeta na kamiona čez Kompolje, Videm, Račno in Grosuplje na Škofljico, za njimi pa sem se tudi sam peljal na motornem kolesu. Moj namen je bil iz Škofljice prodirati ob zgornji cesti Ljubljana—Kočevje in tako obkoliti Turjak. Ker pa sem se predolgo zadržal v Grosupljem s Cankarjevci, sem zaostal, kolona, ki sem jo poslal iz Rašice pa mi je že ušla vse do Rudnika, zato sem poslal za njo kurirja, da naj jo ustavi in usmeri proti Turjaku.

Ko se je kurir vrnil, mi je povedal, da se je kolona pri mitnici ustavila, ko je opazila Nemce, ki so že prevzeli stražo od Italijanov. Kurir jih je usmeril proti Turjaku. Ko smo se po gornji cesti Ljubljana—Kočevje približali Sv. Ahacu, so nas začeli iz gradu Turjaka obstreljevati belogardisti, ki so opazili naše

premičke po cesti. Ko smo se ustavili in se razporedili po hostah, ob cesti pa postavili topa in začeli streljati proti gradu, smo ugotovili, da nam odpor nudijo samo iz gradu in da so se iz ostalih svojih mitraljeških gnezd potegnili v grad. Po naših podatkih je bilo okoli Turjaka in v gradu okoli 1300 belogardistov, v gradu samem pa njihovo vodstvo, po večini duhovniki. Ko mi je komandant kolone sporočil, da je z oklopnim avtomobilom ugotovil, da razen v gradu nikjer več ni nobene belogardistične zasede in ko smo dobili še zvezo s prvim bataljonom, ki nam je sporočil, da je tudi cesta od velikolaške strani svobodna, sem poslal kurirja na motornem kolesu v Rašico, jaz pa sem se odpeljal z oklopnikom po cesti do položajev naše brigade. Iz gradu so streljali na oklopnik, a slišati je bilo kot da bi metali grah ob stene oklopnika.

»Škoda, da so se nam izmuznili v grad. Iz gradu jih bomo težje izbežali kot bi jih iz njihovih gnezd po vaseh,« sem rekel fantom, a fantje so se le nasmihali in bili dobre volje. Bili so pripravljeni na vse in ker sem videl njihove nasmejane obraze, sem vedel, da ne bodo odnehali, dokler ne bodo zavzeli gradu.

V noči od 13. na 14. september je bil Turjak obkoljen, nekaj belogardistov je ostalo le še na sektorju Velikega Osolnika, v dolini Založnega potoka ob cesti proti Želimljam, na Kureščku v cerkvi in v Zapotoku. Ker so iz gradu belogardisti vzdrževali zvezo z belogardisti na Kureščku, so bili gotovi, da jim bodo prišli na pomoč Nemci iz Ljubljane. Kakor pa sem ugotovil kasneje, je bilo v gradu okoli 750 belogardistov, ostali pa so bili na Velikem Osolniku, Srobotniku, na Javorju in v Praznikih.

Med obkoljevanjem Turjaka mi je sporočil komisar prvega bataljona Jure, da je izgubil dva borca, ko je celo štab zašel med belogardiste in da če ga ne bi rešili iz rok belogardistov njegovi kurirji, bi tudi on ostal v sovražnikovih rokah. Po tem spopadu pa belogardisti iz okolice Turjaka niso več pritiskali proti gradu, temveč so se umikali po gozdovih mimo Želimelj proti Ljubljani.

To noč borci in ves komandni kader ni zatisnil očesa. Kopali smo zaklone, mitralješka gnezda, pa tudi topove smo namestili v bližini gradu. Poizkusili smo priti v bližino gradu in čez grajska vrata s tankom, pa se je moral umakniti, ker je bil preslaboten, da bi prebil močne utrdbe. Bil je mali, sedem-tonski italijanski tank. Prava borba se je razvnela s svitom in do tretje ure popoldne je padlo že sedem borcev Tomšičeve

brigade okoli gradu. Okoli pete ure popoldne pa so belogardisti skušali prodreti iz gradu, a so naleteli na križni ogenj dveh naših mitraljezov. Ko so se umaknili nazaj v grad, so pred gradom pustili petnajst svojih mrtvih.

Ta dan sem moral dvakrat v Velike Lašče. Zjutraj, ko je prišel tja štab divizije in potem še enkrat, ko je prišel v Velike Lašče Operativni štab Glavnega štaba NOV Slovenije s komandantom Francem Rozmanom-Stanetom na čelu.

Ko sem pojasnil položaj okoli Turjaka komandantu Glavnega štaba, mi je komandant Stane naročil, da naj takoj oba tanka in topove pošljem na Bloško planoto, kjer se belogardisti divje upirajo. A ko sem mu pojasnil, da tudi mi ne bomo opravili brez težkega orožja, sem moral le poslati en tank in dva topa čez Žlebič in Sodražico na Bloško planoto, ki se je ustavil v vasi Studenec, obcestni vasi sredi Blok, na rahli sončni vzpetini, od koder je bilo mogoče neposredno streljanje na belogardistično postojanko pri Fari v cerkvi, drugi tank in oklopnik pa sem poslal čez Lužarjev klanec, da je ščitil cesto Nova vas—Cerknica, da po njej ne bi ušli belogardisti iz Fare. Na Bloško planoto pa je prišla še Šerčerjeva brigada, ki je pomagala napadati postojanko pri Fari.

Meni so ukazali, da naj se zvečer Tomšičeva umakne in da jo bo zamenjala Gradnikova brigada, ki bo prišla z Bloške planote, kjer jo bo zamenjala Šerčerjeva brigada, Tomšičeva pa se je premaknila v okolico Rašice in že pozno zvečer sem ukazal brigadi, da se začne pomikati proti Notranjski na sektor Cerknice. Tretji in drugi bataljon sta krenila proti vasi Rob, prvi bataljon pa čez Želimlje mimo Iga v Iško vas, čez Gornji Ig in Krim ter Rakitno po cesti v Cerknico.

Padla je že noč, ko sta se tretji in drugi bataljon približevala Velikemu Osolniku; deloma strnjene, deloma raztresene hiše vasi leže na razglednem hribu, dva in pol kilometra od ceste Rašica—Rob. Ko so se iz cerkve oglasili mitraljezi belogardistov, se je tretji bataljon razvrstil v strelce in obkolil Veliki Osolnik. Belogardisti so bili na položajih okoli cerkvice na čistinah in so sprva mislili, da je prišla tod mimo le kaka večja patrola ali manjša kolona, s katero bodo kar hitro opravili. Glavnine naše kolone niso opazili, ker je bila še za hribčkom.

Ker nismo vedeli, koliko belogardistov je na Velikem Osolniku, je drugi bataljon ostal ob cesti v koloni pripravljen, da

bi takoj prihitel na pomoč tretjemu bataljonu, če bi bilo potrebno.

Ko mi je komandant tretjega bataljona sporočil, da je Veliki Osolnik obkoljen, sem drugi bataljon poslal v Rob in sosednje vasi, kjer naj počaka tretji bataljon in pripravi hrano zase in za borce tretjega bataljona.

Brigada je bila utrujena od borb in pohodov, od Dolenje vasi prek Ribnice do Rašice in Turjaka in sedaj so morali borci na pot proti Cerknici brez predaha.

Tretji bataljon je v noči trikrat napadel belogardiste in končno so se belogardisti morali umakniti v cerkev. Bili so odlično oboroženi, saj je skoraj vsak peti imel lahko strojnico, vsak drugi italijansko brzostrelko, imeli pa so tudi veliko zalogo ročnih bomb. Vso noč je pokalo, od devete ure zvečer do sedmih zjutraj. Ker sem šel z drugim bataljonom na sektor Roba, in sem poslušal to regljanje strojnic in mitraljezov, bobnenje bomb, sem vedel, da tretji bataljon ne bo imel lahke naloge. Komandant bataljona, ki je napadal Veliki Osolnik, mi je sporočil, da bo borba z belogardisti, ki so se umaknili v cerkev, težka, čeprav so že zavzeli vas. Zajahal sem konja in se s svojimi kurirji podal na Veliki Osolnik. Takoj ob prihodu je komandant bataljona ponovil svoje sporočilo, ki mi ga je poslal po kurirjih in da lahko odpor belih traja tudi dva dni, nam pa se mudi proti Cerknici.

Krog in krog nas je ropotalo; prvi bataljon se je pomikal čez Mokre, Iško in Sveti Vid proti Cerknici in ves čas vodil borbe z ostanki belogardistov, ki so bežali pred Šercerjevo in Ljubljansko brigado. Ljubljanska brigada je skupno s Šercerjevo brigado uničila belogardistično postojanko Begunje in razorožila okoli dve sto petdeset dobro oboroženih belogardistov. Mitraljezi so peli od vseh strani, le od ribniške strani ni bilo slišati ničesar. Ko sem komandantu bataljona Imru, ki je bil star partizanski borec, doma iz Prekmurja, pred odhodom v partizane pa delavec pri ljubljanski kanalizaciji, rekel, da bo le treba pogledati, zakaj vlada v tem sektorju zatišje, so prišli k nama še dva komandirja čet in več tovarišic bork in bolničarke. Bolničarke so oskrbovale zasilno ambulanto v hišah na koncu vasi. V ambulanti je bilo pet težkih ranjencev.

Z Imrom sva se sporazumela, da bomo počakali, da se vrne naš tank z Bloške planote, nato pa bomo napadli cerkev na Velikem Osolniku, v kateri so se vgnezdili belogardisti. In res,

14. septembra smo okoli četrte ure popoldne pod okriljem tanka začeli napadati belogardistično postojanko, a zaradi slabih cest in trmastega odpora oblegancev tudi s pomočjo tanka nismo uspeli. V tem napadu je tretji bataljon utrpel nove žrtve: eden je padel, nekaj borcev pa je bilo ranjenih. Zaradi utrujenosti borcev je komandant Imre odredil umik, postavil pa je močne zasede, da je belogardistom onemogočil, da bi se prebili skozi naš obroč. Proti večeru sem komandanta Imra vprašal, če naj mu pošljem pomoč, ker je v bližini v vasi Rob počival drugi bataljon, a Imre je pomoč odklonil in mi rekel, da bo sam s svojimi borci uničil postojanko še preden bo prišla belogardistom na pomoč nemška vojska, ki je prodirala proti nam iz Ljubljane. Tudi belogardisti v cerkvi Velikega Osolnika so nestrpnost čakali, da bodo za našimi hrbti zaregljale nemške strojnice. Drugo jutro je Imre ukazal svojim borcem ponoven napad in ko sem okoli devete ure dopoldne prišel na položaj, sem še jaz vzpodbujal borce, da bi čimprej uničili to belogardistično gnezdo.

Ko pa sem med jurišem zaslišal eksplozije bomb v okolici hiše, v kateri so ležali naši ranjenci, sem se zgrozil. Ročna bomba, ki jo je belogardist vrgel iz zvonika cerkve, je priletela med naše borce v zaklonu in od petnajstih borcev je bil eden ubit, trije pa ranjeni. Še se ni razkadir dim eksplodirane bombe, že sem opazil, kako je naša mlada bolničarka skočila iz zaklona in se pognala k ranjenim tovarišem. Vtem, ko je vlekla proti ambulanti ranjenca, je priletela nova bomba iz zvonika. Padla je poleg bolničarke in eksplodirala. Ne da bi pomislil, da lahko prileti še tretja bomba iz zvonika, sem skočil proti kraju, kjer je padla druga bomba in zavpil: »Albinca je tam, rešimo jo!« Nekaj borcev je skočilo iz zaklonov, drugi pa so se pognali v juriš na belogardiste v cerkvi, prileteli pa sta še dve bolničarki iz hiše, v kateri je bila ambulanta. Z brzostrelko sem kril bolničarki, da sta odnesli Albinco v zaklon pred bombami in streli belogardistov, nato pa sem še sam skočil za hišo, kjer je ležala Albinca vsa v krvi in raztrgana od bombe. Da bi ji ustavil kri, saj sem bil v Španiji bolničar, sem potegnil iz žepa nož in začel rezati obleko, bolničarki pa sta jo potem obvezovali in povijali kot dojenčka, saj je bila polna ran po vsem telesu, po trebuhu, prsih, glavi. Bila je v nezavesti in se vila od bolečin. Vtem, ko smo mi za silo povezali našo malo, drago in dobro tovarišico Albinco Malijevo, ki je danes na-

rodni heroj, in jo odnesli iz Velikega Osolnika v našo zasilno bolnišnico v Robu, kjer se je za njo zavzel zdravnik doktor Pirc in ji rešil življenje, so naši borci v jeznem in divjem jurišu razbili cerkvena vrata in vdrli v cerkev. Zahtevali so, da belogardisti odvržejo orožje in se predajo, a le malo jih je bilo, ki so bili pripravljeni, da se nam predajo živi. Med njimi je bilo precej tistih, ki so imeli »krvave roke« in so vedeli, da za njih ne bo milosti. Med njimi se je vnel prepir, zaslišali smo nekaj zamolklih strellov v cerkvi, potem pa so začeli prihajati drug za drugim z dvignjenimi rokami iz cerkve. Kakor so nam sami povedali, je bilo v cerkvi 91 belogardistov, v spopadu jih je padlo deset, prav toliko, če ne še več, pa je bilo ranjenih in so jih sami postrelili, ko so se odločili za predajo. A enemu se je posrečilo, da je pobegnil iz cerkve pri stranskih vratih, pa je že skočil za njim naš bombaš in vžgal za njim z mitraljezom. Zadel ga je v hrbet in ko se je spustil po košenici za njim, da bi ga ujel, je bežeči belogardist, čeprav je že omahoval, še vedno streljal proti zasledovalcu. Bombaša je to raztogotilo, ustavil se je in z rafalom pokosil begunca. Ko je prišel do ubitega belogardista, je ugotovil, da je ubil osolnškega kaplana, komandanta postojanke.

Od zajetih belogardistov jih je 25 ostalo in obležalo pri cerkvi, ker jih je tretji bataljon poslal v »trinajesti bataljon«, okoli dvajset se jih je priključilo nam in smo jih razmestili po četah tretjega bataljona, ostale, ki so se hoteli vrniti domov, pa smo izpustili. Pa tudi tisti, ki so ostali pri nas, se niso kaj dosti izkazali. Samo šest jih je ostalo med nami, med njimi je eden postal celo zelo dober oficir in sem ga po koncu vojne našel v naši Ljudski armadi v činu podpolkovnika, ostali pa so jo drug za drugim pobrali proti Ljubljani, saj je bilo med njimi več Ljubljancev, ki so se priključili belogardistom, da so se rešili zaporov in nemške vojske.

Ko se je tretji bataljon v večernih urah vrnil v brigado, je bil utrujen in lačen. Ranjence smo poslali z večjo patrolo v Iško bolnišnico tovarišu Bercetu, ki pa jih je zelo nerad sprejel, ker je bilo v njegovi bolnišnici že toliko ranjencev, da so ležali pod smrekami okoli bolnišnice in jih v primeru sovražnikovega napada ne bi mogel skriti v prostore bolnišnice zaradi prenatrpanosti. A nič ni pomagalo, sprejel jih je, ker je vedel, da v času očiščevalnih akcij na Ljubljanskem območju in na območju Notranjske nismo mogli s seboj prenašati ranjencev. Pa

tudi vse brigade, ki so hodile po teh krajih, so posebno zadnji čas puščale v njegovi bolnišnici vse svoje ranjence.

Ko se je brigada pričela okoli osme ure zvečer pomikati čez Rovte in Iško proti Cerknici, sem jaz, ki sem imel konja in kurirja z motornim kolesom, krenil proti Velikim Laščam, saj me je prav posebno zanimalo, kaj se dogaja okoli Turjaka. Med potjo sem srečal komisarja brigade Krta — Staneta Dobovičnika, ki me je vprašal, kaj smo storili z belogardisti na Velikem Osolniku.

»Bataljon že ve, kaj dela!« sem mu rekel in se nasmehnil, on pa me je prijel za ramo in mi rekel:

»Tudi jaz ne bi drugače postopal.«

Skupaj sva šla potem v Velikih Laščah po trgu in ko sva prišla do članov štaba Štirinajste divizije, so me vsi vpraševali, kaj se je zgodilo na Velikem Osolniku. Povedali so mi tudi, da je komandant Stane razburjen in da me išče. Ko sem jih vprašal, kje se mudi komandant, so mi povedali, da je odšel s svojo patrolo proti Turjaku.

»Če ne bo on našel mene, bom jaz njega!« sem jim še rekel in hotel oditi, a štabovci so mi še enkrat rekli, da bi moral vse ujete belogardiste poslati v Kočevje, da bi jim sodilo vojaško sodišče.

»Ne vem, če bi vam to uspelo! Tretji bataljon je bil preveč razburjen, da bi ga zadržal. Posebno še, ko jo je skupila Albinca!« sem jih zavrnil in zavil proti Rašici.

In že kmalu sem opazil, da se proti meni pelje komandant Stane. Ko sva se srečala, me je jezno pogledal in me precej osorno vprašal, kaj sploh delam tukaj in zakaj nisem z brigado, ki je dobila ukaz, da krene proti Cerknici. Povedal sem mu, da je brigada že v gozdovih Mačkovca in Iške in da bo pravočasno na določenem mestu, jaz pa bom še pred njimi tam z motorjem.

»S tretjim bataljonom ni najboljše in po tako težkih borbah ne more hiteti kot ostali spočiti borci,« sem še pripomnil, a takoj sem opazil, da bi bilo boljše, da bi molčal. Posvaljkal je cigareto iz enega kota ust v drugi, po svoji stari navadi, in rekel:

»A, to je tisti bataljon, ki nam ga je tako lepo zagodel!«

»Trije mrtvi, sedem ranjenih in še marsikaj drugega! In kje bi dobili borce, da bi jih vlekli v Kočevje. Krvavi so bili, borci

so vedeli in zato...« sem omahoval, on pa je že začel govoriti o Turjaku, nato pa je še dodal:

»Kar je, je, a glej, da pridete čimprej v Cerknico in začnete z akcijami, ki sem jih ukazal brigadi.« Morda je bil popustljiv zaradi dobrih vesti, da je pri Turjaku vse v redu in da bo napad uspel, morda zaradi najinega starega prijateljstva; razšla sva se brez jeze in brez ostrejših očitkov, kakor so mi jih napovedovali v štabu divizije.

Medtem me je dohitel tudi komisar Krt in skupaj sva krenila za glavno kolono naše brigade, ki se je pomikala v smeri Lepi vrh, Ravnik. 15. septembra smo se znašli z brigado na Bloški planoti v vasi Ulaka in v Velikih Blokah. Stare bloške kasarne so bile zapuščene. Kmalu se nam je priključil še naš sedemtonski tank, za njim še oklopni avtomobil, topništvo pa se je bližalo Cerknici po cestah. 17. septembra smo prišli v Cerknico, ki pa so jo naši sovražniki že zapustili, zato smo se podali naprej proti železniški progi Ljubljana—Trst in se odločili, da bomo napadli Rakek, ker nam je naša obveščevalna sporočila, da se je v Rakeku vgnezdilo okoli sto belogardistov in da Italijanov ni več na položajih.

Štab se je odločil, da bo v noči od 17. na 18. september »pre-pital« položaje okoli Rakeka, nato pa izvršil napad na železniško postajo in na Rakek. Tretji bataljon in topništvo smo razmestili v vasi Želše in na Podskrajniku ob vznožju hriba Skrajnik, vas Želše pa leži pod hribom Stražnik, tako da bi lahko streljali na Rakek z mitraljezi, na železniško postajo pa s topniškimi granatami.

A Nemci so že pred našo odločitvijo, da bomo napadli Rakek, utrdili svojo postojanko. Pripeljali so osem težkih tankov in okoli 300 svojih vojakov, pa tudi belogardisti so najmanj podvojili svoje moštvo, tako da je njihova posadka štela nad 200 mož. V žico, ki so jo okoli Rakeka napeli še Italijani, pa so spustili električni tok. Vse to pa niso storili zaradi našega predvidenega napada, saj zanj najbrže tudi niso vedeli, temveč so bili v strahu, da jim mi ne bi pretrgali železniško zvezo med Italijo in Nemčijo.

Mislili smo, da bomo Rakek zavzeli brez večjih borb in žrtev, a ko smo začeli obstreljevati železniško postajo, smo hitro dobili odgovor. Na naše položaje so začeli streljati iz tankovskih topov.

Narodni heroj Albinca Mali-Hočevarjeva

S kurirjema in komandantom bataljona v Ribniški

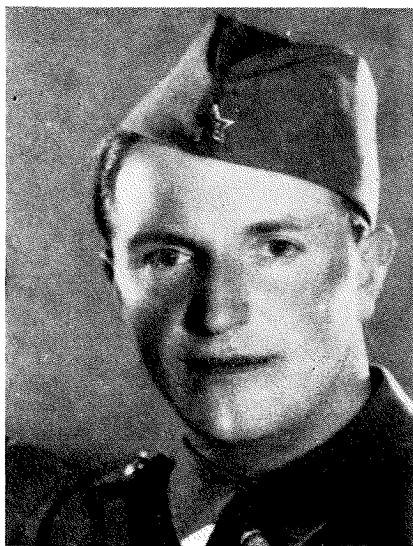
Komandant I. bataljona Lado s svojimi borci v Begunjah pri Cerknici

Tone Tomšič

Z Risom v oktobru 1943 (na položaju na Notranjskem v vasi Gornje Jezero)

Silni-Jože Boldan

Naš bataljon, ki je bil na vrhu nad Rakekom, na Srnjaku, je že prešel žične ovire in železniška postaja je že bila pod našim mitralješkim ognjem. Tudi drugi bataljon je pritiskal po cesti Cerknica—Rakek s tankom na čelu, a ko je tank pripeljal do naelektrene žice, je obstal in ostal na cesti pri žici, tankist in mitraljezec pa sta se rešila. Ena četa drugega bataljona je skušala prodreti skozi žične ovire, a ko je en borec padel zaradi elektrike v žici, drugega pa je pokosil belogardistični mitraljez in ko je bilo že nekaj borcev ranjenih in opečenih od elektrike, so se borci umaknili. Tretji bataljon, ki je napadal vzdolž proge proti vasi Rakek, so odbili nemški tanki. Tudi deli naše čete, ki so napadali s hriba Srnjak in so se nekateri borci prebili že blizu do postaje, so se morali umakniti zaradi močnega pritiska belogardistov, ki so jih podpirali nemški tanki.

Borba za Rakek je trajala od enajste ure zvečer 18. septembra do svita 19. septembra.

Naš napad na Rakek ni uspel, ker je bil premalo pripravljen in preišljen, pa tudi zaradi tega ne, ker nismo imeli pravih podatkov o moči sovražnikov. Mislili smo, da je na Rakeku samo belogardistična posadka in da je še ta le maloštevilna. Edini uspeh ob tem napadu je imela minerska grupa brigade, ki je na progi od Postojne proti Rakeku ustavila in uničila železniško lokomotivo, ki je vlekla tovorni vlak.

Po tem velikem neuspehu se je brigada umaknila, a ne v Cerknico, temveč v Dolenje jezero pri Cerknici, manjšo občestno vas tik ob Cerkniškem jezeru. Tu so nas kmetje zelo prijazno sprejeli in nam dali hrano za vso brigado. Ostali smo tu dva dni in izvedli mobilizacijo po vsej okolici. Tako je brigada, skupaj s četrtnim bataljonom, ki se je še zdravil v Ribnici, imela okoli 800 ljudi, na mojo pobudo pa smo v Dolenjem jezeru ustanovili kolesarsko četo, ki naj bi hodila na patrolne obhode tudi v oddaljenejša kraja. Za komandirja kolesarske čete sem postavil nemestnika komandirja prve čete prvega bataljona Kotarja, Kotar pa je zbral za svojo kolesarsko četo stare borce — prijatelje in že v dveh dneh nabral po Cerkniški dolini kolesa za vso četo.

Ko se je kolesarska patrola vrnila z Bloške planote, so mi sporočili, da je bil moj brat Jože ranjen v Novi vasi in da so ga odpeljali v bolnišnico v Ribnico. Takoj sem se odločil, da

se odpeljem z motornim kolesom v Ribnico, spotoma pa bom še pogledal, kako je z našim četrtim bataljonom.

Brat Jože je bil ranjen ob priliki napada Šerčerjeve brigade na belogardistično postojanko Fara-Nova vas 9. septembra, ko je šel v štab Šerčerjeve brigade, ki je bil v Lavričevi gostilni. Obstrelil ga je na vhodu v gostilno v večernih urah moj dobri soborec Luka-Vidmar in ker sem vedel, da Luka ne pozna šale, še posebno ne, kadar ima v roki orožje, sem bil prepričan, da se je vse to zgodilo po nesreči.

Moj brat se je napotil v štab, da bi pokazal skrivališče organizatorja bele garde na Bloški planoti, župnika Hrena, ki se je po uničenju belogardistične postojanke Fara skrivil v senik župnišča.

Bloški župnik Hren je bil strasten lovec kakor moj brat Jože in tako sta si kot lovca postala prijatelja. Ko pa se je njuno prijateljstvo začelo krhati, ker je župnik Hren začel prepričevati kmečke fante, da je njihovo mesto v beli gardi in ker je vedel, da mu je moj brat pri njegovem delu najhujši sovražnik in največja ovira, ga je ovadil Italijanom, ki so ga aretirali in odpeljali v internacijo. In ob padcu postojanke je prišel čas obračuna: moj brat Jože je vrnil Hrenu »zob za zob«. Brigadno sodišče je še isti dan obsodilo župnika Hrena zaradi veleizdaje in organiziranja bele garde na smrt in ga dalo ustreliti sredi vasi. Z njegovo smrtjo pa je bilo na Bloški planoti tudi konec belogardistične organizacije in kljub temu, da so Italijani v času svoje ofenzive leta 1942 skoraj vse naše politične aktiviste postrelili, se je naše revolucionarno delo okrepilo in zaživelo na Bloški planoti in obračunalo z domačimi izdajalci, ki so naredili velike zločine nad lastnimi ljudmi s pomočjo italijanskih fašistov.

Ko sem obiskal brata in pogledal še, kako je z borci četrtega bataljona in ko sem zvedel, da je pol bataljona že zdravega in da pospravljajo orožje, ki smo ga odvzeli Italijanom ob njihovi kapitulaciji, nekateri pa stražijo v sosednji vojašnici belogardistične zapornike, ki so jih polovili po Notranjski, med njimi tudi bloško posadko, ki jo je v zapore pripeljala Šerčerjeva brigada, sem se potolažil. Pogledal sem tudi v zapore in tu med nad dvesto zaprtimi spoznal precej domačinov Bločanov. Ker sem vedel, da je bil za glavnega tožilca pri Glavnemu štabu Slovenije postavljen namestnik komandanta Glavnega štaba Jaka Avšič, sem se obrnil nanj, da bi zvedel

kaj več o nekaterih zapornikih, za katere sem domneval, da niso krivi in da so bili le zapeljani. A Avšič, ki je bil tedaj v Ribnici, me je zavrnil:

»Daki, če se zanimaš za koga, naj ti moji ljudje dajo zapisnike, a uvidel boš, da so naši revolucionarni obveščevalni centri izvršili svojo dolžnost in da so njihove krivde dokazane!« Povedal mi je še, da bodo vsi prišli pred naše vojaško sodišče v Kočevju, dodal pa je še po svoji stari vojaški navadi »šteta«.

»Daki, če želiš, da koga izpustimo, prav, ga bomo izpustili, a na tvojo odgovornost!« mi je še rekel, nakar sem mu odgovoril, da bom pustil vse tako kot je in da imam dovolj skrbi in dela s svojo brigado in se poslovil od njega.

Ko sem odšel iz Dolenjega jezera, sem brigado prepustil tovarišu Risu, ki je bil že predviden za namestnika komandanta brigade, in ker sem mu zaupal, sem lahko brez skrbi ostal v Ribnici še naslednji dan, ker je bil v Ribnici sestanek štaba divizije, ki sta se ga udeležila tudi komandant Stane in njegov namestnik Jaka.

Taki sestanki so bili jedrnati in kratki, odločni in jasni. Sklenjeno je bilo, da izpraznimo Ribnico zaradi možnega vdora Nemcev, da bo treba zaprte belogardiste prepeljati v Kočevje, kjer že zaseda vojaško sodišče in sodi plavogardistom, ki so bili zajeti v Grčaricah 9. septembra. Ker je bila za Ribnico odgovorna Tomšičeva brigada, ki je imela tu svoj četrti bataljon in precej vojnega materiala, je bilo določeno, da bo četrti bataljon v dveh naslednjih nočeh prepeljal s kamioni vse zaprte belogardiste v Kočevje, precej govora pa je bilo tudi, da naj se XIV. divizija pomakne proti Ljubljani in začne voditi z Nemci in belogardisti borbe okoli Ljubljane in tako sovražniku onemogoči, da bi vdrl v Ribniško in Kočevsko dolino, ker bo tu nekje Zbor odposlancev slovenskega naroda, kakor je na koncu svojih odločitev pojasnil komandant Stane. Ni pa jasno povedal, da bo v Kočevju, a vsi navzoči smo uvideli, da nosi vso odgovornost za uspeh tega zbora naša partizanska vojska. Prav dobro sem razumel ukaz, da naša brigada mora ostati na svojih položajih, da mora biti v stalnem stiku s sovražnikom in da mora čim uspešneje razbijati železniško progo Ljubljana—Trst. Tudi XIV. in XV. divizija sta dobili ukaz, da vezeta nase čimveč sovražnikovih sil in tako onemogočita vdor sovražnika v notranjost Kočevskega in Dolenjskega bazena.

Ko smo se dogovorili o vojaških nalogah, smo začeli razpravljati tudi o spremembah vodilnih kadrov brigad. Še pred začetkom sestanka sem poslal v štab posebnega kurirja, da je pripeljal na sestanek še našega komisarja brigade.

Najprej smo začeli govoriti o naši, Tomšičevi brigadi. Pa ni bilo nobenih zapletov. Vse moje predloge so sprejeli in potrdili. Tako je postal komandant prvega bataljona Lado iz Dvorske vasi pri Velikih Laščah, do tedaj komandir čete; bil je mlad fant, star okoli dvajset let, odličen borec in dober tovariš, član partije že nad eno leto. Če bi popisal vse njegove podvige, bi bila knjiga premalo, upam pa si trditi, da je zaslužil odlikovanje narodnega heroja, saj je bil kot borec, pozneje pa kot komandant eden najboljših. Za komandanta drugega bataljona sem predlagal Ronka — Lada Mauserja, kakor se je imenoval po partizansko. Ime je dobil že decembra 1942 v taborišču Kožljek. V partizane je prišel s svojo skupino v najhujši zimi leta 1941 iz območja Notranje gorice — Brezovica. Žal pa osvoboditve ni dočakal — padel je med pohodom XIV. divizije na Štajerskem kakor tudi njegov prijatelj Kotar. Komandant tretjega bataljona je ostal Imre, pa tudi v četrtem bataljonu ni prišlo do sprememb in je ostal še nadalje komandant bataljona Miha, ki je bil s svojimi borci v Ribnici.

Komandant brigade sem ostal še nadalje jaz, komisar Krt pa je odšel za komisarja divizije. Sklenili smo, da bodo novega brigadnega komisarja določili naknadno, a vendar je brigada precej časa ostala brez komisarja. Načelnik brigade Pero Popivoda je postal načelnik štaba XIV. divizije, na njegovo mesto pa so imenovali Efenka — Kovačiča, ki je bil doma iz Mirne peči. Pomočnik političnega komisarja je postal Zvone, namestnik komandanta brigade, torej mene, pa je postal Jože Lepin-Ris, ki je bil odličen borec, dober tovariš in ki je že pred imenovanjem bil pravzaprav po moji volji vršilec te dolžnosti, saj sem mu brigado zaupal vedno, kadar sem se moral oddaljiti iz nje.

Malo pred polnočjo smo končali razpravljati in šele tedaj odšli na večerjo. Po večerji smo »pri dobri kapljici« še naprej razpletali o borbah, ki so pred nami, obujali spomine in sam ne vem kdaj, a dobro se spominjam, da je med našim kramljanjem tovariš Kidrič omenil, da bo Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju in da je trdno prepričan, da bodo

brigade storile vse, da sovražnik ne bo mogel motiti tega zbora, ki je velikega pomena za utrditev oblasti v naših krajih.

Že zgodaj zjutraj drugega dne sem se iz Ribnice odpeljal proti Notranjski in se med potjo nisem ustavljal drugje kot v svojem domačem kraju, v Novi vasi. Ko pa sem se pripeljal do cerkve pri Fari in sem vozil prehitro, sem se zaletel v lipo pred cerkvijo. Motor sem pustil kar tam in mi ga je za silo »popravil« brat Matija, da sem lahko nadaljeval pot do svoje brigade, med tem časom pa sem odšel na sestanek mladih aktivistk, skojev. Komaj sem prišel med nje, so me začele vpraševati, kaj bo z bloškimi fanti — belogardisti, ki so zaprti v Ribnici. Vedele so, da jih stražijo borci četrtega bataljona naše Tomšičeve. Povedal sem jim, da bodo prišli pred naše sodišče, ki smo ga osnovali pri Glavnem štabu in da so sodniki naši pravniki, ki bodo znali pravično soditi, naši borci pa so samo njihovi stražarji, dokler jim ne bo sodišče izreklo kazni za njihove grehe. Povedal sem jim, da isto sodišče sodi tudi nam — partizanom, če ga kaj »polomimo« in da smo mi pač samo vojaki, ki izvršujemo ukaze našega Glavnega štaba in naše Partije in da nimamo nobenega vpliva na naše sodišče.

Kakor sem opazil, so bili mladinci z mojimi pojasnili zadovoljni in da so me razumeli. Ko pa mi je prišel brat povedati, da motor bo za »največjo silo«, sem sedel nanj in se odpeljal v Dolenje jezero šele pozno ponoči 21. septembra.

Takoj po mojem prihodu v brigado sem sklical štab brigade, jim pojasnil sklepe sestanka Glavnega štaba in še isto noč sta prvi in tretji bataljon krenila v Cerknico, štab brigade pa se je namestil v gostilni pri župni cerkvi. Moj namestnik Ris pa je z drugim bataljonom zasedel vas Begunje, ki je od Cerknice oddaljena komaj tri kilometre.

Ker sem vedel, da se mora brigada po naporih ob italijanski kapitulaciji dobro spočiti — in da je to mogoče le v večjih naseljih —, smo morali zasesti čim večje vasi, kjer je bilo dovolj prostora v hišah za vse naše borce. Za obrambo vasi pred sovražniki smo imeli v zasedi proti Rakeku ne patrolo, temveč četo, ki smo jo menjavali vsak dan in ki je preprečevala, da se belogardisti niso mogli približati vasi, v kateri so počivali naši borci. Še prav posebno prav pa so nam prišli ostanki nekdanje Rupnikove linije ob cesti Rakek—Cerknica in ko so naši borci brezbrizno spuščali belogardiste v neposredno bližino zased, da so jih potem lahko »pozdravljali« z ročnimi

bombami, so tudi belogardisti postali opreznější, a vkljub temu ni minil dan, da ne bi padlo vsaj nekaj belogardistov od naših bomb in mitraljeških rafalov.

Že ko smo zasedali Cerknico, je prišlo do borb med našo zaščitno četo in sovražniki in ko je prišel kurir v štab, je povedal, da so med belogardisti tudi Nemci, kmalu nato pa je prišel še drugi kurir, ki nam je sporočil, da so se napadalci umaknili in odnesli s seboj najmanj deset mrtvih. V naši četi sta bila ranjena le dva borca in še ta dva le lahko. Minerski vod naše brigade pa je bil ves čas na delu na progi Postojna—Rakek in Rakek—Logatec in je v kratkem času nekaj dni povzročil več kot petdeset eksplozij na tirih železniške proge, uničil pa je tudi dve lokomotivi in več vagonov.

22. septembra mi je komandant drugega bataljona sporočil Risovo vest, da moramo v brigado sprejeti okoli sto petdeset belogardistov iz vseh vetrov, tako iz Turjaka, iz postojanke Begunje, ki jih je zajela Šercerjeva brigada in jih je naše sodišče oprostilo in so se sami prijavili, da bi radi vstopili v naše vrste. Ris se z njimi ni hotel ukvarjati in jih je napotil k nam v Cerknico. Še isti dan smo jih razvrstili po četah prvega in tretjega bataljona, v vsak vod po osem do deset. Komisarji so imeli z njimi precej dela, pa tudi naše stare borce smo morali krotiti, da jih niso zapostavljali in da so jih sprejeli medse kot naše nove borce. Prav posebno se je zanje zavzel komisar Krt — Dobovičnik, preden se je poslovil od nas in odšel v štab divizije.

Isti večer smo imeli tudi prijeten »Cerkniški večer« in ni manjkalo ne jedače, ne pijače. Ponočevali smo vse do jutra, oziroma do svita, potem pa plegli in zaspali. Krt je spal na otomani v pritličju, mene s kurirjem pa so napotili v prvo nadstropje. Trdno sem zaspal, saj sem bil prepričan, da smo na varnem. A okoli sedme ure zjutraj 23. septembra je pridrvel v sobo, kjer sva spala s kurirjem stražar-kurir in ker naju ni mogel prebuditi s klicanjem, je začel tolči s kopitom brzo-strelke po nogah, medtem pa vpil:

»Daki, vse je narobe! Tanki v Cerknici! Bežita, da vaju ne dobijo!« Skočil sem pokonci, nisem se niti oblekel in že sem stekel po stranski poti na most in čez njega do borcev, ki sem jim ukazal, da naj se povlečejo čez most v zaklone. Tudi sam sem se moral umakniti za hišo, da me ni pokosil rafal iz nem-

škega tanka, ki je začel streljati na most prek Cerkniščice. Okoli in okoli Cerknice so regljale strojnice, lajali mitraljezi. Nad nas so prišli Nemci brez belogardistov, bilo jih je okoli tristo. Glavna kolona je prodirala proti nam iz Dolenjega jezera po ravnini proti severu in nam hotela zapreti pot iz Cerknice, ki vodi pod hribom slabo pogozdene Slivnice na Grahovo. Tu so jim zaprli prodor borci, ki so počivali v zadnjih hišah, pridružili pa so se jim tudi ostali in se brez panike spustili v borbo z napadalci. Malo manjša kolona Nemcev je severozahodno od Slivnice med Begunjami in Cerknico udarila čez Loški grič in obšla Begunje prepričana, da v Begunjah ni naših. Hitro sem se odločil. K Risu sem poslal kurirja, da naj s svojim drugim bataljonom udari po desni strani iz Begunj proti Cerknici. Ris se je sprva obotavljal, ker ni mislil, v kako težkem položaju smo, ko pa je opazil, da so Nemci že zasedli cesto Cerknica—Begunje, je pognal ves bataljon na juriš in padel Nemcem v hrbet. Sprva sem Risa zaradi njegove počasnosti preklinjal, ko pa sem videl ta njegov napad in ko sem opazil, da so Nemci začeli bežati proti Rakeku ne da bi pobrali orožje, strelivo in svoje mrtve, sem se začel smejati. Nemci so kar ob cesti in hribu pustili mine, le nekaj so jih utegnili zakopati, in tako smo po nemškem begu nabrali okoli šestdeset protitankovskih min.

Kaj pa se je v tem času dogajalo v Cerknici in okoli nje?

Nemški tanki, 35-tonski so prebili zasedo, ki je bila po nekdanji Rupnikovi obrambni liniji in naši borci so bili primorani umakniti se v notranjost gozda. Ko je komandant tretjega bataljona Imre zaslišal močno streljanje iz te smeri, je skušal poslati borcem v zasedi pomoč, a Imrovi borci so se morali pred napredujočimi tanki umakniti nazaj v Cerknico. Tudi jaz, ki sem bil že na drugi strani mostu, sem priganjal borce, da naj čim hitreje zapustijo središče Cerknice in naj zavzamejo položaje v hišah ob cesti proti Grahovem. Tudi mi smo imeli v Cerknici en 7-tonski tank in en oklopni avtomobil, ki sta bila garažirana pri žagi (sedanja tovarna Brest). Že po prvih streljih so se tankist in borci oklopnega avtomobila pognali proti mostu in se spustili v borbo z nemškimi vojaki, ki so sledili tankom, potem pa prešli v napad. Nekateri borci so dvignili roke, da bi se predali, a ko je do njih pripeljal tank, jih je zgazil na cesti. Tudi iz oklopnega avtomobila so borci pred navalom nemških tankov poskakali in se umaknili za

hiše. Naš tankist, Belokranjec iz Rosalnice, se je hotel pred nemškimi tanki umakniti proti jezeru, a nanj je navalil nemški tank, se zaletel vanj in ga vžgal. Tankist in mitraljezec sta skočila na nemški tank, z njega pa na cesto in zbežala za drugimi borci. Tako sta ostala živa, v spomin na ta spopad v Cerknici pa ima tankist, ki še danes živi v Rosalnicah, ves obraz ožgan.

Nemški vojaki, ki so sledili tankom, so po prihodu v Cerknico zavili ob Cerkniščici proti Begunjam in naleteli na komandanta bataljona Braneta, ki je potem odšel za komandanta Loške brigade, in na več borcev, ki so bili z njim. Dasi ranjen, se je Brane odločno zoperstavil prodirajočim Nemcem, mitraljezec pa je kril bolničarke, ki so kar za noge vlačile ranjence v zaklone. Ko so se Brane in borci že umaknili, je bilo za umik mitraljezca že prepozno. Vlegel se je na tla, pred sebe položil mitraljez, in ker so bili Nemci prepričani, da je mrtev, so šli kar mimo njega, prav tako tudi tank. Ko pa so se vojaki in tank oddaljili, je pograbil mitraljez in zbežal. Bil je to Janko Gregorič, doma iz okolice Črnomlja, in je še danes oficir v naši armadi. Četo, ki je hitela na pomoč našim na položaje proti Rakeku, je prav tako vodil Belokranjec Malnarič, in čeprav se je morala umakniti, ni popustila. Postavila se je v zasedo na koncu Cerknice in odbijala nemške napade ter krila umik naših borcev po kmečki poti ob pobočju Slivnice proti vasi Brezje, ki leži v vznožju Slivnice na levem bregu Cerkniščice. Po tej poti se je umikala vsa brigada, le drugi bataljon je ostal na položajih med Cerknico in Rakekom in se spopadal z Nemci.

Med zadnjimi sem se umaknil iz Cerknice in ko sem prišel do komandirja čete Malnariča, ki je ščitil naš umik, so on in borci vztrajali, da moram z ostalimi borci naprej, oni pa se bodo umaknili šele, ko bomo mi vsi iz dosega nemškega orožja.

Od starih borcev so padli trije, pet pa je bilo ranjenih, med njimi komandant Brane. Od novodošlih, med njimi tudi od našega sodišča oproščenih belogardistov, ki smo jih razporedili v naše enote, jih je zmanjkalo nad polovico, to je okoli 75. Nekaj jih je obležalo, ko so pri mostu dvignili roke in se hoteli predati, pa jih je pregazil tank, nekaj so jih Nemci postrelili na cestah Cerknice, če pa jih je kaj ostalo živih, so se najbrže vrnili med svoje.

Naši borci so v pogovorih med seboj bili prepričani, da če bi ti novodošli bili vsaj deset dni med nami, bi se privadili na nas in na naš način življenja in bi spoznali, da so bili zapeljani, ko so oblekli nam sovražne uniforme. Z grozo v očeh so bivši belogardisti gledali na svoje tovariše, ki so jih pregazili nemški tanki, pa tudi na cesti ležeče postreljene.

Zapustil sem borce in odšel na položaje drugega bataljona k svojemu namestniku Risu. Očital sem mu, da je prepozno prišel na pomoč nam v Cerknici, a on me je zavrnil, da je bil prepričan, da se štabu brigade in dvema bataljonoma borcev nima kaj zgoditi za Rupnikovimi utrdбами. Ko pa je bilo streljanje le prehudo, je pognal svoje borce Nemcem v hrbet in jih pognal v beg.

Borci drugega bataljona so pobirali orožje pri padlih Nemcih, pa tudi tisto, ki so ga Nemci med begom odmetali, midva z Risom pa sva odšla proti večeru proti vasi Brezje, kjer se je nastanil štab brigade. Med potjo mi je Ris povedal, da je v tem jurišu na Nemce padel en borec, štirje pa so bili ranjeni. Nemci so razen opreme in orožja pustili na cestah Cerknice dvanajst mrtvih, koliko pa so s seboj odpeljali ranjenih, pa nismo mogli ugotoviti, a prav gotovo najmanj dvakrat več, kot jih je padlo.

Brigada se je še isto noč po umiku iz Cerknice premaknila v gozdove od vasi Bezuljka proti železniški progi Rakek—Logatec. Drugi bataljon je ostal na sektorju med Rakekom in Cerknico ter še naprej vznemirjal Nemce in belogardiste na Rakeku. Nemci so vsak dan pošiljali belogardiste nad naše, vse dni so peli mitraljezi in pokale bombe in vsak dan je padlo pet do deset belogardistov od naših zased. Od časa do časa pa so Nemci poslali iz Rakeka proti Cerknici, prav tako pa tudi iz Postojne in Logatca svoje tanke, da bi podprli belogardiste pri njihovih napadih na nas.

25. septembra je prišla iz sektorja Ravberkomande naša patrola, ki nam je sporočila, da so razmere nevzdržne in da ne bodo mogli vzdržati na položajih in da se bodo morali umakniti zaradi vedno hujših napadov Nemcev in belogardistov globlje v gozdove Javornika. Na območju Ravberkomande smo imeli eno četo in vod minercev, ki so noč za nočjo minirali železniško progo Ljubljana—Trst in med tem časom iztirili dva tovorna vlaka. Patrolo je v štab brigade pripeljal kurir drugega bataljona. Ko je patrola poročala o težavah minercev, je bil navzoč

tudi namestnik komisarja brigade Zvone, mlad študent prava, priljubljen pri vseh borcih, saj je bil komunist po srcu in ni delal nobenih razlik med borci in vodilnimi iz štaba. Za vsakogar je imel prijazno besedo in nasmeh na obrazu.

Posedli smo pod smreko in se pogovarjali, kaj naj storimo, končno pa sva z Risom sklenila, da bomo ponoči odšli z vso brigado na pomoč minercem in zaščitni četi. Patrolo smo poslali čez cesto Cerknica—Rakek mimo vasi Podskrajnek in Jelše v Javornik, od koder je prišla, da bi sporočila četi in minercem, da naj nas počakajo, kjer so. Prehod prek ceste ji je ščitil bataljon, ki je bil v tem sektorju na položajih.

Tako smo ponoči zapustili ta teren Bezuljaka in Begunj, tudi komora je odšla z nami. Intendant se je dobro založil s hrano, ker je vedel, da na sektorju Ravberkomande ne bo hrane. Z nami je šla tudi Kotarjeva kolesarska četa, ki je bila doslej v okolici Begunj.

Le malokdo je vedel, da je brigada krenila na pomoč minercem, da bi lažje rušili železniško progo. Že ko smo zjutraj 26. septembra prišli na sektor Rakovega Škocjana, kjer z naše strani ni vodila nobena cesta in kamor ni bilo mogoče priti z avtomobili, smo naleteli na belogardistično patrolo, ki je čisto brezbrizno šla svojo pot. Ko pa so naleteli na našo izvidnico in ker so mislili, da je v tej izvidnici le manjša skupinica partizanov, ki jo bodo zlahka ujeli, so se zapletli z nami v borbo. Nikakor niso hoteli popustiti, bilo jih je okoli petdeset. Sprva se je z njimi spopadala samo prva četa prvega bataljona. Ko pa je komandant po razgovoru z Risom uvidel, da se le predolgo vleče ta spopad, je poslal proti njim še eno četo, in to v bok, bližje železniški progi. Ko so se oglasili naši mitraljezi, se jih je polotila panika. Začeli so bežati, naši borci pa so jih začeli preganjati po gozdu. V tem spopadu je obležalo pet belogardistov.

Krenili smo dalje in naleteli na trojko iz čete, ki je bila z minerci na sektorju Ravberkomande. Štab brigade se je naselil v enem prostoru bivše karabinjerske postaje na sektorju Praprotnik — Kalič, v drugem prostoru pa je uredil doktor Pirc ambulantno. Četo pri minercih smo vključili v sestav bataljona, ki se je pripravljal, da bo šel ponoči v akcijo na progo. Samo omenim naj, da se ta četa z minerci ni odmaknila od proge in odšla v Javornik, da bi se izmaknila borbi z Nemci ali belogardisti, temveč zato, ker je minercem zmanj-

kalo razstrelivnega materiala, primanjkovalo pa jim je tudi hrane.

Mi smo jim na mulah prinesli več kot dvesto kilogramov minerskega materiala. Ko smo zapustili sektor Bezuljak — Begunje, je tja prišla Loška brigada, njen komandant pa je postal komandant prvega bataljona naše brigade Bobnar Gedžo, ki je vodila akcije vse do Rakeka in še dalje proti Logatcu in Verdu.

Kaj pa se je dogajalo tu na našem sektorju Ravberkomande na progi Postojna—Rakek?

Prvi in tretji bataljon sta odšla še isto noč na akcijo v dolino železniške proge v dolžini nekako tri kilometre. Štab brigade se je preselil v bližino ostalih bataljonov in kolesarske čete, nekako na cesto Tolsti vrh—Rakov Škocjan, ki jo Italijani prej niso uporabljali zaradi svojih skritih vojaških objektov na jugoslovanski meji, po letu 1941 pa prav tako ne, ker je bila skoraj vedno nadzirana od partizanov.

Nemci so zasedli skoraj vse bunkerje ob progi, ki so jih zapustili Italijani po kapitulaciji, v nekaterih bunkerjih pa so bili tudi belogardisti. Nemci so progo še močnejše zavarovali, saj so po njej pošiljali vojni material, pa tudi zajete italijanske vojake, ki so jih pošiljali v svoja ujetniška taborišča. Od časa do časa so po progi vozili tudi z oklopnimi vlaki.

Mi smo minerce razdelili v štiri skupine. Dve smo priključili prvemu bataljonu, ostali dve pa tretjemu bataljonu. Prvi bataljon se je s svojimi minerci podal zahodno proti Postojni, tretji bataljon pa proti Rakeku. Akcijo je vodil Ris, ki mi ni pustil, da bi v tej akciji sodeloval, čeprav je bil utrujen.

Okoli dvanajste ure 27. septembra se je oglasilo naše lahko orožje, za njim tudi njihovo. Ko so minerce pričeli z delom, so jih Nemci opazili in so začeli proti njim streljati s puškami in mitraljezi. Napadati pa sta pričela tudi naša dva bataljona in Nemci so se morali iz nekaterih bunkerjev umakniti. Iz Postojne je po progi pripeljala oklopna kompozicija, ki je obstala pred našimi minskimi polji, saj so minerce tu pognali več kot sto metrov proge v zrak. Iz lokomotive so se slišali obupni piski, ki so rezali v noč. Poskušali so napasti tudi s pehoto, ki je bila v oklopnem vlaku, a vse zaman. Po nadaljnjih osmih eksplozijah je bila proga zaprta. Poskusili so tudi z napadom z rakeške strani, a jim ni uspelo. Tu so naši minerce brez nadlegovanja minirali progo. Okoli dveh ponoči je po progi

pripeljala lokomotiva z nekaj praznimi vagoni, naletela na mine in se z razbitimi kolesi postavila čez oba tira. Ob zori so začeli napadati Nemci z vso silo, a naši jim niso nudili odpora, saj so vedeli, da je proga onesposobljena in da jo bodo ponovno minirali takoj, ko jo bodo Nemci popravili. Ves čas, ko so Nemci s svojimi delovnimi skupinami popravljali progo, so se oglašali z obeh strani mitraljezi, med obema oklopnima kompozicijama, ki sta pripeljali nemške vojake pa je bilo okoli tri kilometre razdalje in Nemci so hoteli na vsak način prodreti tudi v ta sektor. Po cesti iz Postojne proti Ravberkomandi so poslali kolono vojakov v zaščiti petih tankov in enega oklopnika. Nemški kurir je na motornem kolesu padel v našo zasedo. Mitraljezec ga je z rafalom »posnel« in z motorjem vred se je zabil v bodečo žico, da so ga morali naši »sneti« s kleščami z nje. Motorju se ni nič zgodilo in Ris ga je takoj poslal meni v štab, ker ga on ni potreboval na terenu, vedel pa je, da jaz trenutno nimam ne motornega kolesa, ne konja.

Naši so se čez dan potegnili od proge, da so se najedli in odpočili in se pripravili na nove nočne akcije.

Kotar, komandir kolesarske čete je z nejevoljo poslušal streljanje ob progi, ker je moral ostati v rezervi pri štabu brigade in sitnaril, da ne bo poležaval okoli štaba. A vsa slaba volja mu ni nič pomagala, moral se je pokoriti ukazom štaba.

Nemci so čez dan usposobili en tir, da bi lahko vsaj na ta način imeli prometno zvezo na progi Trst—Ljubljana, a naši minerci so se zavedali, da tega ne smejo pustiti vsaj toliko časa, dokler ne bo konec Kočevskega zbora. Tudi brigada ves ta čas ne bo zapustila tega sektorja, tak je bil ukaz in mi smo ga morali izpolnjevati.

Nemci so čez dan 28. septembra v večernih urah že spustili prvi tovorni vlak po progi, a ko se je znočilo, so bili naši minerci že spet pri progi pripravljeni za delo. Nemci so nadzirali progo s svojimi letečimi patrolami in okoli devete ure zvečer so se vneli prvi spopadi med našimi četami in temi varovalnimi patrolami. Nalet naših je pognal Nemce k umiku in naši minerci so nemoteno nadaljevali svoje delo. Zaminirali so progo pod zaščito naših mitraljezov, a min niso vžgali, temveč so čakali, da bi nanje zapeljal kak vlak. Oba bataljona sta bila v pripravljenosti, a vso noč je vladal mir. Šele okoli šeste ure zjutraj so Nemci poslali lokomotivo s tremi vagoni po progi. Ko pa je zavozila v zasedo prvega bataljona, je eden minercev

potegnil za vrstico in mina se je vžgala. Vlak je iztiril, strojevodja je pobegnil in ko so naši borci planili proti vagonom, so videli, da so Nemci v vagone natrpali otroke, žene in starčke, med njimi pa je bilo tudi precej »švercarjev« z nabito polnimi kovčki. Ko so naši borci začeli kovčke metati skozi okna, so se pri padcu odpirali in iz njih je priletela najrazličnejša roba: gumbi, različno perilo in obleka. Vse to so vzeli s seboj »črno-borzijanci«, da bi pri kmetih zamenjali za mast, meso, jajca in druge pridelke. Borci so se začeli šaliti z njimi, kdo je večji švercar med njimi, prestrašene otroke in žene pa so začeli tolažiti in jim pomagati iz vagonov. In marsikdo ni pobral niti svojega kovčka, temveč jo je hitro pobrisal nazaj proti Postojni. Eden od borcev je prinesel poln kovček ženskih nogavic, ki smo jih razdelili našim borkam. Seveda bolj za šalo, saj je vedel, da tudi one ne potrebujejo svilenih nogavic, temveč tople nogavice in podkolenke, ker jih je zelo primanjkovalo. Vse borke so itak nosile dolge hlače in tovariši so vedno gledali na to, da so ob priliki zaplembe blaga in oblek najprej poskrbeli za tovarišice, ki so težje prenašale mraz kot mi, moški. Ker so nekatere matere zbežale iz vagonov same in otroke kar pustile v vagonih, so jih zaradi mraza naši borci zavijali v razna ogrinjala, ki so bila pripravljena za »šverc«, pomagali so jim oblačiti njihove oblekce, jih nosili iz vagonov, da so pohiteli za svojimi bežečimi mamicami. Vse to sem sam opazoval, ko sem se malo bolj približal kraju naše uspele akcije.

Na rakeški strani pa smo zaslišali mitralješko lajanje. Slutil sem, da prihaja oklopni vlak in da se ne bi mogel približati našemu sektorju, so minerci z že nastavljenimi minami pognali progo v zrak. Tako nam je uspelo, da se Nemci niso mogli prebiti v naš sektor ne po cesti, ne po progi. Nemci so poslali vlak z otroki, ženami, starci in s švercarji na progo samo zato, da bi potem lahko širili med našimi ljudmi vesti, da partizani napadajo neoborožene otroke, može in starce, a se jim to ni posrečilo, saj smo od naših kurirjev izvedeli, da so ljudje, ki so bili v tem vlaku govorili v Postojni in tam okoli samo lepo o nas in da jim nismo vzeli ničesar. Kar je ostalo ob progi, so tam sami pustili od strahu in bojazni, ker so prej verjeli govoricam belogardistov in drugih naših sovražnikov.

Ob tej priliki naj omenim, da je bila za vzgojo borcev v naši revoluciji odgovorna naša Komunistična partija, ki je skrbela s komisarji v četah, bataljonih in brigadah, da je dvigala mo-

ralo borcev, da so oni z ostalimi borci šli prvi v napade in urejali odnose ne samo med borci samimi, temveč tudi med borci in ljudmi, ki so ostali na svojih domovih.

Ker Nemci z oklopnim vlakom niso mogli po progi do nas, so začeli pritiskati proti nam po cesti. A cesta je bila močno zaminirana in razbita, zato so se Nemci v strelcih, bilo jih je okoli tristo v koloni, začeli približevati proti progi, da bi jo osvobodili, nas pognali v Javorniške gozdove in nato progo popravili. A niso uspeli. Ves dan je trajala borba in ker sem večkrat šel med borce obeh bataljonov in mimo Kotarjeve kolesarske čete, sem poslušal Kotarjeve zbadljivke in jezne izpade, da ni tu, da bi poležaval in poslušal, kako se bijejo ostali tovariši.

»Malo še počakaj, tudi ti boš na vrsti s svojimi!« sem ga miril, on pa mi je še z večjo jezo odgovarjal:

»Nisem ustanovil kolesarske čete, da bo ležala. Kar imej jo, jaz grem nazaj k svojim, pa naj poležavajo s teboj vred!« je še dodal, ko pa sem ga potrepljal po rami in mu povedal, da že tri dni držimo progo in da sem gotov, da mogoče že jutri ne bo več tako mislil in govoril, kot danes, ker bodo Nemci z vso svojo silo pritisnili na nas, da bi osvobodili progo in zopet vzpostavili redni promet, bodo potrebni tudi spočiti borci, še posebno pa njegova četa.

Pomiril se je, se mi nasmejal, prižgal cigareto in se vrnil k svojim kolesarjem.

Naše patrole so stalno krožile po vsem terenu, pa tudi ob progi, prav tako tudi intendantske patrole z mulami. Intendant je hrano nabavljal celo iz bližnjih vasi okoli Cerknice, posebno v Dolenji vasi in Želčah.

30. septembra okoli sedme ure zjutraj pa so Nemci poslali od rakeške strani lokomotivo s tremi vagoni po prostem tiru, ker je en tir zapirala že prejšnji dan iztirjena lokomotiva. Naši minerci pa so prejšnji dan ravno to drugo progo močneje zaminirali in ko je lokomotiva zapeljala na minsko polje, je mina eksplodirala in lokomotivo prevrgla, vagone pa iztirila. Minerci so minirali še te tri iztirjene vagone in tako popolnoma zaprli progo z razbitinami lokomotive in vagonov. Ker je bilo v vagonih le okoli dvajset ljudi, so jih pred razstrelitvijo vagonov pregledali in izpustili, le enega, pri katerem so našli skrito fašistično legitimacijo, so zadržali in ga izročili patroli, ki ga je privedla v štab.

Medtem, ko je bila patrola na poti od proge do štaba, oziroma že prišla do hiše, kjer je bil štab, so se zaslišale detonacije min, s katerimi so naši minerci zatrpali progo z razbitinami. Kurir zaščitnega voda je pritekel v štab in kričal:

»Daki, poka, na vseh straneh poka!«

Pograbil sem brzostrelko in skočil iz hiše, pred hišo pa sem zagledal patrolo in okrogloličnega, okoli 35 let starega civilista črnih las. Zdel se mi je znan, a nisem se takoj spomnil, kdaj in kje sem ga že videl. V meni se je vzbudila sumnja.

»Pazite, da vam ne pobegne!« sem še zavpil, sedel na motorno kolo in zdrvel proti železniški progi. Tudi kurir mi je sledil na svojem motornem kolesu.

Med vožnjo sem zaslišal tudi brnenje tankov, ki so že prešli naše zasede onstran železniške proge, naši pa so se od proge že umaknili v bližnji gozd. Nasproti mi je prišel Risov kurir, ki mi je povedal, da je položaj težak in da se boji, da bi Nemci ne poslali kako kolono našim bataljonom za hrbet, ker je opazil, da je ena grupa Nemcev prešla progo pri Rakovškem griču, potem pa se je izgubila. Po Risovem je bilo v tej koloni od 70 do 100 Nemcev. Kam so se skrili in v katero smer so krenili, pa tudi bataljonske patrole niso mogle ugotoviti. Nič nisem pomišljal. Obrnil sem motorno kolo in se podvizal do štaba, kjer je bila Kotarjeva kolesarska četa. Ker sem opazil, da so borci njegove čete že stali s kolesi pripravljeni na pohod, sem pogledal komandirja in mu rekel:

»Zdaj pa je prišel tvoj čas!«

Kotar se mi je nasmehnil, a ko sem mu povedal o tej izgubljeni nemški koloni, o kateri mi je govoril Risov kurir, in še preden sem ga opozoril, da naj se pazi in da naj se, če ne bo naletel na kolono, javi pri Risu, že so Kotarjevi fantje z mitraljezom in brzostrelkami na kolesih izginili izpred štaba.

Mislil sem sprva za njimi na motornem kolesu, čez dobrih pet minut pa sem že zaslišal močno streljanje. Kurir, ki je stal poleg mene, mi je rekel:

»Daki, Kotar je že prišel na svoj račun! Samo brzostrelke se oglašajo, zato vem, da je to on s svojimi. Kot bi proso v steno metali!« je še dodal, potem pa me je vprašal, če imam kak čik.

Dal sem mu cigareto in poslušal streljanje, ki se je oglašalo tam nekje za gozdom. Po dobrih desetih minutah pa je streljanje prenehalo. Sedel sem na motorno kolo, se odpeljal proti gozdu in po gozdni poti dalje, ko me je prestregel isti Risov

Prvi štab XIV. divizije (1943)

Pred napadom na Grahovo (s fotoaparatom Mirko Bračič)

Komandir kolesarske čete Kotar

kurir in mi povedal, da so Nemci s tanki prodrli čez železniško progo, naleteli na kolesarsko četo in da so kolesarjem zmečkali tanki vsa kolesa, ker so jih pustili na cesti, sami pa so se umaknili v gozd.

»Nič zato, samo da so kolesarji ostali!« sem mu rekel in šel pogledati pogažena kolesa. Zagledal sem ranjenega borca od kolesarske čete, ki mi je povedal, kaj se je zgodilo.

Ko je Kotar opazil nemško kolono, o kateri sem mu povedal in ker smo ji bili za hrbtom, smo skočili s koles, se razporedili v strelce. Petintrideset borcev z brzostrelkami in enim mitraljezom, vsak z po dvema ali tremi ročnimi bombami, skoraj vsak s samokresom, pa da bi se bali! Kolesa smo pustili kar na cesti in jim sledili. Ko smo se jim prikradli na razdaljo kakih petdeset metrov, je Kotar zavpil:

»Streljaj!« in naše brzostrelke so udarile vse naenkrat po njih. Nemci niso imeli časa, da bi se obrnili. Več kot polovica jih je padlo v prvem našem navalu nanje, drugi so bežali, kar so jim dale noge. Hoteli smo pobrati orožje padlim, a Kotar nas je gnal dalje za bežečimi.

»In kaj je s teboj? In z drugimi?« sem ga vprašal. »Kje so ostali?«

Povedal mi je, da je padel, ko je tekel in streljal, da ga roka boli kot da ni njegova, da sploh ne ve, kje jo je skupil, da se je potolkel tudi po glavi, ko je padel med kraško kamenje in da zdaj nič ne ve, kje so ostali.

Ker smo bili oddaljeni le dobrega pol kilometra od štaba, sem ga napotil v ambulanto, s kurirjem pa sva šla peš po Kotarjevih sledeh. Kotar se je medtem s svojimi že umikal, da bi pobral padlim Nemcem orožje, a ni bilo več mogoče. Tretji bataljon se je začel umikati nemški premoči in pritisk je bil tako močan, da ni bilo mogoče zdržati. Kaj bi šele bilo s tretjim bataljonom, če Kotar s svojimi ne bi padel v hrbet tej nemški koloni SS-arjev, ki bi prišli našim za hrbet in jih stisnili v klešče. Kotar pa razen koles in ranjenca, ki sem ga poslal v ambulanto ni imel nobenih izgub, tudi nobenega ranjenca ni bilo med njegovimi.

Kdo je bil pravzaprav Kotar, komandir kolesarske čete? Mlad kmečki fant iz Dolenjske iz Ban izza Pleterij, star okoli devetnajst let, odličen borec, vdan tovariš in prijatelj, vedno dobre volje in neustrašen, od prvih dni Tomšičevca, ki so ga vsi borci imeli radi in se tudi od njega zelo težko ločili, ko je odšel

s XIV. divizijo na Štajersko in pozneje med pohodom padel. Za svojo požrtvovalnost in za svoje junaštvo je bil proglašen za narodnega heroja.

Dasi so Nemci prebili položaje, tudi borci prvega in tretjega bataljona niso popustili. Pod vodstvom Risa so se le odmaknili od proge in še naprej nudili napadajočim Nemcem močan odpor. Tudi Nemci niso upali dalje v notranjost gozda. Le do svojih padlih so šli, jih pobrali in se vrnili. Ris je ostal s svojimi na položajih, jaz pa sem se po kratkem razgovoru z njim vrnil v štab, kamor sem prišel okoli četrte ure popoldne.

Zajetega Italijana je še vedno stražil eden od patrole. Poklical sem kurirja Iva, ki je bil Italijan, da ga bom z njegovo pomočjo zaslišal. A čim bolj sem ga ogledoval, bolj znan se mi je zdel.

»Le kje sva se srečala? Kdo je?« sem razmišljal, ko pa je prišel Ivo in po vseh mogočih vzkrižnih vprašanjih se je le zagovoril, da je bil v času italijanske okupacije v službi pri kvesturi v Ljubljani. In šele tedaj je preblisnilo v mojih možganih:

»Da, on je, on je tisti, ki me je pretepal v novembru 1941, ko so me ujeli Italijani v Mostah!«

Poklical sem še enega borca iz zaščitnega voda, ki je odlično govoril italijansko. Povedal sem jima, kdo je in kaj je tedaj delal z menoj na kvesturi. Spogledala sta se in mi rekla:

»Kar nama ga prepusti, kmalu si bova o vsem na jasnem!«

Brez tepeža, a zaradi jasnih in točnih vprašanj, je končno le priznal, da se spomni, da so iskali Dakija, da mene ne pozna, da je bil »seržente kvesture« ...

Dasi je v meni vse gorelo, si kot komandant brigade nisem hotel umazati rok nad njim, dasi bi mu najrajše vsaj nekaj vrnil, kar mi je on »posodil« v zaporu.

Ko so izvlekli iz njega, da je tudi sedaj povezan z Nemci in to še z SS-ovci, sem jima rekel:

»V trinajsti bataljon!« in odšel. Zaščitni vod je moj ukaz z veseljem izpolnil.

Tomšičevci smo bili ponosni, ko smo zvedeli, da je bil na našo brigado še prav posebno ponosen komandant Glavnega štaba Stane, prav gotovo pa je bil vesel, ko je bral poročilo brigade, ki sva ga sestavila skupaj z namestnikom Risom in ga je na stroj pretipkal brigadni administrator Rudi Puhar-Razin. Poročilo bi najraje sam odnesel v Kočevje, a se nisem upal zaradi komandanta Staneta in zaradi komisarja Glavnega štaba Borisa Kraigherja.

Osemdeset mrtvih Nemcev, o ranjenih niti nismo poročali, zaplenjeno motorno kolo, uničen en tank, onespособljena proga, uničeni vlaki, dva osebna, en tovorni in oklopna lokomotiva, navezali smo nase sprva okoli tisoč, po 30. septembru pa nad dva tisoč Nemcev, z njimi še precej belogardistov, okoli petnajst težkih tankov — mi pa smo izgubili le tri mrtve in nekaj ranjenih! Ali ni bil to uspeh, ki smo ga bili tudi sami veseli!

1. oktobra, ko smo še vedno držali naše položaje, in ko smo bili trdno prepričani, da bomo zopet obvladali železniško progo, je prišlo do novih, še hujših napadov Nemcev. Po cesti od Ravberkomande so poslali pet težkih tankov, vojaštva bolj malo, po železniški progi pa so poslali štiri tanke, za njimi pa precejšnje število vojakov. Tako so začeli na nas pritiskati z leve strani, ker od smeri Rakeka zaradi gozdov niso mogli nad nas s težkimi tanki.

Moj namestnik Ris-Lepin, ki je bil ves čas na položaju in ki je tudi sam vodil te akcije, se je po sporočilih naših patrol in bataljonskih zased odločil, da se bo umaknil s položajev. Povlekel je bataljona v bližino štaba brigade na začetke pobočja Snežniškega Javornika. Bil je tudi že skrajni čas za počitek utrujenih in izmučenih borcev. Nemci so se vrgli na očiščevalna dela na progi, saj so deli razbitih vagonov in lokomotiv ležali vprevrek, pa tudi tračnice so bile raztrgane in razmetane daleč naokoli.

Ko so se naši borci vsaj za silo odpočili in svoje ranjence oddali v Snežniške bolnišnice, smo že začeli premišljati, kako bi še naprej vznemirjali Nemce. Že drugi dan, 2. oktobra smo se odločili za napad na Rakek. Že v nočnih urah smo se razmestili okoli Rakeka. Sprva smo mislili, da so Nemci Rakek izpraznili, a Nemci so na Rakeku pustili precej močno belogardistično posadko, s katero se je že ves čas naših akcij na železniško progo spopadal naš drugi bataljon.

Ves čas Kočevskega zbora ni bilo na spregled nobenega višjega funkcionarja Glavnega štaba in bili smo prepuščeni sami sebi in svojim odločbam. Štab divizije je bil na Vrhniki v Loški dolini v mlinu, pa tudi on se je mudil največ okoli Kočevja.

Ko smo zvedeli, da je na Rakeku močna belogardistična posadka, ki je v svojo obrambo uporabljala betonske bunkerje stare Rupnikove linije, smo takoj posumili, da bo ta naš napad trd oreh za nas. Belogardisti pa so zaradi strahu pred Nemci

bili še trdneje odločeni, da ne bodo popustili za nobeno ceno. Drugi bataljon je na položaje pripeljal dva topa, ki smo ju imeli prikriti v našem taborišču pri Grahovem. Okoli Rakeka pa smo namestili vso brigado in to južno od Cerknice, jugozahodno in tako izbrali najpovoljnejša mesta za napad, ker je od strani Unca ravnina in bi lahko nad nas prišli s tanki. Tako Rakeka nismo mogli povsem obkoluti, naša želja je bila, da bi belogardiste pregnali iz Rakeka in da bi uničili železniško postajo z vsemi prometnimi napravami.

Tako smo v noči od 2. na 3. oktober napadali Rakek vso noč z bombaši in minerji, ki bi, če bi nam uspelo zavzeti postajo, razstrelili vse postajne naprave in železniški most.

Ker smo vedeli, da je Rakek obdan z žico pod električno napetostjo, so minerci žično oviro zaminirali in tako pretrgali električni tok v žici, borci prvega bataljona pa so se pognali proti železniškemu mostu, a so jih belogardisti z močnim mitralješkim ognjem odbili. Železniški most so sicer delno poškodovali, a ne toliko, da bi bil promet preko njega prekinjen. Tudi borcem drugega bataljona so minerci odprli pot preko žičnih preprek, ki so potem razbili en sovražni bunker na hribu Srnjak tik nad železniško progo, a ker so proti jutru Nemci po progi poslali tanke z območja Ravberkomande in Rakovega Škocjana proti Rakeku, so se borci morali umakniti. Prvemu bataljonu je uspelo pregnati belogardiste iz dveh bunkerjev, enega so celo zažgali. Ko sem prišel ob svitu do uničenega bunkerja, sem opazil pet mrtvih belogardistov.

Bil sem prepričan, da bomo z napadom na Rakek uspeli, a belogardisti so se uporno držali in ker sem vedel, da napad na Rakek podnevi ni mogoč in ker z našimi napadi nismo strli njihove borbenosti, je prišlo do preokreta. Belogardisti so s podporo nemških tankov pričeli s protinapadi. Naš prvi bataljon se je moral umakniti na Loški hrib ter sovražniku prepustiti staro cesto Rakek—Cerknica. Pri tem umiku je padlo šest borcev, štirje pa so bili ranjeni. Nemci so se spustili proti nam kar med grmičevjem in po košenicah.

Položaj je postal okoli devete ure 3. oktobra nevzdržen in ko smo se sestali Ris, pomočnik komisarja Zvone in jaz, smo odločili, da se vsa brigada umakne iz okolice Rakeka. Še pred našo odločitvijo pa se je moral tudi drugi bataljon zaradi protinapada belogardistov umakniti s hriba Srnjak, pri umiku sta padla dva naša borca. Nič boljše se ni godilo tretjemu bata-

ljonu, le da se ni povsem umaknil, temveč je še naprej z mitraljezi čez dolino iz daljave okoli enega kilometra streljal na Rakek. Bil pa je ves čas pod ognjem belogardističnih minometalcev in tankovskih topov Nemcev. Tretji bataljon je izgubil enega mrtvega in tri lažje ranjene, ki niso bili več sposobni za borbe. Nemci so belogardiste pognali proti nam »na življenje in smrt« in se niso ozirali na njihove žrtve. Ko smo poslali v tretji bataljon na sektor Stražnika patrolo z nalogo, da naj se umakne iz tega sektorja in se povleče v bližino vasi Želše in potem zvečer preide cesto Rakek—Cerknica ter se vrne v sestav brigade na sektorju Begunj, je imela patrola kaj težko nalogo. Ob belem dnevu je morala pri vasi Podskrajnek čez staro in novo cesto Rakek—Cerknica in to okoli enajste ure in res je imela veliko sreče, da ni padla Nemcem v roke. Najprej se je morala prikriti v grmovje, ker so se po cesti pomikali nemški tanki proti vasi Podskrajnek, nato so za oddaljujočimi se tanki skočili prek ceste in se spustili v vas Želše, ki so jo belogardisti obstreljevali, nato pa se je patrola — trojka pognala ob gozdu Javornika proti Dolenji vasi, nato pa zopet nazaj po gozdu Javornika čez grič ob stari jugoslovansko—italijanski meji do našega tretjega bataljona. Takoj nato se je tretji bataljon umaknil na sektor Grič v bližino Dolenje vasi, odkoder si je preskrbel tudi hrano.

Tako se je vsa brigada 3. oktobra zvečer zbrala na sektorju Begunje—Selšek. Pri napadu na Rakek smo utrpeli sedem mrtvih in petnajst lažje in težje ranjenih, belogardisti pa so izgubili najmanj petnajst mrtvih, najmanj dvakrat toliko ranjenih in naš edini uspeh je bil, da smo razbili en bunker, pobrali orožje in opremo desetih belogardistov, delno pa smo pokvarili železniški most na Rakeku.

Drugi dan, 4. oktobra se je brigada razmestila in zavzela nove položaje. Prvi in tretji bataljon sta se nastanila v vasi Begunje, štab brigade v vasi Brezje na severni strani pobočja Slivnice.

5. oktobra je prišel k nam načelnik štaba brigade Janez Tomšič, nekdanji mornariški oficir, ki je bil odličen borec, iskren tovariš in danes živi nekje v Dalmaciji kot general JLA v pokoju.

Takoj po prihodu je v vasi Begunje sklical vse borce prvega in tretjega bataljona v zbor k prisegi. Drugi bataljon je prisegel v vasi Brezje, kjer je bil štab.

Med tem časom je prišla Loška brigada na sektor Bezuljaka in Kožljeka, tako da smo ta sektor Notranjske močno držali v rokah.

6. oktobra pa smo zapustili vas Begunje in se spet podali na akcije na progo Ravberkomandnega sektorja, Loška brigada pa je zavzela te naše položaje.

Štab XIV. divizije je Loški brigadi ukazal, da naj ponovi napad na Rakek, ki ni uspel v celoti naši brigadi. Z Risom sva komandantu Loške brigade orisala položaj okoli Rakeka in komandant Gedžo Bobnar se je na to akcijo odlično pripravil.

Gedžo Bobnar je bil po poklicu natakar. Bil je izredno temperamenten, vedno razigrane volje in nasmejan. Zelo rad je prepeval srbske in bosanske narodne pesmi. Vedno je bil lepo oblečen, prav posebno pa je negoval na tanko pristrižene brčice pod nosom. Naj omenim, da je bil Gedžo eden najdrznejših in najhrabrejših »jurišačev« XIV. divizije, še prav posebno pa se je izkazal med pohodom divizije na Štajersko. Kot višji oficir JLA je bil pred leti upokojen in zagrenjen in osamljen umrl v Novem Sadu. Borci ga ne bomo pozabili in njegov lik predanega in hrabrega borca bo ostal v zgodovini NOB eden najsvetlejših.

Komandanta Loške brigade smo opozorili na žične ovire pod električno napetostjo, ki so jo Nemci in belogardisti prav gotovo takoj popravili. Tudi naša obveščevalna je tesno sodelovala z obveščevalci Loške brigade. Šef naše obveščevalne Polde Skol, ki je odšel na teren, se je vrnil v štab z istimi podatki kot pred našim napadom na Rakek in ko sem mu povedal, da je Loška brigada dobila ukaz, da napade Rakek, se je namrdnil in mi rekel:

»Joj, Daki, kako bodo nastradali! Mi smo se deset dni vrteli tam okoli, imeli smo vse podatke in našega napada niso pričakovali, pa nismo nič opravili. Kaj bodo pa naredili oni. Sami novi so, razen komandirjev in komisarjev. Škoda jih je. Preveč jih bo padlo. Prepreči, če moreš!«

Obveščevalec Polde je bil do mene iskren, ker je vedel, da prenesem kritike, pa če so še tako hude, a kaj sem mogel. Nasmehnil sem se mu in mu rekel:

»Le glej, da bodo podatki točni. Tudi od tebe je veliko odvisno!«

In res. Naš bataljon je odšel 6. oktobra na sektor Ravberkomande, da bi ponovno rušil progo, a ker so Nemci ta sektor

močno utrdili z novimi bunkerji in močnejšimi posadkami, se je komandant bataljona odločil, da preide na delo na drugem sektorju. Povlekel se je na Pečni vrh in od tu pričel v večernih urah obstreljevati železniško postajo Postojno. Nemci tega napada niso pričakovali. Pretrgal je železniško progo in pri tem je padlo pet Nemcev, pa tudi do Rakeka po železniških tirih niso mogli iz Postojne. Po tem uspehu se je bataljon umaknil, ne po cesti, temveč čez Javornik, na sektor Cerkniške doline.

7. oktobra pa je Loška brigada okoli desete ure zvečer začela napadati Rakek, štab Tomšičeve pa se je nastanil v vasi Brezje in poslušali smo močno streljanje iz daljave. Brigada je vso noč napadala in ko se je vrnil naš obveščevalec Polde nam je povedal, da so Nemci in belogardisti bili na njihov napad pripravljeni, še več, da so dobili točne podatke, da so v tem kraju dve brigadi in da bo ponoči sledil napad na njihovo postojanko.

Še več. Ko mi je razlagal o borbah okoli Rakeka, mi je med drugim rekel:

Daki, ne vem, kaj vse naj bi ti povedal. Veliko sem videl, pa ne vsega. A Loška brigada ne bi smela v napad. Naletela je na premočen odpor in ko je prišla do žičnih ovir, so takoj na žicah obležali trije in padli v roke belogardistom. Belogardisti so potem prešli v protinapad in v brigadi je padlo nad dvajset borcev, nad petnajst pa jih je bilo ranjenih. A brigada se je obdržala na svojih položajih do svita. Po svitu pa so belogardisti ponovno napadli in brigada se je morala umakniti v gozdove v severozahodno stran proti Bezuljaku in Kožljeku. Tu pa so jih belogardisti ponovno napadli 9. oktobra 1943. Ena kolona je prodirala izpod Krima čez Rakitno na Otave, druga iz Borovnice čez gozd, tretja kolona pa iz Rakeka čez gozdove. Loška brigada žal ni vzdržala tega napada, čeprav je štela okoli šeststo borcev in če bi vzdržala vsaj tri ure, bi mi lahko v borbo vrgli dva naša bataljona, ki bi padla belogardistom v hrbet. Našima bataljonoma je dal Ris že povelje, da se vržeta proti gozdovom in poskušata rešiti, kar bi se še moglo rešiti, a bilo je že prepozno. Loška brigada je bežala in zapuščala svoje položaje. Z Risom sva odšla ob robu hriba Slivnice, da bi prišla od druge strani vasi Begunj in da ne bi padla v kako belogardistično zasedo, ki bi naju lahko pokosila z mitraljezi. S seboj sva vzela vsak dva kurirja in začela priganjati borce nazaj na položaje. Ris je celo nekajkrat vžgal z brzostrelko nad glavami borcev

in jih tako prisilil, da so nehali bežati in da so se začeli vračati na položaje.

Ko so belogardisti opazili, da se borci vračajo in da se bliža iz smeri Cerknice, ena, iz vasi Brezje pa druga kolona naših borcev, so se umaknili, midva pa sva obe koloni naše brigade vrnila nazaj v naše taborišče.

Ris se je pošalil in rekel Gedži:

»Pa sva ti le skupaj spravila tvojo brigado!«

Gedžo je bil užaljen, meni je bilo malo nerodno in stopil sem k njemu in mu rekel:

»Upam, da razumeš šalo. Ris ni mislil nič hudega, saj te pozna in ve, da si odličen borec in dober komandant.«

A bilo je le hudo. Iz svojih vrst je Loška brigada izgubila okoli sto borcev, dvajset od njih jih je bilo ujetih, ostali pa so se raztepli po Bloški planoti in Loški dolini. Mnogi so bili iz najrazličnejših krajev Slovenije, skoraj nihče domačin, zato so naše patrole in patrole Šercerjeve brigade šle na lov za njimi in so jih vrnile delno Loški brigadi, delno pa so jih zadržali v svojih bataljoni.

Naša brigada je počivala na Brezjah vse do 12. oktobra. Le tu pa tam se je od časa do časa oglasil kak mitraljez ob srečanju sovražnikovih patrol, drugače pa je vladalo zatišje. Ostajali smo v hišah in se spogledovali z domačimi dekleti, ki so za nas zbiral hrano po bližnjih vaseh, 12. oktobra pa smo se premaknili s štabom na Gornje jezero ob izviru Cerkniškega jezera, bataljoni pa v Goričice in do Žirovnice. Premakniti smo se morali na ukaz štaba XIV. divizije. Tu smo živeli povsem brezskrbno, imeli smo dovolj hrane in nobenih skrbi, da bi nas presenetili Nemci ali belogardisti. Vse ceste proti Rakeku je prvi bataljon razkopal, da ni mogel do nas noben tank, imeli pa smo tudi prelep razgled proti Javorniku, Cerknici in Slivnici, da bi takoj opazili premike sovražnika. Ceste na Bloke, Velike Lašče, v Loško dolino, v Ribnico in Kočevje pa smo uporabljali za motorizacijo, ki smo jo zasegli Italijanom ob razsulu.

Ker smo se pritoževali Glavnemu štabu, da nimamo streliva, je iz Bele krajine prispelo v štab divizije okoli tisoč kilogramov angleškega eksploziva 808, z njim pa tudi ukaz, da moramo uničiti železniško postajo Rakek.

Obotavljal sem se in ugovarjal, pa je prišel k nam komandant Stane in predlagal, da naj malo razmislimo, kako bi na-

padli Štampetov most pri Verdu, saj imamo sedaj dovolj razstreliva za tako akcijo.

Komandant divizije Mirko Bračič in načelnik Pero Popivoda pa sta vztrajala pri svojem načrtu napada na železniško postajo Rakek in se nista strinjala, da bi naša brigada napadla Štampetov most. Komandant Glavnega štaba Slovenije Stane pa je trdil, da je bolj pametno napasti Štampetov most kot železniško postajo, kar sem trdil tudi jaz. Po dolgem pričkanju pa je le obveljala Stanetova in moja. Z vso odločnostjo sem zahteval, da grem nad Štampetov most jaz z našo brigado. In takoj nato smo se začeli pogovarjati o načinu napada, o jakosti mostu in za koliko časa bo pretrgana železniška zveza med Ljubljano in Trstom, če uničimo most. Na razgovore smo povabili tudi naše obveščevalce s Poldetom na čelu.

Še isti večer so obveščevalci odšli na teren, da bodo ugotovili, koliko je bunkerjev v bližini mosta, koliko je v njih sovražnih vojakov in kakšna je njihova oborožitev. Prav posebno pa naj se pazijo, da jih ne opazijo Nemci, še več, da kakšnega našega obveščevalca ne ujamejo. Vse podatke morajo zbrati do 14. oktobra, nato pa naj počakajo na nas na Ljubljanskem Vrhu, to je v gozdu, ki so ga le malokdaj prešli naši sovražniki.

Po naši oceni smo ugotovili, da je most visok okoli trideset metrov, da bo potrebno za razstrelitev enega nosilca od petsto do sedemsto kilogramov razstreliva, da je širok okoli osem metrov zaradi dveh tirov na njem. Ker pa je bila naša brigada za zavarovanje in za napad prešibka, zato so odredili Šercerjevo brigado, da zasede položaje med Štampetovim mostom in Vrhniko ter proti Verdu in proti glavni cesti, ki vodi iz Vrhnik na Logatec. Časa napada nismo določili na tem sestanku, temveč je bilo sklenjeno, da se bosta štaba obeh brigad o tem dogovorila med seboj.

Ta sestanek v štabu XIV. divizije je bil prilično oster, posebno še zaradi tega, ker sta komandant Bračič in načelnik Popivoda propadla s svojim predlogom za napad na Rakek.

Upam pa se trditi, da je komandant Stane prišel k nam že z odločitvijo Glavnega štaba, da je treba porušiti Štampetov most, ker nam drugače ne bi poslali toliko razstreliva, kot so ga.

Po tem burnem sestanku pa smo še nekaj časa ostali v štabu divizije, popili nekaj buteljke vina, ki so ga naši zaplenili pri Kovaču v Starem trgu, nekdanjem lesnem trgovcu in gostilničarju. Midva z Risom se nisva dolgo zadrževala. Odšla sva

v štab brigade in takoj izdala ukaz za počitek vse brigade, komandantom pa sva naročila, da bomo 13. oktobra zvečer krenili na nov sektor, to je v vasi Robec, Kožljek, Sveti Lenart, pravzaprav v gozdove okoli teh vasi.

Kljub temu, da smo bili gotovi, da se belogardisti ne bodo približali našim položajem, je močnejša belogardistična patrola z rakeške strani prišla po gozdu in napadla naše borce med počitkom. A je kaj slabo naletela. Ob tem spopadu so pustili belogardisti na položaju pet mrtvih, od naših pa ni bil niti eden ranjen. Naši borci so hoteli za njimi vse do žičnih ovir, pa jih nismo pustili, ker jih je čakala še težka pot na nove položaje.

Razstrelivo so borci drugega bataljona naložili na trinajst mul, naše topničarje pa sva z Risom poslala čez Bloško planoto čez vasi Ravnik in Zavrh v Iško, kjer smo imeli prikrita dva 75 mm topova. Do dogovorjenega časa so se naši topničarji čez Zavrh in Sv. Vid vrnili na sektor Kožljeka k drugemu bataljonu.

V noči od 14. na 15. oktober je Šercerjeva brigada zasedla vnaprej določene položaje, naša brigada pa je krenila v gozd, nekako tri kilometre od Šampetovega mostu, da nas ne bi Nemci opazili in da ne bi slišali, če bi se slučajno kakšna mula oglasila. S komandanti bataljonov, komandirji čet in minerci smo z baterijami pregledovali zemljevid in ugotavljali, kako se bomo razporedili in pripravili za napad, ko se je naenkrat pojavil med nami obveščevalec Polde in nam povedal, da je vsenaokoli Vrhniko okoli tristo belogardistov, ki hodijo proti Dolomitom v patrole v večjih skupinah, proti železnici pa vzdržujejo v glavnem zvezo z nemškimi postojankami ob železnici. Na postaji Verd je okoli dvajset Nemcev, na železniški postaji v Borovnici pa je oklopni vlak, stalno pripravljen za premik. V bivših italijanskih bunkerjih so Nemci in belogardisti, od Podpeči do Logatca po večini Nemci. Za stanje na mostu nam je povedal, da so na njem štirje železobetonski bunkerji, na koncu mostu pa po dva bunkerja na vsaki strani in to eden betonski, drugi pa lesen in povezan z jarki z ostalimi, poleg njega pa protiletalski top in topiči. Pod mostom je mitralješko gnezdo in protitankovski bunker, ki je z lino obrnjen po cesti proti gozdu. Ostali bunkerji so razporejeni po terenu okoli mostu na vse gozdne strani, povezani z vrvmi in z žičnimi pregradami. Kolikor je zvedel od ljudi, je vseh bunkerjev enaindvajset, v njih do dvesto vojakov.

Po njegovem poročilu smo se odločili, da bo drugi bataljon izvršil glavni napad na most, tretji bataljon bo postavil zasede med mostom in postajo Verd, ki je od mostu oddaljena nekako tri kilometre in je tu proga zavita, da se iz postaje most ne vidi, zakriva pa ga še zaraščeno hribovje, čeprav so ga že Italijani pred dvema letoma posekali, prvi bataljon pa bo zasedel Paduški hrib. Ker pa je bil tu teren najlažji, je prvi bataljon odstopil drugemu bataljonu eno četo za glavni napad na most. Največja stiska je bila za minerce, ki jih je bilo treba razporediti v tri skupine. Vreči je bilo treba v zrak progo proti Logatcu, da ne bi mogli Nemci priti na pomoč po progi s te strani. Ta skupina je bila najbolj maloštevilna. Skupina minercev pri tretjem bataljonu je bila večja in razdeljena v dve skupinici, da bi nadaljevala z delom druga, če prvi skupini ne bi uspelo. Vsaka skupina je imela do trideset kilogramov razstreliva 808, a nobena skupina ni smela začeti z miniranjem proge, dokler se ne bi drugi bataljon pognal na juriš na most in šele po prvih streljih borcev drugega bataljona smejo začeti z miniranjem proge. Minerce pa morajo ščititi borci z mitralješkimi rafali. V glavni skupini minercev je bilo deset prekaljenih borcev, ki so imeli na desetih mulah naloženega okoli sedemsto kilogramov razstreliva, topničarji pa bi medtem streljali neposredno s ceste. Tako sem se odločil, ker sem bil trdno prepričan, da bomo topove uporabili pri jurišu za streljanje na betonske bunkerje na mostu. Tudi bolničarke so bile pripravljene. Naredile so primitivna nosila, kakršne smo delali ves čas.

Okoli četrte ure zjutraj smo krenili proti mostu, a z napadom smo počakali, da se je zasvitalo. Prvi in tretji bataljon sta odšla na svoje položaje, na križišču vojaških cest nekdanje Rupnikove linije pa je stal velik bunker, v katerega se je namestil del štaba brigade, ki ni sodeloval pri napadu in ambulanta brigade. Med bataljoni so stalno krožile patrole. Okoli šeste ure je prišla patrola od tretjega bataljona in sporočila, da je bataljon pripravljen v strelcih in da nadzira postajo Verd. Komandant tretjega bataljona je proti postaji usmeril osem mitraljezov, ki bodo pokosile vsakogar, ki bi skušal iz postaje proti mostu. Za kratek čas je prišla tudi patrola iz prvega bataljona od smeri Logatec in sporočila, da so borci pripravljeni za napad in da gre po progi nemška trojka, ki nadzira njihove bunkerje in da se je ustavila točno pri mitraljezcih, ki so že usmerili svoje mitraljeze na bunkerje.

Točno ob šesti uri in trideset minut smo krenili v napad na most. Borci drugega bataljona v strelcih, pred njimi skupina trideset bombašev, vsak z po pet ročnimi bombami, za njimi dvajset borcev z brzostrelkami, za njimi pa osem do deset borcev s puškomitraljezi. Tudi bombaši so bili oboroženi z brzostrelkami. Krenili so z leve strani proti mostu, ki je malo prikrivala premike naših borcev. Ko pa jih je nemški stražar opazil in ustrelil proti njim, so naši bombaši z ročnimi bombami raztrgali žične prepreke in takoj po prvih pokih bomb so se oglasili mitraljezi prvega in tretjega bataljona in se zaslišale močne eksplozije pri postaji Verd. Nemci na Verdu so še spali, le njihove straže so odgovorile s streli na naše rafale.

Ko so se borci pognali proti mostu, sem videl, kako je Matevž Šivec, doma iz Škrilj pri Golem, na posečinah padel preko debla in zaostal za svojimi borci, a ne za dolgo. Planil je pokonci, se spet sklonil in pobral brzostrelko, nato pa se je pognal za borci, jih dohitel in spet na čelu svojih borcev jurišal na most.

Ko sem se malo približal mostu in opazil, kako se Nemci razporejajo v bunkerjih, sem zavpil Lepinu-Risu:

»Streljajte! Na juriš!«, sam pa sem skočil k topničarjem s samokresom v roki in pognal topničarje s topovoma po cesti proti mostu.

»Na bunkerje streljajte!« sem kričal, Nemci pa so med tem usmerili svoj ogenj na naše borce in niso opazili, da se jim bližamo s topovoma. Ko smo se približali že na doseg nemških mitraljezov in je bil eden topničarjev zadet, a so ga takoj odnesle bolničarke, že se je ob topu pojavil Belokranjec topničar, se stisnil k cevi topa in čez cev nameril proti strojniškemu gnezdu na mostu. Komaj je topničar naravnal cev topa, že je planil čez cesto topničar z granato, jo vložil v cev in že je granata poletela proti bunkerju na mostu, a ga je žal samo oplazila. Z drugo granato je Belokranjec zadel bunker v sredino in ga uničil. Drugi top so topničarji usmerili na protitankovski bunker pod mostom in ga s petimi granatami razbili v prah. Na levi strani je divjala borba z ročnimi granatami in mitraljezi. Ko sem opazil, da je najhujša borba okoli bunkerjev in njihovih rovov in da sta tam dva naša že padla, pet pa je bilo ranjenih in so ranjencem bolničarke klicale, da naj potrpe le toliko, da bodo mogle pod zaščito mitraljezov do njih, topničarja pa sta še kar naprej tolkla proti nemškim bunkerjem. Ker je bila zaseda Šercerjeve brigade za hribčkom od mostu

proti Vrhniki, sta brez skrbi pošiljala svoje »pozdrave« in ni bilo nevarnosti, da bi streljala na naše. Minerci so bili pripravljeni v bližini in ena mula je dobila kroglo v glavo, ki je bila namenjena borcu, ki je mulo držal za povodec.

Borba za most je trajala komaj slabih trideset minut, ko je komandant bataljona prišel na most in ukazal, da naj borci pobijejo vse, kar je živega. Zakaj? Ko so naši borci zavzemali bunkerje in je težko ranjeni Nemec, ki je v krvi ležal poleg bunkerja, vrgel proti našemu bombašu bombo, ni bilo več usmiljenja. Takoj za komandantom bataljona pa sem na mostu opazil namestnika Risa, ki je vpil, da naj prenehamo s topniškim ognjem, ker je most naš in le tu pa tam je še kak Nemec, katere pa bodo »pospravili«.

Ker sem že 14. oktobra zvečer poslal štabu XIV. divizije, da bom drugo jutro začel z napadom na Štampetov most, sta že drugo jutro prijezdila do našega štaba Bračič in Popivoda, pustila konja pri ambulantni in peš prišla na položaj takrat, ko sem kričal minercem, da naj pohite z mulami pod most. Minerec, ki je bil že pod mostom in si ogledoval nosilni steber mostu, je samo še čakal na razstrelivo.

Ko sta prišla do mene, sta začela vpiti, zakaj tako počasi delamo, da moramo hiteti, da nas ne bodo Nemci napadli in nam most vzeli preden ga bomo razstrelili. Nervozen in jezen, in ker sem vedel, kako požrtvovalno so se borci vrgli v borbo za most, sem ju samo ježno ošinil s pogledom, borce pa sem ukazal, da naj čim hitreje z mulami pridejo pod most. Mulovodci so s puškinimi kopiti priganjali mule, da so hitreje stopale, zmetali razstrelivo pri stebru, kjer je delal minerec. Ko pa je začel vpiti Bračič še na njega, ko je prišel pod most, mi je bilo dovolj. Rekel sem, da ga naj pusti v miru, ker ne pustim zmerjati borcev, ki niso zaslužili graje. Utihnil je in počakal samo še toliko, da je bilo vse pripravljeno za miniranje, po eksploziji pa nas je zapustil in odšel. Topničarji so oba topa že pred eksplozijo odpeljali, bolničarke pa so vse ranjence spravile v ambulanto, ki je bila dva kilometra daleč od mosta. Pomagali so jim tudi borci, ki so ranjence nosili od mostu do ambulate.

Pa naj še omenim, kako sem pri Štampetovem mostu prišel do avtomobila. Tik pred eksplozijo sem na cesti pod mostom opazil Risa, ki se je mučil, da bi odpeljal avtomobil, ki so ga Nemci uporabljali za zvezo z Vrhniko. Risa sem poslal na most, da je z njega nagnal borce, ki so po bunkerjih iskali plen in sla-

čili padle Nemce, da bi se preoblekli, jaz pa sem naročil borcem, da naj avto porinejo do zbornega mesta pri ambulanti. Avto je sicer zaplenil Ris, a vzel sem ga jaz in kadarkoli sem se z njim vozil, mi je Ris očital:

»Voziš se z mojim avtomobilom!«

Ker mi je to Ris stalno očital in ker so se na ta račun tudi kurirji večkrat nasmejali, sem celo slišal:

»Daki, če bi šel namesto na juriš pod most, bi se vozil z zaplenjenim, ne pa z vzetim, ukradenim avtomobilom.«

Med tem časom, ko so minerci minirali most, pa so belogardisti začeli posebno močno pritiskati iz Vrhnikе. Izgledalo je, da belogardiste vodijo nemški oficirji. Šercerjeva se je zapletla v težke borbe z njimi in je komaj vzdržala na svojih položajih.

Ko se je po eksploziji malo polegel prah, sem opazil minerca, ki se v tem prahu sploh ni znašel. Prijel sem ga za roko in skupaj sva šla nazaj proti mostu.

Kakšno veselje, ko sva zagledala most brez enega stebra in brez dveh kolen.

»Kaj most, Daki, ostale so tračnice, a po njih ne bodo vozili!« mi je rekel in sam smeh ga je bilo. In njega sem srečal še po vojni. Doma je bil iz Bečjeja pri Cerknici.

Šercerjevcem, ki so se zapletli v težke borbe z belogardisti, smo sporočili, da je akcija uspela in ko je v teh spopadih padlo najmanj petdeset belogardistov in so njihov napad vzdržali, so se začeli počasi umikati mimo Ljubljanskega Vrha.

Ko se je naš kurir, ki smo ga poslali k Šercerjevcem, vrnil, je povedal, da je prišel ravno pravi čas, kajti iz Vrhnikе se je približevala kolona avtomobilov z Nemci in belogardisti, ki je hitela na pomoč svojim pri Štampetovem mostu in tako se je lahko brigada umaknila, ne da bi se spopadla z njimi.

Prvi bataljon, ki je bil na progi v smeri od Logatca, je napadel nemško patrolo, tri pobil, ostali pa so zbežali po nasipu proge. Po stari cesti iz Logatca pa ni bilo nikogar, čeprav vodi vse do pod mosta, a vseeno so cesto zaminirali in postavili močno zasedo.

Najtežje pa je bilo tretjemu bataljonu, ki je bil v neposredni bližini železniške postaje na Verdu. Komaj kilometer od postaje so borci porušili progo in ves čas držali ta sektor pod mitralješkim ognjem, da Nemci ne bi progo zasilno popravili in tako mogli z oklopnim vlakom do Štampetovega mosta. Pa tudi s postaje so hoteli Nemci izpasti proti našim minercem, a so jim

mitraljezci zaprli pot. In ni minilo dobrih deset minut, ko so se minerci po razbitju proge odmaknili od proge, že je zavozil po progi oklopni vlak in ne da bi se ustavil na postaji na Verdu, je zavozil proti Štampetovemu mostu vse do tam, kjer je bila proga prekinjena. Iz vlaka so Nemci začeli proti položajem tretjega bataljona nabijati s topičem in s težkimi mitraljezi. A mi smo iz varnih zaklonov kraškega sveta prisilili vlak, da se je vrnil proti postaji Verd in začel braniti postajo, ki smo jo mi mislili napasti.

Ko smo izpolnili ukaz in most porušili ter tako za dalj časa pretrgali najvažnejšo prometno žilo med Trstom in Ljubljano, smo se zbrali okoli ambulate na vojaški cesti pod Ljubljanskim Vrhom, kjer je bil tudi štab brigade. V naši, Tomšičevi brigadi je v tej akciji padlo pet borcev, ki smo jih prinesli s seboj in nato pokopali v borovniških gozdovih, imeli pa smo tudi devetnajst ranjencev, od tega dva iz Šercerjeve brigade, ki nam jih je prepustila, ker je krenila proti Krimu. Mi smo ranjence oddali v Snežniške bolnišnice. Z ranjenci pa smo nosili s seboj tudi precej zaplenjenega orožja: protitankovski top, protiavijski topič, štiri težke mitraljeze, pet lahkih mitraljezov, okoli 60 nemških Mauser-pušk s strelivom zanje in avto, ki sem ga vzel Risu. Nemci so utrpeli velike izgube tako na moštvu kot na strelivu, največjo škodo pa smo jim prizadejali, ker smo za skoraj mesec dni pretrgali železniško zvezo na tej za njih tako važni progi.

Pa si preberimo še, kako je ta dogodek opisal Franček Dre-novec v »Glasu svobode«, št. 1, oktobra 1943:

MOST SE JE ZRUŠIL...

*Bila je še tema. Vendar je jutranji somrak že silil skozi ve-
jevje na obronku gozda, pod katerim teče proga. Nobenega vlaka
ni čuti, nobenega glasu. Mi pa vemo, da leži spodaj most, da
čuvajo most debeli železobetonski bunkerji in da v teh bunker-
jih noč in dan bedijo posadke nemških banditov. Bližamo se
gozdnim obronkom in zagledamo naše na položajih. Že ponoči
so se razvrstili, vsak na svoje mesto. Mitraljezci, topničarji, pe-
hota, vse po načrtu. Glej samo topove, kako čakajo s priprav-
ljenimi žreli, da zapoje sovražniku pogrebno pesem. Ves za-
čuden izveš, da so morali dele teh topov naši vrli topničarji*

tako rekoč na golih rokah znositi na položaje, kjer so jih spet sestavili.

Nastopile so minute napetega pričakovanja, ko so vsi borci, topničar za topom, mitraljezec za mitraljezom, pešci leže ob svoji puški čakali odločilnega povelja. Na stotine cevi je naperjenih v bele, okrogle betonske trdnjave, razporejene na obeh straneh mostu in na gričkih. Lahko bi vrgel kamen nanje, lahko bi glasno zahrčal in sovražnik bi čul, kajti razdalja med nami ni bila večja od sto metrov.

Naša opazovalnica bo dala prva povelja, saj so tu zbrani komandantje Mirko, Daki, Mile, Ris, Prodnik in drugi. Borci Tomšičeve brigade bodo tisti, ki jim bo veljal klic: Ogenj! In prav tačas je Daki, njihov komandant, že izrekel povelje: Streljaj! Še tisti trenutek je bilo kot da bi se zamajala zemlja, iz dotedanje napete tišine je planil v zgodnje jutro bobneči topovski grom. V skoraj neprekinjeni vrsti so se pridružili temu krajši in daljši rafali lahkih in težkih strojnic, istočasno s prvimi eksplozijami min naših minometov.

Gledal sem prve učinke obstreljevanja, ko so se zamajali bunkerji in se v sekundi razdrobili pod točo granatnih zadetkov. Prvi nemški banditi so našli tako grob v bunkerskih ruševinah. Sovražnik pa seveda ni molčal, po zraku so završali prvi sovražni izstrelki iz njihovih protiavijskih strojnic, nameščenih v utrdbah. Ves sovražni ogenj, ki je naraščal od minute do minute, je bil namenjen našim topniškim in mitraljezskim postojankam, kar pa seveda naših borcev pri poslu ni prav nič motilo. Streljali so neovirano naprej, ogenj od obeh strani je postajal vedno hujši. Rezka povelja komandirjev in komandantov so dajala bitki pravi obseg in urejala smer našega ognja, ki je obsipaval bunkerje in jih deloma že razdrl.

V sredo bitke prisope kurir in javi, da se bliža od vrhniške strani nemška pomoč s tanki in pehoto. Nobenega razburjenja ne napravi novica, kajti vsi vemo, da jih na poti že čaka Šerčerjev bataljon, ki jim bo pošteno prekrizal račune.

Boj traja z nezmanjšano silo že več kot eno uro. Nemci so še vedno trdovratno odgovarjali s strojnicami na naše obstreljevanje. Treba je bilo rušiti bunker za bunkerjem, po načrtu. Komandantje so ugibali smer nemškega streljanja. Izvidnik je splezal v smreko ter se z daljnogledom razgledal po bojišču. Aha, tam je ta vražji mitraljez, ki nam iz bunkerja na logaški strani mostu dela toliko preglavic. Ne moremo ga doseči z

Pred štabom brigade

Stane Škrabar-Braškar

ognjem. Padlo je povelje. Top, ki je svoje delo že opravil, naj se nemudoma premesti na drugo mesto, od koder bo ta preklicani poslednji bunker ranljiv. Rečeno, storjeno. V najhujšem ognju minskih eksplozij, puškarjenja in mitraljiranja se je kakih 20 borcev vpreglo v top in ga skoraj na rokah po strmini privleklo na nov položaj, sovražnemu bunkerju za hrbet. Kljub vsem težavam in peklenskemu ognju nisi na nobenem obrazu videl nevolje; ljubeče, kakor mati svojega otroka so spremljali svoj top, ponos vseh.

Še nekaj trenutkov in top je zabobnel s svojega novega mesta. Daki je bil ves v svojem elementu. »Razpali!« je kričal v navdušenju. Vsi smo z napeto pozornostjo čakali učinka. Oglasili so se minometi, Dakijev namestnik Ris poveljuje z rezkimi klici, komandir Uršič pošilja mino za mino, ki vsaka najde označeni cilj. Tudi poslednje, ki padajo na zadnji ohranjen bunker. Zdaj so Nemci uvideli, da gre preveč zares in da je vsak odpor zaman. Top in mina so opravili svoje delo do kraja. Padla je zadnja utrdba.

Še predno je zadnji topovski izstrelek porušil bunker, je že zadonelo povelje za splošen napad na most. Prvi so pritekli Mirko, Mile, Daki in Ris, takoj za njimi ostali borci.

»Most je naš! Nemci pobiti!« so vzklikali naši radostnih obrazov in veselju ni bilo ne konca ne kraja. Iz daljave se je oglašalo živahno streljanje. Aha, Šercerjevi bijejo Nemce! Treba jih bo čimprej razbremeniti.

Le urno na delo, da odnesemo plen in potem porušimo most. Daki je popolnoma pozabil na svoje komandanstvo in se je ves zaljubljen vrtel okoli zaplenjenega protiaviatorskega mitraljeza. Ris pa je sedel v nemški avtomobil in z njim veličastno privozil na našo stran.

Minerjem ni bilo treba dvakrat reči, kaj in kako naj store. Že so nasuli pripravljeno razstrelivo v minske komore mostnega podpornika.

»Umaknimo se!« je prišlo povelje. Še trenutek tišine, nato donebesni grom detonacije. Naenkrat je bila vsa dolina v dimu. Tri rakete so naznanile Šercerjevim, da je naloga izvršena. In ko se je razkadil dim, je 30 metrov dolga praznina na mostu zazijala na nas.

»Po teje progi ne boste vozili, hudiči,« si slišal pripombe partizanov in smehljal zadoščenja na njihovih obrazih je povedal še tisto, česar niso glasno izrekli.

Okoli desete ure je naša, Tomšičeva brigada krenila z zaplenjenim orožjem in ranjenci izpod Ljubljanskega Vrha po slabih gozdnih poteh in po skalovju proti Kožljeku in Bezuljaku. V gozdovih smo skrili topove, le avto smo spravili na cesto in ga pripeljali na naše prejšnje položaje. Tako sta ukazala komandant divizije Bračič in načelnik Popivoda. Borci so bili izčrpani in utrujeni, zato smo se morali izogibati borb in spopadov in se najprej spočiti, kajti vedeli smo, da bodo Nemci z belogardisti začeli s čistko terena.

Ko se je zmračilo, sem z brigado krenil čez cesto Cerknica—Rakek in čez Dolnje Jezero pod Javorniške gozdove. Tu smo počivali vso noč do jutra 16. oktobra, intendant pa je za borce pripravil toplo hrano. Ko se je brigada v smrekovem gozdu ob cesti Dolnje Jezero—Otok malo nadremala, je že v jutranjih urah krenila dalje proti Gorenjemu Jezeru, Lazam in Goričicam, se tu ustavila za tri dni in počivala. Samo s patrolnimi pohodi smo nadzirali okolico, da nas sovražnik ne bi iznenadil.

Naš kulturnik Stane Škrabar-Braškar je skrbel za dobro razpoloženje borcev, pa tudi za njihovo politično izobraževanje. Vsi smo ga imeli radi in v tem času počitka so kulturniki hodili od skupine do skupine in skrbeli za dobro počutje borcev. Braškar in administrator brigade sta tako spotoma zavila k nekemu kmetu in ga nagovorila, da jima je spekel jabolčni zavitek. Med peko sta se odpeljala v Loško dolino v štab brigade. Ko sem prišel v hišo kmeta, kjer sta si izgovorila jabolčni zavitek, sem vprašal gospodinjo, kaj peče. Pokazala mi je njunin tako želeni zavitek.

»Kar na mizo z njim!« sem rekel gospodinji in sedel za mizo, poklical pa sem še kurirja, ki je bil z menoj, in z veliko slastjo sva segla po njem. Ko sva ga že skoraj pospravila, je prišel v hišo še Ris in potem smo skupaj pospravili vsega. Preden sem odšel, sem gospodinji naročil, da naj njima pove, da sem vsega sam pospravil.

Ves štab je vedel, kaj se je zgodilo s »kulturniškim« zavitkom in vsi so nestrpnost pričakovali, kdaj se bosta kulturnika vrnila iz štaba divizije. Prišla sta okoli dveh na kosilo. A čakala sta, da bi se jaz oddaljil. Ker pa sem ostal, jima ni kazalo drugega kot da sta gospodinji naročila, da naj jima prinese naročeni zavitek.

»Kako? Ga je pospravil komandant!« jima je odgovorila, kakor sem ji naročil.

»Vraga, ne pa komandant. Bilo ga je za dva in to za res sestradana!« je pripomnil eden od njiju.

»Le kam ga je dal. Da je tak požeruh, nisem vedel.«

Razin, ki je imel navado, da je za vsako stvar rekel »O ti prešiček!« je le debelo pogledal, ko sem mu rekel:

»Ja, ja, jaz sem sit kot prešiček, ti pa lačen kot pretrgan pes!«

Grdo me je gledal in jezen je bil, pa tudi Škrabar me je gledal postrani, jaz pa sem jima povedal, da se tako ne dela in da mi nič ne uide, posebno še, če je kaj narobe.

A vkljub jezi mi je Razin začel pripovedovati, kaj je naročil načelnik štaba divizije. Povedal mi je, da moramo »to in to« bolničarko takoj poslati iz brigade v štab divizije. Ko je to slišal Ris, je takoj odločno rekel:

»Ne! Pod nobenim pogojem! Da bi si zbiral . . .«

Ris je bil vseh muh poln.

»Ne bo je dobil, pa tudi videl je ne bo!« Tovarišica, o kateri je bilo govora, se je tedaj nahajala pri prvem bataljonu v vasi Goričice. Komandant bataljona pa je bil Vlado. In ker so kurirji sporočili, da je na poti k nam sam Pero, mi je Ris rekel:

»Daki, vem da ga ne maraš in da ga ne gledaš rad. Zgini kamor hočeš, se bom že jaz pogovoril z njim, ko pride.«

In res sem se odločil, da se odpeljem proti Cerknici. S seboj sem vzel še skojevca Iztoka Mendaša. V štabu so ostali Ris, kurirji, Razin in Braškar.

Še pred prihodom Popivode v štab, je Ris poslal kurirja h komandantu prvega bataljona Vladu v Goričice, da naj takoj pošlje na teren patrolo, s patrolo pa tudi bolničarko, ki jo je zahteval v divizijo. Prav tako naj, če pride Popivoda tja in če vpraša po Dakiju, reče, da je bil komandant pravkar pri njih in da je odšel, ni pa povedal, kam.

In res. Okoli tretje ure popoldne se je z motorjem pripeljal v štab brigade nakurjen in slabo razporejen. Začel je vpraševati po Dakiju, začel je sitnariti po svoji stari navadi, Braškar in Razin, ki sta bila v štabu, pa sta hitro poslala kurirja po Risa, ki je bil nekje v vasi. Ko je Ris prišel v štab, je začel vpiti nanj, kakšen red vlada v štabu, da ni nobenega odgovornega v štabu . . . Ris, ki ga je dobro poznal in bil na njegovo ihto pripravljen, ga je le hladnokrvno poslušal in molčal. Ko pa je začel vpiti, zakaj nismo izpolnili njegovega ukaza in poslali v divizijo zahtevano bolničarko, mu je Ris odgovoril:

»Ne vem, Daki mi ni ničesar naročil, mogoče je pozabil.«

Popivoda je poslal kurirja v prvi bataljon po zahtevano bolničarko, a že kmalu se je kurir vrnil in mu povedal, da je zahtevana bolničarka odšla s patrolo na teren, in sicer na sektor Loške brigade in da je sedaj nekje okoli Rakeka, Begunj ali na Bloški planoti in da se najbrže vrne šele jutri ali pa še pozneje.

Ves zelen od jeze je začel spet vpiti:

»Kje je komandant? Kje je Daki?«

In Ris, kakor da se njegovo vpitje ne tiče njega, mu povsem hladno odgovarja:

»Daki je odšel najprej v prvi bataljon, nato na položaje, da vidi, kaj počno borci. Morda je sedaj še pri komandantu prvega bataljona.«

Ko se je Popivoda še malo »skašljajal« nad Risom, se je odpeljal v Goričice, kjer je začel vpiti na komandanta Vlada, kje ima bolničarko in zakaj jo ni poslal v štab divizije. Tudi on mu je povedal isto kot Ris, še več, da on sploh ni vedel, da mora koga poslati v štab divizije, trenutno pa tudi ne ve, kje je, ker je s patrolo na poti proti Loški brigadi.

Pero se je ves podivjan vrnil v štab brigade in spet naletel na Risa. Ris, ves srečen in nasmejan, da je tako »bogovsko našajbal« Popivodo, se sploh ni zmenil zanj in Popivoda se je »praznih rok« vrnil v štab divizije.

Ko sem se vrnil iz Cerknice, sem slišal o tej Risovi potegavščini in se tudi sam prav od srca nasmejal z ostalimi tovariši iz štaba, ki so vedeli za vse.

»Ris je pa res od hudiča! Kaj vse mu pade v glavo?« mi je rekel naš kulturnik Braškar in od smeha kazal zobe.

In kaj vse sva doživela z Iztokom, ko sva odšla iz štaba? Dopoldne sva v Cerknici obiskala več naših aktivistov, srečala pa sva tudi komandanta Loške brigade, spotoma »našla« dva soda bencina, ki sva ga s patrolo poslala na Bloško planoto k mojemu bratu v vas Veliki vrh, tako, da sem bil za nekaj časa preskrbljen z njim. Razen Risa zanj ni vedel dolgo nihče. Ker sva se pozneje s tem bencinom z Risom stalno vozila po terenu, štabu divizije ni bilo pogodu, ker je njim vedno primanjkovalo goriva za njihova vozila. Pa tudi bratu sem naročil, da razen Risu ali kurirju komandanta Staneta nikomur ne sme dati niti kapljice »krvi« za motorje in ker so divizijski štabovci izvovali, da sem jaz odpeljal od Žumra v Cerknici oba soda, so bili še bolj jezni na mene.

Ko sva se z Iztokom peljala po vojaški cesti iz Cerknice proti Brezjam, zaradi ovinka nisva opazila, da je cesta prekopana. Jarek je bil okoli dva metra globok in okoli tri metre širok. Cesto je dal prekopati Ris in ker je vedel, da bom prav gotovo šel v Brezje pogledat, kaj počno brezjanska dekleta, mi o tem prekopu ceste ni povedal. In ko sva s precejšnjo hitrostjo priletela na rob prekopa, je motorno kolo zletelo v jarek in se razbilo, mene pa je vrglo čez jarek, da sem se na njegovem robu ujel in zlezel na cesto, Iztoka pa je vrglo prek mene in je obležal kot razpotegnjena žaba sredi ceste. Njemu se razen malenkostnih prask ni nič zgodilo, jaz pa sem si potolkel roko, da sem jo potem še nekaj dni nosil v obvezi na prsih. Ko sva se pobrala, sva motor pustila kar v jarku in peš odšla skozi Cerknico po cesti do Gornjega Jezera v štab brigade.

Ko sem Risu povedal, kaj se nama je dogodilo, se mi je samo hudomušno nasmejal in mi rekel:

»Prav ti je, kaj pa hodiš v Brezje gledati moja dekleta!«

Namrdnil sem se in odšel, a po glavi mi ni rojilo drugega, kakor kako bi mu vrnil milo za drago. Že tretji dan sem vzel avto, ki ga je zaplenil pri Štampetovem mostu in ki bi ga moral že oddati štabu divizije, ki ga je od njega zahteval, in s kurirjem Sinetom sva se odpeljala. Prej sem Risu še naročil, da naj ja skrbno pazi na brigado in da naj se ne oddaljuje od štaba, da ne bo kaj narobe.

Ker sem vedel, da bodo mladinke in mladinci imeli v Dobriču konferenco, sem sklenil, da jih obiščem. Z avtom sva se s Sinetom odpeljala najprej do brata, tam napolnila tank z bencinom, nato pa sva odbrzela čez Sodražico in Ribnico proti Kočevju in Staremu Logu. Ker je bil večer in kako je prišlo do tega, ne vem, sem za volanom zadremal in avto se je znašel z nama v jarku. Nič nama ni bilo, le avto je malo čudno izgledal. S precej razbitim avtomobilom sva se peljala nato do Ribnice, avto pustila tam in ker sem imel v Ribnici shranjen še motor iz prejšnjih dni, sva se z motornim kolesom vrnila v štab brigade. Ko me je zagledal Ris, je bilo njegovo prvo vprašanje namesto pozdrava:

»Kje imaš ,kolibo'?« Tako smo namreč krstili ta zaplenjeni avtomobil.

»Zdaj sva kvit! Računi so poravnani, Ris!«

Drugo jutro pa je prišel po avtomobil iz štaba divizije in ko sem mu povedal, kje je in da ga lahko tam dobi, je bilo hudo.

In malo čudno se mi je zdelo, da je s Perom potegnil še Ris in udrihal po meni.

»Zaplenili smo jo v akciji mi, ne vi, najдите priliko, pa zaplenite kako boljšo ‚kolibo‘ kot je bila ta!« sem jima rekel in šel iz štaba med borce. Sine jo je že prej popihal.

Na sektorju Gornjega Jezera smo ostali še ves drugi dan, proti večeru pa je kurir prinesel ukaz divizije, da se mora vsa brigada premakniti na sektor Mašuna v Javorniške gozdove pod Snežnikom, ter zapreti pot Nemcem na naše osvobojeno ozemlje Notranske.

Brigada je bila spočita in sposobna zapreti vse poti in ceste proti Ilirski Bistrici, Šempetru in Postojni, kakor je veleval ukaz.

Bataljon za bataljonom je zapuščal Gornje Jezero in določeno je bilo, da se spet združijo v Kozarščah pri Snežniškem gradu. Okoli poldne 19. oktobra je bilo za vso brigado kosilo, pridružil pa se je brigadi tudi njen četrti bataljon, ki je prišel iz Ribnice. Brigado smo razmestili po hostah, štab brigade pa se je naselil v gradu, kjer je bila že komanda mesta Ilirske Bistrice.

Sprva z odločitvijo štaba divizije nisem bil zadovoljen, ker sem mislil, da bomo v teh gozdovih samo poležavali in da bomo povsem odrezani od sovražnika. Pa je bilo ravno obratno. Iz dneva v dan je bil pritisk Nemcev hujši, posebno tistih, ki so bili nameščeni na sektorju Reka—Trst.

Ker je naš četrti bataljon zaradi tifusa, pa čeprav so bili v njemu dobro izurjeni borci, bil dolgo časa izven borb, ker se je zdravil v Ribnici, smo sklenili, da ga razmestimo po sektorju Debeli kamen, ki se razprostira pod Malim Kožljekom. Njegova naloga je bila, da je branil vsak prehod iz sektorja Pivke in Postojne v Cerkniško dolino, kjer je Loška brigada držala linijo ob progi Trst—Ljubljana na sektorju Rakek—Logatec. Bataljon se je razmestil po nekdanjih vojašnicah, ki so jih zgradili Italijani ob jugoslovansko-italijanski meji.

Prvi bataljon je imel nalogo prehranjevalnih akcij na sektorju Knežaka ob cesti Ilirska Bistrica—Knežak—Zagorje—Bač—Šempeter in tu je noč za nočjo pokalo, ko so se naše patrole srečavale z nemškimi patrolami. Tako je moral imeti prvi bataljon vse svoje čete stalno na položajih in v spopadih med 20. in 25. oktobrom so imeli enega mrtvega in pet lažje ranjenih.

Tretji bataljon je bil v rezervi, a je vseeno pošiljal svoje patrrole proti Leskovi dolini, odkoder drži cesta proti Mašunu.

Drugi bataljon pa je zasedel Gomance, ki leže na obsežnem podolju, kamor vodi cesta iz Zabič, in varoval poti proti Klani in Reki.

Niti štab divizije, niti jaz in ostali v štabu nismo pričakovali, da bodo Nemci prodirali po teh starih vojaških italijanskih cestah in že drugi dan po prihodu v te kraje je prišlo do ogorčene borbe nedaleč od Gomancev na križišču cest pri Črnem vrhu. Z Nemci se je spopadel drugi bataljon in jim uničil tri oklopne avtomobile in dva kamiona, padlo pa je 28 nemških vojakov. Od naših so bili trije ranjeni, nihče pa ni padel.

Komandant mesta Ilirska Bistrica je bil Deržina, tamkajšnji domačin, ki je kraje tod okoli dobro poznal. V štabu brigade pa je bil tudi namestnik komisarja divizije Matevž Hace, s štabom divizije pa smo bili povezani po telefonu. Naša brigada je imela v tem času okoli 600 prekaljenih borcev in okoli 600 novih borcev, ki smo jih zajeli ob italijanski kapitulaciji in tistih, ki so prišli od doma ali pa zapustili belogardiste in prišli k nam. Tako je brigada pred oktobrsko nemško ofenzivo imela okoli 1200 ljudi, a zanesti smo se mogli le na naše stare borce. Komanda mesta je imela okoli dvesto ljudi in ker je bilo v gradu, kjer je bila nameščena komanda mesta in z njo naš štab, hrane na pretek, nam ni bilo treba hoditi na prehranjevalne akcije.

23. oktobra pa smo po telefonu dobili od štaba divizije ukaz, da bo moral en bataljon naše brigade oditi proti Staremu trgu na Kolpi, da bo pomagal ostalim našim enotam zadrževati nemški pritisk na naše osvobojeno ozemlje. Glavni štab Slovenije je v ta namen poslal v našo brigado na Mašun 14 kamionov.

24. oktobra je v jutranjih urah naš tretji bataljon — in z njim moj namestnik Jože Lepin-Ris — krenil na pot. Štab divizije je dal našemu tretjemu bataljonu za spremstvo še dva oklopna avtomobila in v štabu brigade, ki že dalj časa ni imela komisarja, smo ostali le namestnik komisarja Zvone Žugel, načelnik Janez Tomšič in jaz kot komandant. Zvone je prišel v brigado šele pred dobrimi štirinajstimi dnevi, bil je študent pravne fakultete v Ljubljani in se je takoj priljubil borcem. Ker sem ga večkrat opozoril, da naj se v spopadih ne izpostavlja, da ne bi padel, mi je rekel:

»Če bi se jaz umaknil, potem bi se morali umakniti tudi vsi ostali borci. Kdo pa se bo potem sploh tepel?«

Dasi je naša brigada oslabela z odhodom tretjega bataljona, se mi je dozdevalo, da je le preveč vojske okoli Mašuna. Kdo so, kaj delajo, kam spadajo? Da bi rešil to zagonetko, sem se dogovoril z ožjim štabom in komandantom komande mesta, da bom naredil preplah in tako ugotovil, koliko je pravzaprav pravih borcev in odkod so vsi ostali. Pobudo za to je dal Škala Braška, ki je vodil brigadno administracijo. Prisoten je bil tudi Matevž Hace. Po kosilu okoli druge ure sem poslal dve patroli-trojki z brzostrelkami daleč v notranjost hoste, da bosta le navidezno napadli. Naročil sem jima, da naj izstrele nekaj rafalov in odvržejo nekaj bomb. Seveda so bili to samo stari prekaljeni borci, na katere sem se zanesel, da ne bi prišlo v zmešnjavi do medsebojnega streljanja.

Že po prvih rafalih je nastala zmešnjava. Najprej so se razbežali tisti, a ne vsi, ki smo jih pobrali iz belogardističnih postojank, da smo jih potem morali loviti po hosti. Dobro pa so se izkazali borci komande mesta. Eno njihovo četo smo komaj zadržali, da se ni v strelcih pognala proti krajem, koder so zagrmeli rafali. A do zbora ni bilo ni ni bilo mogoče priti. Šele okoli četrte ure nam je uspelo zbrati vse pred gradom, pa tudi obe trojki sta se vrnili in pripeljali s seboj deset »beguncev«, ki so jih ujeli med potjo.

Na tem zboru smo se dogovorili, da bomo iz borcev komande mesta ustanovili peti bataljon Tomšičeve brigade, komandant bataljona pa bo Deržina, ki je bil že dosedaj komandant mesta. Temu bataljonu sploh ni bilo treba dodeljevati starih borcev iz drugih naših bataljonov, ker so sami imeli dovolj komandnega kadra.

Ta novi peti bataljon so sestavljali povečini Primorci, med njimi je bilo precej političnih delavcev, pa tudi terenskih aktivistov, ki smo jih dodelili štabu, pa tudi zaščiti.

Mi v štabu brigade nismo niti slutili, da bo glavna sila nemških kolon udarila iz Ilirske Bistrice čez Mašun—Javornik—Snežnik. Spopad je sledil spopadu, vsak dan je bil hujši in napornejši za naše borce. Od jutra do večera so se na vseh straneh oglašali mitralješki rafali in Nemci so našo brigado vedno bolj stiskali v svoj obroč na sektorju Snežnika in Javornika.

Četrty bataljon se je moral že v noči od 24. na 25. oktober povleči iz sektorja Debeli kamen, od ceste, ki je vodila iz Po-

stojne v Javornik in se pomakniti proti Mašunu. Na Mašun in proti Debelemu kamnu in Javorniku pa so iz bataljona pošiljali na obhode le močnejše patrole.

Sektor Postojna—Ravberkomanda—Cerknica—Javornik je ostal prazen in od te strani ni bilo pričakovati, da bi začeli Nemci pritiskati proti nam, ker so skoraj vse nemške kolone prihajale proti Mašunu prek Ilirske Bistrice, druge kolone pa iz Reke čez Knežak in čez Čabar in Prezid na Loški potok in da je bil namen Nemcev stisniti nas k prometni žili Postojna—Ljubljana v trikotu Mašun—Postojna—Rakek.

Tudi drugi bataljon je zavzel nove položaje v bližini Leskove doline. Tako je bil zavarovan štab XIV. divizije, ki je bil nastanjen v vasi Vrhnika v Loški dolini pod Racno goro v mlinu. Povezan pa je bil tudi s telefonsko linijo, ki je vezala od Mašuna do Leskove doline in dalje v dolžini okoli trideset kilometrov.

Žal pa v telefonskih pogovorih skoraj ničesar nismo izvedeli o zbiranju nemških sil in upam si trditi, da naša obveščevalna ni bila na tekočem. Vse je izgledalo, da Nemci obkoljujejo samo masiv gozdov Snežnika in Javornika ter Loško dolino. Nemci, vsaj tako izgleda, so imeli točne podatke o naši moči in posredi je bilo prav gotovo izdajstvo. Vedeli so celo za razpored naših bataljonov.

S komandantom XIV. divizije so tekli vsemogoči razgovori, le o kaki pomoči naši brigadi ni hotel nič slišati. Ko sem mu pojasnjeval, da Nemci vedno hujše pritiskajo z vseh strani in da vedno bolj zožujejo obroč okoli nas, je samo zahteval, da vzdržimo in da jih naj s protinapadi proti Slovenski Primorski in Ilirski Bistrici, Pivki ter Postojni zadržujemo in odbijamo.

28. oktobra se je pojavil pred štabom divizije na Mašunu odposlanec nemških obkoljevalnih sil v civilni obleki in mi izročil pismo, ki je bilo naslovljeno:

»Komandantu banditske partizanske vojske na Mašunu!«

Ko sem odpiral pismo je stal poleg mene brigadni kulturni propagandist Stane Škrabar-Braškar, nemški kurir pred menoj, okoli pa so stali brigadni kurirji. Pismo je bilo v kaj čudni slovenščini in navajam ga le bolj po spominu.

»Prosim, da svoje enote razorožite in orožje naložite na kmečke vozove, orožje peljite naprej, za njim pa vsi partizani v koloni brez orožja. Vam je v delovnih nemških bataljonih za-

garantirano delo in vsem življenje. To naredite v štiriindvajsetih urah, drugače bomo vse pobili.«

Sledil je podpis:

»Komandant Ilirske Bistrice, major SS-Truppen.«

Imena komandanta se ne spominjam več.

Braškar, ki je pismo bral izza mojega hrbta, ker je bil precej višji kot jaz, se je vsebini pisma le smejal, z njim pa tudi naši brigadni kurirji.

Nesramnost vsebine pisma me je razjezila. Obrnil sem se k Škrabarju in mu naročil, da naj v mojem imenu odgovori na pismo, v katerem naj sporoči komandantu Ilirske Bistrice, da pri nas ni delovnih bataljonov, da naj se predajo oni, ne mi, in da tudi mi jamčimo nemškemu vojakom življenja, oficirjem pa ne.

Dobro se spominjam, da je pismo podpisal:

»Komandant brigade Toneta Tomšiča, na položaju Mašun« in moje ime.

Braškar, ki je bil že tedaj novinar, je odgovor odlično sestavil in ko mi ga je prebral, sem bil zadovoljen. Tudi podpisal se je kar on v mojem imenu. In če se tovariš Braškar-Škrabar še spominja točno vsebine tega odgovora, bi bilo prav, da bi ga nekje objavil.

Ko je odgovor zapečatil, ga je izročil nemškemu kurirju, ki ga je odpeljala ista patrولا, ki ga je privedla v štab.

Na sestanku s komandanti bataljonov smo sklenili, da bomo Mašunski grad požgali, razstrelili vojašnice in še to noč so letele te stare italijanske kasarne v zrak.

Zjutraj, 26. oktobra so s položajev bataljonov poročali, da Nemci z vso silo pritiskajo na nje, da se morajo umikati in že okoli desete ure smo izpraznili tudi grad. Komandir zaščitnega voda Lojze Skok je s svojimi borci zvalil 200 litrski sod nafte na podstrešje gradu, tam so sod odprli in polili z nafto ostršeje in stopnišče, nato pa zažgali. In kmalu je prej res lep in bogato opremljen grad s pohištvom in preprogami bil le golo pogorišče. Škoda, a kaj smo hoteli!

V težkih borbah s prodirajočimi Nemci smo začeli zapuščati Mašun, v največjih težavah pa se je znašel brigadni intendant Puterle, ker je že začelo primanjkovati hrane. Vedno več ranjencev smo imeli med seboj in ker jih nismo mogli nikjer pustiti, smo jih morali nositi s seboj.

Tudi prvi bataljon se je moral povleči s svojih položajev in 28. oktobra zjutraj je zadivjala ogorčena borba v Leskovi dolini. Ogromna je bila premoč Nemcev. V svojem sestavu so imeli okoli 70 tankov, deset oklopnih avtomobilov, napadalci pa so šli proti našim v strelcih. Oklopnika so naši iz četrtega bataljona že v prvem navalu uničili, prav tako tri kamione, padlo pa je okoli dvajset nemških vojakov. Po tem navalu so Nemci z napadi prenehali za približno tri ure. Tudi drugi bataljon je vodil ogorčene borbe in Nemcem prizadejal težke izgube na ljudeh in materialu.

Nekako od devete ure dopoldne do ene ure popoldne pa je zavladalo na bojiščih pritajeno zatišje.

Okoli sedme ure zjutraj sem še zadnjikrat govoril po telefonu s komandantom XIV. divizije Bračičem, ki razen zahteve, da vzdržimo in da ne zapustimo položajev, ni omenil niti tega, da se je začela in da divja po vsej Sloveniji sovražnikova ofenziva. Okoli enajste ure sem se še enkrat hotel povezati telefonično s štabom divizije, a je bila zveza že prekinjena, čez čas pa se je le nekdo oglasil pri telefonu in ker se mi je zdel glas neznan in sumljiv, sem k telefonu zahteval komisarja Krta — Staneta Dobovičnika. Ker se ni javil, sem bil gotov, da so Nemci pretrgali telefonske zveze in da se je na moj poziv oglasil Nemec. Ko sem vprašal, kdo je pri telefonu, mi je odgovoril le »Jaz«. Bilo mi je dovolj. Rekel sem mu, da se mu jezik tako zapleta, da vem, da je pri aparatu nemški bandit. Tudi on je vprašal, kdo je pri telefonu in odločno sem mu odgovoril »komandant brigade!« Odgovoril mi je, da naj pridem peš proti njim, da se bomo pogovorili, jaz pa sem mu zabrusil, da naj kar on pride, pa bo videl, kdo smo mi in kdo sem jaz.

Še nisem izgovoril zadnjih besed, že so prihiteli kurirji in mi povedali, da se približujejo Nemci. Vrgel sem telefonsko slušalko ob tla in pohitel na križišče cest v Leskovi dolini. Komandant četrtega bataljona se je prav tedaj pripravljaj za spopad z Nemci. Sredi ceste je postavil protiavionski topič, ki smo ga zaplenili pri Štampetovem mostu, poleg še italijanske minometalce. Drugi bataljon se je razporedil po hribu Kalvarije.

Okoli ene ure popoldne so se Nemci začeli vzpenjati proti položajem drugega bataljona, ker so se nadejali, da bodo tu najhitreje prodrli in tako zasedli križišče cest v Leskovi dolini. Borci drugega bataljona so jih pritajeni spustili čisto blizu,

nato pa so udarili po njih z mitraljezi in ročnimi bombami. V dveurni borbi je na tem položaju padlo precej Nemcev. V istem času pa so Nemci udarili s tanki v predhodnici po cesti na naš četrti bataljon, a ker so nemški tankisti mislili, da so ceste minirane in da bodo prišli na naša minska polja, so obstali na cesti.

Brzostrelko sem nosil kar v rokah in jo imel stalno pripravljeno za streljanje. Borcem sem naročil, da naj se umaknejo s ceste, da ne bi nanje naleteli tanki, tedaj pa je prišel k meni borec Belokranjec, doma nekje iz okolice Črnomlja in mi rekel, da bo cesto zaminiral tam, kjer so naši minometalci in protivzračni topi, ki so jih že umikali s ceste. In res, skopal je jamo, vanjo položil okoli 30 kilogramov razstreliva »88«, jaz pa sem s štabom bataljona kril minerca, da ne bi prišel pod ogenj nemškega mitraljeza. Ko je delo končal in razstrelivo zagrnil z zemljo, je po sredini ceste nametal prazne naboje topiča, papir, v katerega je bilo zavito razstrelivo in se umaknil v hosto nad cesto. Mi smo bili od zaminiranega dela ceste oddaljeni okoli dvesto metrov, minerec pa se je skril za kraško skalo v hosti nekako trideset metrov od položene pasti za Nemce.

Težko smo čakali, kaj se bo zgodilo.

In ni minilo deset minut, ko smo zaslišali nemške tanke. Prav počasi so lezli po cesti proti našim položajem. Ko se je prvi tank približal naši pasti, se je ustavil. Približal se je nemški oficir, si ogledal teren, brcal z nogo po razmetanem papirju, nato pa se je vrnil k tanku, zlezal vanj in pognal stroj. Ker je bil gotov, da smo mi tam pustili le odpadke, preden smo zapustili položaj, je brezskrbno zapeljal po cesti proti pasti, nakar je zagrmelo in na vse strani so leteli kosi 35-tonskega tanka, po vejah razcefranih in podrtih smrek pa so visele cunje oblek nemških vojakov in deli trupel. V tem pa je prišel k meni iz svojega zaklona tudi minerec, ki je položil na cesti razstrelivo. Bil je ves umazan od zemlje, oglušen, a presrečen in nasmejan, da mu je uspelo. Objel sem ga in poljubil, potem pa so ga začeli objemati tudi ostali borci, ki so bili v bližini.

Tanki, ki so sledili prvemu tanku, ki ga je razneslo, so obstali, Nemci pa so nas začeli napadati s svojo pehoto. Bili smo preslabi, da bi vzdržali, zato smo začeli zapuščati položaje v Leskovi dolini. Vsi štirje bataljoni so se znašli na majhnem

terenu med Mašunom in Snežnikom. Naša sreča je bila, da še ni padel sneg, a v presledkih je le rahlo deževalo. Polegli smo pod košate smreke, kuharji pa so ubili mulo in nam začeli kuhati hrano. V brigadi smo imeli še vedno okoli 70 mul, ki smo jih dobili od Italijanov ob kapitulaciji.

V noči od 29. na 30. oktober smo nadaljevali premik po Snežniških gozdovih proti Babnemu polju in največja težava je bila, kako bomo prešli cesto. Brigada je plegla v hosti nad cesto, medtem pa so nekateri borci nasekali in podžagali smreke ob cesti in jih v dolžini skoraj enega kilometra zmetali na cesto. Ko pa so naši prvi borci prišli čez cesto, so Nemci s tremi kamioni vojakov pridrveli po cesti, poskakali s kamionov in začeli cesto čistiti. Za kamioni so prišla še oklopna vozila in ni nam kazalo drugega, kot da se z jurišem prebijemo na drugo stran ceste. Komandir Kotar, ki je bil v predhodnici, se je prvi spopadel z Nemci pri zaseki z reške strani, ostala brigada pa se je v strelcih pognala na Nemce. Kotar se je s svojimi borci pognal na Nemce z ročnimi bombami in ko je vrgel eno italijanskih »paradajzeric«, se je odbila od debla smreke in padla tik mene, ki sem se s Kotarjevimi borci pognal v napad. K sreči pa ni bilo hudega. Dobil sem »malo železa« v stegno, ki ga mi je odstranil iz mesa doktor Pirc s svojim pomočnikom Fajfo, pa še po trebuhu sem krvavel. Za prehod čez cesto pa je napadel Nemce komandir Silni — Jože Boldan. V tem spopadu je padlo dvajset Nemcev, od nas pa smo bili ranjeni le trije. Nemci so popustili, mi pa smo prešli cesto in se okoli tretje ure približali Babnemu polju, poslali izvidnico v vas, ostali pa posedli k počitku, ki smo ga bili že res potrebni.

Babno polje je precej razpotegnjena vas ob stranski cesti, ki se odcepi od ceste Stari trg—Prezid. In ker nismo vedeli, ali so v vasi Nemci, ali ne, je odšel v izvidnico s svojo četo komandir Silni. Komaj so prišli do prvih hiš v vasi, so se oglasili topovi in mitraljezi s tankov, ki jih je bilo v vasi okoli trideset. Mi, ki smo počivali v hosti okoli dva kilometra od Babnega polja, smo bili prepričani, da Silnega s svojimi ne bo več nazaj, a čez dobro uro so se vsi vrnili, le dva sta bila lažje ranjena.

Vsa brigada se je umaknila še globlje v gozd, tam legla k počitku, intendant brigade pa je poskrbel za večerjo.

Med tem časom, ko so drugi počivali, sva se z načelnikom brigade Janezom Tomšičem zmenila, da se bo vsa brigada povlekla pod Mali Snežnik. V noči od 30. na 31. oktober smo spet

prekoračili cesto in šele zadnji bataljon, ki je ščitil komoro, se je zapletel v borbo z Nemci, ki so ščitili cesto.

Ker našega premika nismo mogli prikriti, saj nas je bilo okoli tisoč dvesto, s seboj pa smo imeli tudi okoli 70 mul, smo se odločili, da se premaknemo na drugo stran Snežnika. Vse težko orožje smo zakopali, mule spustili, a eden mulovodcev ni ubogal. Ko je prišel z njo čez vse skale Snežnika in sem ga vprašal, zakaj ni izpolnil povelja, mi je rekel, da mule ne da in da mora mula tja, kamor mulovodec. In kako prav nam je še prišla ta mula pozneje!

Med tem premikom se je iz brigade porazgubilo precej borcev in ko smo prišli čez Mali Snežnik, nas je bilo le še okoli sedemsto. Bili smo lačni in izmučeni. Nemci so jih precej polovili, a nas k sreči niso mogli izdati, ker razen štaba nihče ni vedel, kam smo namenjeni.

1. novembra je med dežjem začel naletavati tudi sneg, zaradi bližine sovražnika pa nismo smeli kuriti, da bi se ogreli in posušili. Okoli osme ure zjutraj so se nam približali Nemci, a jih je naša zaščitnica iznenadila in pri tem pobila okoli deset sovražnih vojakov. Spet smo morali na pot, potem pa smo se ustavili v majhni travniški kotlini, ki so jo obdajali gozdovi, postavili straže, zaklali zadnjo mulo, ki jo je mulovodec pripeljal čez Snežnik in kuharji so se pripravili, da nam bodo skuhali kosilo.

Sklical sem sestanek štaba in odločili smo, da bomo ta dan ostali tu. Borcem smo rekli, da smo se izvlekli iz nemškega obroča, da Nemci ne vedo, kam smo se umaknili in da bomo ostali tu, da se odpočijemo. Še nisem končal s svojim pojasnjevanjem, že je začelo pokati pri naših mitraljeških zasedah. In spet so morali borci v strelce, da smo Nemce zadržali toliko časa, da se je pripravila komora za odhod, potem pa smo se začeli umikati proti gozdovom Javornika. V predhodnico za prehod čez cesto Mašun—Leskova dolina sva z načelnikom Tomšičem poslala komandanta prvega bataljona Vlada, da naj zapre cesto z leve in desne. Zaradi previdnosti je zbral vse mitraljezce svojega bataljona, bilo jih je šestnajst in se z njimi podal proti cesti, kjer je vladalo zatišje. Komaj pa je prišel do ceste, je opazil, da se po cesti približuje luksuzni nemški avtomobil. V njem so sedeli nemški višji oficirji, v glavnem polkovniki, operativni štab divizije Göring. Nemci so bili trdno prepričani, da nas ni več na tem področju, da so gospodarji

vse od Mašuna in Leskove doline in da se lahko brez večjega spremstva prevažajo po cestah. Zagrmeli so streli in ko sem pohitel proti cesti, da bi videl, kaj se dogaja, sem že srečal borce, ki so se umikali od ceste. Vprašal sem komandanta Lada, kaj se je zgodilo in povedal mi je, da sta dva mitraljezca in okoli deset borcev na drugi strani ceste, da so tanki spet presekali cesto, da so naši potolkli nemški štab, da so hoteli sleči padle nemške oficirje in pobrati orožje, a zaradi prihoda tankov jim je uspelo dobiti le eno brzostrelko, en samokres in oficirsko torbico.

Ko sem pogledal, kaj je v torbici, sem v njej našel nemško karto in nekaj dokumentov.

Ko se je komandant Lado vrnil v štab, smo sklenili, da se za vsako ceno prebijemo na Javornik in da se umaknemo iz teh, od Nemcev obkoljenih gozdov. Odločil sem se, da preidemo cesto v neposredni bližini Mašuna, kjer so se nas Nemci najmanj nadejali.

V noči od 1. do 2. novembra smo okoli ene ure ponoči prišli iz obroča in vkljub utrujenosti in iznemoglosti borcev sem se odločil za eno najtežjih golgot: z lačnimi, mokrimi in neprespanimi borci kreniti proti Cerknškemu jezeru. Z menoj so bili mnogi stari borci in nanje sem tudi največ računal. Vedel sem, da bodo s svojo vztrajnostjo in s svojim vzgledom bodrili druge, da ne bodo omagali. K sreči smo imeli vsaj cigarete, ko hrane nismo imeli. Do njih pa smo prišli, ko jih je nekako pred štirinajstimi dnevi zaplenil prvi bataljon nekje pri Pivki. Vem, da sem imel tedaj okoli tristo cigaret in z njimi sem si tešil lakoto in si miril živce.

Med tem pohodom sem se z brigado dvakrat izgubil. Tavalii smo okoli Bukove vode. Ker sem brigado vodil s pomočjo kompasa, sem šele pozno uvidel, da mi je v kompas vdrla voda, zato sem prosil načelnika štaba, da on prevzame vodstvo in da naj prepelje brigado med Kozjekom in Stanovnikom, ker je tod najbližja pot k Cerknškemu jezeru.

Šele 3. novembra smo malo po polnoči med 2. in 3. novembrom v dežju lačni in mokri prišli v določeni kraj. S seboj smo imeli meso ubite mule, ki so ga borci nosili v nahrbtnikih še surovega. Bili smo prepričani, da Nemcev ne bo za nami. Pripravili smo se k počitku, a ni minila niti ura in že smo opazili rdeče rakete vseokoli nas. Kuharji so nehali s pripravljanjem za kuho, surovo meso smo spet razdelili borcem po bataljonih.

Sklical sem štab brigade in jim povedal, da nemškega napada ne bi vzdržali, zato naj se vsak bataljon posebej začne prebijati iz obroča, ki so ga sklenili okoli nas Nemci.

Dogovorili smo se, da se bo brigada zbrala na sektorju Dolnjih Poljan.

Drugi bataljon je krenil mimo Leskove doline in Snežnika na sektor Racne gore, prvi bataljon po hosti mimo vasi nad Gorenjim Jezerom na Križno goro nad mestom Ložem, četrti bataljon in štab brigade pa proti vasi Jelša mimo Rakovega Škocjana. Borce petega bataljona smo razmestili po ostalih bataljonih in tako je bilo konec z našim petim bataljonom. Obstajal je samo v času najhujše oktobrske nemške ofenzive.

Četrti bataljon se je prebijal brez borb v gozdove Rjavega Griča, nekako v sredino Lazov in Ljubljanskega Vrha. Bili smo prepričani, da bomo mirno nadaljevali naš pohod mimo Begunj in hriba Slivnice, a opazili smo vse polno zelenih nemških uniform in vse ceste polne nemške motorizacije. Izgledalo je, da se Nemci umikajo iz Gorskega Kotarja in od Snežnika proti Cerknici in Rakeku ter se le spotoma spuščajo v ofenzivne sunke proti nam. Da bi se izognili spopadov, smo plegli v gozdu in se prikrili. Prav tu je bilo pred dobrim mesecem naše brigadno taborišče, ko smo se vračali iz akcije na Štampetov most. Tedaj smo tu razmetali nekaj nepojedenega fižola, kosti od napol obranega mesa. Da, tedaj smo imeli vsega v izobilju. Sedaj pa smo pobirali ta fižol, celo napol obrane kosti. In nikdar ne bom pozabil, da sem te dni tu na tem kraju preživel najhujše dni lakote v vsej dobi mojega partizanjenja.

Naslednjo noč smo krenili nazaj čez cesto Rakek—Cerknica v sektor Rakovega Škocjana v začetke gozdov Snežniškega Javornika. Ker smo morali priti na vsak način do hrane, smo okoli tretje ure ponoči 8. novembra sklenili napasti vas Jelše, pa če so v njej Nemci, ali ne. Lačni, mokri, neprespani smo z jurišem vdrli v vas, v kateri je bila patrola okoli dvajsetih Nemcev, ki pa so pred nami zbežali proti Cerknici. Kako čudno so nas gledali iznenadeni kmetje, saj so jim Nemci govorili, da so »Banditi kaput!«, da so nas vse pobili ali polovili. In Jelšani so jih veseli poslušali, saj jih je bilo precej iz njihove vasi med belogardisti.

Naši borci so hiteli. Zahtevali so od kmetov, da jim dajo hrano in ko sem stal sredi vasi in opazoval, kako hitro so borci vstopali in izstopali iz hiš, mi je bilo nerodno. Prej smo kmete

skoraj vedno prosili za vse, kar smo rabili, ta dan pa je bilo čisto drugače. A kaj? Razumel sem jih in sem vedel, da bodo pobrali vse, kar jim bo prišlo na oči. Lakota ne pozna prošnje!

Nabrali so moke, sladkorja, makaronov, fižola, pa tudi ves kruh so pobrali kmetom. Enemu kmetu pa so odpeljali tudi vola.

Po polurnem hitrem prehranjevalnem pohodu smo se umaknili v Javornik nad Rakov Škocjan, a komaj smo se dotaknili javorniških host, že smo zaslišali nemško motorizacijo, ki je drvela proti Jelšam. Mi smo se umaknili globlje v gozd med skalovje, kjer smo najprej zakurili pod kotli in si začeli kuhati, pa tudi posušili bi se radi.

Ko smo se nasitili, spočili in posušili, smo se začeli pomikati čez Javornik in se spustili v hoste v bližino Babnega polja, Belih vod in Petelinjeka, ob cesti pa smo naleteli na nemško izvidnico, se z njo spopadli, a so se Nemci umaknili.

V Petelinjeku smo ves brigadni arhiv skrili pod skale, pa tudi pisalni stroj, da smo bili lažji za naše pohode. Zdaj priznam, da nismo pravilno ravnali, pa ne samo mi, temveč tudi druge partizanske enote. Namesto da bi v mirnejših časih šli in izkopali arhive, smo jih tam kar pustili in po osvoboditvi sta skušala tovariša Braškar — Škrabar Stane in Razin arhiv najti, a žal, svet se je tako spremenil, da nismo mogli najti kraja, kjer smo ga zakopali. Tako so se izgubili zapiski padlih, pogrešanih borcev, pa še marsikaj drugega.

Iz Petelinjeka je bataljon krenil proti določenemu zbornemu mestu nad sektor Babne Police, saj se je predvsem štabu brigade mudilo, da bi spet prišel do drugih bataljonov brigade. A šele 6. novembra 1943 smo s pomočjo patrol prišli v stike z ostalimi komandanti bataljonov. Nemci so nehali s svojo ofenzivo in se umaknili ob progo Trst—Ljubljana.

Največ borcev je izgubil prvi bataljon, a si nisem delal skrbi zaradi tega, ko sem zvedel, da so Belokranjci krenili proti svojim domovom, ker že več mesecev niso bili doma. Komandant Lado je zbolel in ko sem prišel do njega in ga vprašal, če hoče v bolnišnico, me je zavrnil. Ko sem ga zaradi Belokranjcev potolažil, je poslal v Belo krajino patrole, ki so res pripeljale s seboj nekaj »dezertarjev«, mnoge pa smo pozneje našli v različnih drugih partizanskih enotah. Komandant Lado mi je 7. novembra poročal, da ima v bataljonu komaj 50 borcev, nad sto pa jih je ušlo, med njimi tudi komandirji, celo

četni komisarji in politdelegati. Ko se nam je pridružil še drugi bataljon, tretji pa se itak ni vrnil iz Kočevske reke ob Kolpi, nas je bilo v brigadi le okoli štiristo.

V tem času se je tudi štab XIV. divizije povlekel iz host nazaj v vas Vrhnika. Z divizijskim štabom sem imel precej preglavic, ker so mi očitali, da sem »razformiral« brigado in nikakor mu nisem mogel pojasniti, da smo se le na ta način, da smo se razdelili po bataljonih, mogli potegniti iz nemškega obroča. Prav posebno sta me napadala komandant divizije Bračič in načelnik divizije Popivoda in oba sta bila trdno prepričana, da ne bom več dolgo komandant brigade. Pa tudi branil se nisem zaradi svoje odločitve, temveč sem jim očital, da so »divizijski« pustili na cedilu Tomšičevo brigado, ker niso obvestili niti naših obveščevalcev, še manj pa mene na nemško ofenzivo.

Ko sem z brigado 9. novembra počival na sektorju Babne police in smo spet ostali brez hrane, sem zvedel, da imajo domačini iz Loške doline, ki so skrbeli za varnost bolnišnice, precejšnje zaloge hrane, ki jo dobivajo od kmetov iz Loške doline. Tako so nam dali iz zalog Snežniške bolnišnice hrane za en obrok in nekaj cigaret, intendant Cure pa jim je obljubil, da jim bo vse ob prvi priliki vrnil. In Cure je ostal mož beseda kot vedno. Po napadu na Grahovsko postojanko se je bogato oddolžil Snežniški bolnišnici za njihovo pomoč v sili.

Izenada pa se je pojavila v našem štabu patrola Glavnega štaba NOV Slovenije, ki mi je sporočila, da se moram nemudoma javiti pri komisarju Glavnega štaba Janezu-Kraigherju. Mimogrede so mi borci iz patrole povedali, da se je govorilo, da so med nemško ofenzivo celo funkcionarji trgali s svojih rokavov našitke — položajne oznake in da sem storil to tudi jaz.

Odšel sem s patrolo v Babno polje, kjer se je mudil Boris Kraigher. Bil je zelo slabe volje, ko sem prišel do njega, a ko sem mu povedal o vsej golgoti naše brigade, pa tudi o prebijanju iz obroča sovražnikov po bataljonih, se je nasmejal. Ker sem vedel, da je le redkokdaj komisarju do smeha, sem se razveselil. Povedal mi je, da mu naj oprostim, ker je dobil tako slabe podatke o meni, še bolj pa je bil vesel, ko sem mu rekel, da bo že čez nekaj dni brigada spet sposobna za borbe, le nekaj dni potrebuje za oddih in za počitek po teh težkih pohodih in obupnih borbah okoli Mašuna. Vprašal me je še, če bom ostal

z brigado v teh krajih, a odvrnil sem mu, da tu moji borci, ki so navajeni borb in nenehnih spopadov s sovražniki, nimajo kaj početi.

»Pa kreni proti Rakeku!« mi je še rekel in prijateljsko sva se poslovila.

Še isto noč sem se vrnil v brigado, 10. novembra, to je naslednji dan, pa smo se že spet porazdelili v bataljone. Bil je lep sončen dan. Borci so se umili, bili so spočiti, pa tudi lakoto so si potešili, težave pa smo imeli z ženskami, ki so bile v brigadi. Bile so dobre borke, nimam kaj reči, bilo jih je šestintrideset in nekatere so imele celo različne položaje od komisark bataljona do bolničark. Med njimi je bila tudi komisarka bataljona Danila Andreja Kumar, doma iz Ježice, ki je pozneje padla na Gorenjskem in bila proglašena za narodnega heroja. Ona je bila zadolžena za žensko organizacijo v brigadi. Za ženske je bilo življenje po hostah, posebno v dežju in snegu, dosti hujše kot za nas moške. In skrbel sem za to, da so se borci obnašali do njih kot se spodobi dobremu tovarišu, ki deli s teboj dobro in zlo.

Tu smo se tudi na novo razporedili. Nekdanji četrti bataljon je postal prvi bataljon, ostanke prvega bataljona pa smo razporedili v prvi in drugi bataljon, tretji bataljon pa se še ni vrnil v sestav brigade.

Po pogovoru z Borisom Kraigherjem sem krenil z obema bataljonoma v podnožje Snežnika mimo Cerkniškega jezera in mimo vasi Gornje Jezero v vas Klanci ter na Križno goro, odkoder smo imeli pregled nad Cerkniško in Loško dolino.

Naše patrole so mi sporočile, da je štab XIV. divizije v Spodnjih Poljanah v Loški dolini na pobočju Racne gore in da je v bližini nas tudi Šercerjeva brigada. Poslal sem patrolo v štab divizije, da je Tomšičeva brigada prišla na nove položaje. S patrolo, ki se je vrnila, pa je prišel tudi kurir komandanta divizije, ki mi je naročil, da se moram takoj javiti v štabu divizije. Poklical sem dva štabna kurirja in se z divizijskim kurirjem podal v štab divizije.

Okoli desete ure sem se 11. novembra javil v štabu in zahteval komandanta divizije. Ker pa ga ni bilo v štabu, sva se srečala z načelnikom štaba, s Perom Popivodo. S svojo običajno zadirčnostjo me je vpraševal, če mi je sploh še ostalo kaj borcev brigade, ki sem jo zgubil v nemški ofenzivi. Brez jeze, miren in hladnokrven sem mu povedal, da je brigada s štabom

na Lazah in na Križni gori, da ima dva bataljona, tretji pa da je še vedno ob Kolpi. Povedal sem mu, da smo razformirali četrti in peti bataljon, da z mojimi odločitvami soglaša tudi komisar Glavnega štaba, ki me je usmeril na te nove položaje. Popivoda se je namrdnil in mi rekel:

»Zvečer bo sestanek vseh komandantov in komisarjev brigad ter štaba divizije. Prišel bo tudi komandant Glavnega štaba Stane.«

»Prav, a kje je Bračič?« sem ga vprašal. Odgovoril mi je, da ni daleč, da sta s komandantom Stanetom nekje v vasi in da bosta prišla vsak čas.

Ko sem se obrnil, sem zagledal Stanetovega kurirja, s katerim sva se zelo dobro poznala. Prišel je k meni, stisnila sva si roke in se nasmejala drug drugemu.

Okoli poldne pa sem srečal komandanta Staneta. Z njim je bil tudi Krt — Dobovičnik, komisar divizije in drugi. Tudi z Bračičem sva se pozdravila, a takoj je začel z očitki, kakor prej Popivoda. Jezno sem ga premeril, mu le redkobesedno odgovarjal, pa je stopil med naju komandant Stane in mi rekel:

»Daki, bodi miren, se bomo že na sestanku pogovorili o vsemu.«

Ko pa sva ostala sama, sem mu lepo in počasi pripovedoval, kako je bilo, potem pa sva odšla v mlin, kjer je bilo kosilo. Za menoj je prišel tudi načelnik brigade Janez Tomšič, kmalu nato še štab Šercerjeve brigade s komandantom Stenkom Polakom.

Ob sedmih zvečer je bil sestanek, na katerem so največ govorili o Tomšičevi brigadi. Prav posebno Bračič in Popivoda sta pokazala, da sem jima odveč in da bi bila najsrečnejša, če ne bi bil več komandant brigade.

Komandant Stane je dolgo molčal.

Ko sem prišel na vrsto jaz, da bi poročal o Tomšičevi brigadi, me je že po nekaj besedah prestregel Bračič in se zadril:

»Vse vemo, polomil si ga! Tvoja brigada ni sposobna za nobeno borbo!«

In tedaj je bruhnilo iz mene. Očital sem štabu divizije, da me je pustil na cedilu, da če bi me pravočasno obvestil o nemški ofenzivi, Nemci nikdar ne bi uspeli zapreti brigado v obroč, ker bi se jim pravočasno umaknil, potem pa bi jim udaril v hrbet. Moje besede je potrdil tudi načelnik brigade Janez Tomšič, ki je govoril zadnji.

Ko pa je spregovoril komandant Glavnega štaba Stane — Franc Rozman, da sem ravnal pravilno in da boljše ne bi mogel, sta se Bračič in Popivoda spogledala, Stane pa je nadaljeval:

»No, Tomšičevci, za kaj ste sposobni sedaj?«

»Za vse!« sem mu odgovoril, »brigada je spočita in pričakuje ukazov!«

Stane ni pripomnil ničesar, nadaljeval pa je s pojasnjevanji, da so se Nemci umaknili, za seboj pa so pustili postojanke belogardistov, ki jih je treba uničiti.

Nato je Bračič začel hvaliti vse enote XIV. divizije, le o naši brigadi ni izrekel besede, zato sem se oglasil še jaz. Povedal sem jim, da je Tomšičeva brigada izgubila v glavnem tiste, ki jih je dobila iz belogardističnih postojank, potem tiste, ki so jih borci polovili, ostali pa so stari prekaljeni borci, od katerih jih je v vseh težkih borbah na sektorju Mašuna in Sneznika padlo okoli deset, dvajset ranjenih pa smo oddali v Snežniške bolnišnice. Povedal sem jim, da je Tomšičeva imela pred kapitulacije Italije okoli šeststo borcev, med nemško ofenzivo 28. oktobra pa 1200 borcev in neborcev, všteti pa so tudi vsi terenski delavci iz raznih skladišč izpod Sneznika v Loški dolini, ki jih je vodil Andrijanič. Tu so bile orožarske, čevljarske, krojaške delavnice, skladišča orožja in drugega materiala, politični delavci s področja Ilirske Bistrice in drugi, ki jih je zatekla nemška ofenziva na tem področju.

»Danes ima brigada 430 borcev brez tretjega bataljona in skoraj vsi borci so iz prvih dni po ustanovitvi brigade! Zanesem se nanje in z njimi grem kamorkoli!« sem dodal. Ko pa sem še povedal, da je s položajem in stanjem brigade zadovoljen tudi komisar Glavnega štaba, s katerim sva se o vsemu pogovorila, me je prekinil komandant Stane in mi rekel:

»Kako? Ti si se srečal s Kraigherjem? Kje? Jaz ga iščem, tu nekje bi se morala dobiti.«

Povedal sem mu, da se je komisar namenil proti Travni gori, komandant Stane pa je začel govoriti o novih nalogah divizije in brigad. Čisto na kratko je povedal, da naj uničimo belogardistično postojanko Grahovo, v kateri je okoli sto belogardistov, ki strahujejo okoliške kmete.

»Prav, gremo mi, Tomšičevci!« sem pripomnil in komandant Stane je takoj soglašal. Ker pa se je oglasil Bračič, da bo to storila že divizija, ker se ne zanese, da bi bili Tomšičevci spo-

sobni uničiti postojanko Grahovo, je komandant Stane z odločnim glasom ukazal:

»Če Daki želi v napad, naj gre! Dovolj dobrih in starih borcev ima! Pa še Šercerjeva naj se mu pridruži!«

Padla je tudi odločitev, da bo napad na Grahovo 22. novembra v večernih urah, in sicer ob enajstih ponoči.

»Samo da ne bo kake polomije v Grahovem! Pretrmast si, zakaj ne popustiš!« mi je še rekel, preden je zapustil štab divizije in pohitel za komisarjem Kraigherjem. Ko pa je že odšel, se je v štabu oglasil kurir, ki je nosil sporočilo, da se mora takoj zgласiti na Centralnem komiteju KPS. Svoji patroli sem naročil, da naj da kurirju Jugu — Kestrinu konja, da bo tako hitreje našel Kraigherja in Staneta, pa tudi svojim patrolam sem naročil, da naj ju poiščejo.

19. novembra sem prišel s pripravami za napad na Grahovo. Najprej smo zaprli poti proti Grahovem. Nadzirali smo Sv. Ano, Klance, Lož, pošiljali smo patrole vse od Gornjega Jezera do Bloške police, poslal sem borce v strmine Iške, kjer smo prikrili dva topa, da ju prenesejo na sektor Slemenca, to je na severovzhodno stran Slivnice. Patrolam je bilo strogo prepovedano, da bi se spopadale z belogardisti, pa čeprav so hodile vse do Grahovega. Namerno smo 22. novembra zjutraj poslali močnejšo patrolo dvajsetih borcev s puškomitraljezom proti Grahovem z nalogo, da takoj zbeži, ko jih bodo opazili belogardisti. In res, ko so belogardisti začeli streljati, so se umaknili v gozd, za njimi so šli tudi belogardisti. Bilo jih je okoli trideset. A niso šli daleč za njimi. Kmalu so se vrnili v svojo postojanko.

Ko je popoldne prišel v štab brigade domačin iz Grahovega, ki je bil politični delavec tega terena, nam je povedal, da se belogardisti hvalijo, da je grupa izgubljenih partizanov ušla, da pa bodo še zadnje ostanke banditov, kar jih niso pobili Nemci, polovili takoj, ko bo padel sneg, ker bodo puščali sledove. Seveda nam je to pripovedoval med smehom, ker je dobro vedel za naš napad, ki ga belogardisti sploh ne pričakujejo.

Zadnje priprave so bile najtežje. V mraku obkoliti Grahovo, da nam ne bi mogli uiti, ker bi to bila največja sramota za našo brigado pred Glavnim štabom, še bolj pa pred Glavnim komandantom Stanetom, ki nam je to nalogo vkljub prigovarjanju komandanta divizije poveril.

Drugi bataljon je že v mraku zasedel vas Radlje pod Slivnico nad Grahovim, sem so postavili tudi že topove, prvi bataljon pa se je razmestil v hosti pri Bločicah, okoli tri kilometre od Grahovega. Ceste Grahovo—Žirovnica proti Gornjemu Jezeru in Grahovo—Bločice smo pustili odprte, a so jih nadzirali prikriti borci prvega bataljona. Obkolitev Grahovega smo izvedli tako popolno, da nas niso zaslutili niti psi v vasi, priklenjeni pri gospodarskih poslopih.

Šercerjeva brigada pa je krenila proti Cerknici, naredila zasedo med Mertnakom in Cerknico in vse do vrha Slivnice, da bi zaprla prihod Nemcem iz Rakeka ali Cerknice, če bi hiteli na pomoč napadeni postojanki v Grahovem.

Za izvedbo napada se je prostovoljno javil komandir Silni — Jože Boldan, ki se je pred vojno izučil v Grahovem mesarske obrti in je tako Grahovo tudi poznal. Vodič je bil Švaganov Franc. Samo mimogrede naj omenim, da je bil Silni po osvoboditvi proglašen za narodnega heroja. Svojo četo, s katero je nameraval napasti Grahovo, je ojačil z dvema strojnicama, tako da je imelo okoli petdeset borcev poleg pušk tudi 6 ali 7 puškomitraljezov.

Švaganov France je bilo vulgo ime Franca Roka iz sosednje vasi Žirovnice, ki še živi in je podpolkovnik JLA v pokoju. Sicer pa je, če je le bilo mogoče, dajala vodiče našim enotam Varnostno-obveščevalna služba, v tem primeru Notranjski VOS iz Loške doline.

Grahovo je gručasta vas ob vznožju 1114 metrov visoke Slivnice in se razprostira na obeh bregovih potoka Grahovščice. Blizu cerkve je bila belogardistična postojanka. V Grahovem je stičišče treh cest, poleg župnišča na severovzhodni strani je bila gostilna, na drugi strani ceste mesarija in pošta v eni hiši, pred hišo tehcnica, za to hišo pa šola. V hiši, kjer je bila mesarija in pošta, je bila postojanka belih, belogardisti pa so spali po vseh hišah po vasi, ker so bili gotovi, da partizanov ni več, kot so jim trdili njihovi gospodarji Nemci.

Prva skupina borcev je krenila s Francetom Švaganom in komandirjem Silnim proti Grahovem. Previdno je obšla prve hiše, prekoračila cesto proti vasi Martinjak ter se prikrila za poslopji. Tu sta odšla vsak s svojo skupino vsak v svojo smer. Skupina, ki jo je vodil Švaganov, je šla proti cerkvi in župnišču, Silni pa je šel s svojimi proti gasilskemu domu. Res čudno, da premike naših ni opazil belogardistični stražar, ki

je bil oddaljen največ šest do osem metrov. Mitraljezec iz Francetove skupine je bil tako iznenaden, ko je zagledal belogardista, da se je hotel umakniti, a mu je umik preprečil Švaganov. On je bil tudi edini ranjenec v prvih spopadih za Grahovo.

Tudi Silni je s svojimi borci prišel na dogovorjena mesta in vsi so čakali le na znak za napad. A po govoricah, ki pa smo jih slišali kasneje, in ki so bile povod za spremembo našega načrta, je prišlo do začetka napada nekako takole:

Trije belogardisti, poročnik Petrovič, ki je bil občinski tajnik, begunjski belogardist Kranjc in puškomitraljezec Petrič iz Svete Trojice, so trgovcu Hrenu v Cerknici vzeli DKW avtomobil in se pripeljali z zaplenjenim avtomobilom skozi vas Martinjak iz Cerknice v Grahovo. Dasi bi morali pasti v zasedo Šerčerjevcem, a zaradi nebudnosti so le prišli do Grahovega in ko so zapeljali pred svoj štab, so se oglasili rafali naših izza župnišča in avtomobil dobesedno prerešetal. Padel pa je tudi nič hudega sluteči stražar pred štabom. Ko so zaropotali mitraljezi, so se tudi vsi drugi borci pognali proti vasi in začeli stiskati obroč okoli Grahovega. Že po prvem navalu so borci začeli po hišah pleniti belogardistično orožje in uniforme, ker so belogardisti polgoli zbežali iz hiš in tekli proti svoji postojanki. Nekaj belogardistov je že med begom obležalo na cesti. Oglasili so se tudi naši topničarji, ki so v slepo poslali belogardistom pozdrave in jim povedali, da so tudi oni na svojih mestih. Belogardisti so se skušali iz hiše, v kateri so imeli štab, prebiti do cerkve, a jim je Silni to onemogočil. Pognal jih je nazaj v postojanko, medtem pa sta padla dva naša borca, eden pa je bil ranjen. Naši so večkrat poizkušali, da bi vdrli v hišo, a še preden se je kdo približal hiši, so zaregljale strojnice in mitraljezi. Zato sem se odločil, da si bomo pomagali s topovoma. Z dvema streloma pa nismo dosegli ničesar. Namesto da bi prebili zid, sta strela padla na streho. Počakati smo morali jutra, a ko se je začelo daniti, so Nemci začeli pritiskati iz Cerknice in iz Rakeka, a so jih Šerčerjevci odbili in so se morali vrniti v svoji postojanki. Zdaj smo imeli dovolj časa, da smo pripravili nov načrt za napad.

Ko se je okoli sedme ure zjutraj zdanilo, smo pričeli z napadom. Okoli in okoli postojanke so se oglašali rafali, tudi belogardisti niso zaostajali. Odgovarjali so z mitraljezi in ročnimi bombami, streljali pa so tudi proti našemu topiču, da se

nikakor nismo mogli približati. Ko sem se pogovarjal z nekaterimi borci, kako bi neopazno prišli do hiše, je prišel do mene komandant divizije Bračić, ki se je začel zadirati, kako to, da ne moremo zavzeti ene same uboge hiše in da bi on to gnezdo belogardistov že s prvim udarcem uničil.

Bil sem užaljen. Povedal sem mu, da smo se tik pred njegovim prihodom dogovorili, da bomo med tem časom, ko bo topničar uravnaval topič za strel, z mitraljezi krili tovariše okoli topiča, trenutno pa moramo mirovati, ker sem dal belogardistom četrť ure časa za predajo. Mnogi belogardisti v postojanki so bili domačini iz teh krajev, ki so me poznali še iz otroških let in vkljub temu, da so me zmerjali:

»Kovaček Stanček, pridi bliže, boš videl, kakšen komandantek si!« nisem izgubil živcev in še nekajkrat ponovil svojo zahtevo za predajo.

»Kot otroci se skrivate!« se je zadrł Bračić in skočil izza zidu mimo topiča in kot nor je začel vpiti:

»Na juriš! Na juriš!«

Borci ga niso poslušali, čakali so mojih ukazov. V tem pa se je že oglasil rafal iz oblegane hiše in prvi strel je Bračić dobil v hlačnico, drugi strel mu je raztrgal vatno podlogo suknjiča na rami, s tretjim strelom pa mu je nekdo zbil titovko z glave. Bračić se je sklonil, pobral titovko in skočil v zaklonišče. Borci so se smejali in se norčevali, da je iz vate, da so ga same hlače... Ko sem poslušal te norčije, bi se tudi jaz rad nasmejal, a se nisem smel, rekel sem mu le, da so belogardisti v hiši nevarni borci in odlični strelci.

»Kdaj boš končal z njimi?« me je vprašal kot da ne sliši opazk borcev in odgovoril sem mu, da najkasneje v dveh urah.

»Grem do Šerčerjeve,« mi je še rekel, »in se vrnem okoli devete ali desete,« in odšel, jaz pa sem še poslednjič pozval belogardiste k predaji, ki pa so kar naprej vpili:

»Če nisi izgubil glave v Španiji, Kovaček, jo boš tu!«

Bili so gotovi, da jim bodo Nemci poslali pomoč, pa tudi meni je bilo že dovolj odlašanja. Ukazal sem mitraljezcem, da prično z zapornim ognjem, medtem pa je bil tudi topič nared in topničar, čeprav ranjen, je z dobro namerjenim strelom načel kamniti zid hiše, z vsakim nadaljnjim strelom pa se je odprtina večala. Med belogardisti je bilo že več ranjenih, a vendar niso odnehali z odporom.

Medtem je prišel k meni kurir in mi povedal, da se je stanje bolnega komandanta Lada zelo poslabšalo in da so ga bolničarke naložile na voz z ranjenci, da ga bodo odpeljali v bolnišnico. Doktor Pirc pa je odločil, da je Lado preslab za tako težaven prevoz in zato smo ga po uničenju postojanke pustili v Novi vasi pri Fari v stari gostilni pri Županu. Preden so ga odpeljali, sem za trenutek pogledal, kako je z njim. Imeli so ga privezanega na vozičku — zapravljivčku, on pa je rjovel in vpil kot ponorel. Ni me več poznal. Solze so mi stopile v oči, ko sem zagledal trpečega tovariša, mladega komandanta, ki mu je bilo komaj osemnajst let, a je že bil prekaljen borec in je umiral na položaju ne od ran, dobljenih v spopadu, temveč na posledicah prestanega trpljenja med beganji v času nemške ofenzive.

V Novi vasi je omagal kot ptič s prestreljenimi krili. Kakor so mi potem povedali borci, so ga pokopali na pokopališču v Fari pri Novi vasi.

Med tem, ko so borci nalagali na vozove tovariša Lada in osem težje ranjenih borcev, pa se je nekaterim belogardistom posrečilo pobegniti iz oblegane hiše in se izmuzniti v bližnjo cerkev. To je Silnega tako razjezilo, da se je z borci vrgel proti hiši, zažgal leseno drvarnico in hlev, ki se je držal hiše, bombaši pa so vdrli v goreče poslopje in pognali belogardiste v nadstropje nad zavzetim pritličjem.

Med belogardisti je nastala panika, najbolj zagrizeni pa niso odnehali z odporom, ker so vedeli, da za njih ni milosti. Nekateri so zgoraj molili, katerim se je posrečilo priti do oken, so skušali pobegniti, a so jih pokosili rafali naših mitraljezcev, belogardisti, bili so trije, ki jim je uspelo pobegniti v zvonik cerkve, pa so začeli streljati proti našim borcem iz line v zvoniku.

Ko se je vrnil Bračič, je bila belogardistična postojanka v ognju, pred njo pa belogardisti, ki so se predali. Med njimi sem opazil tudi nekaj tistih, ki smo jih dobili v naše vrste po italijanski okupaciji, pa so od nas pobegnili in se vrnili med belogardiste.

Da ne bi požgali grahofske cerkve, ker se belogardisti v zvoniku niso hoteli predati, sem se podal k župniku v župnišče in mu rekel, da naj jih prepriča, da naj zapuste cerkev, a tudi njega niso poslušali, celo streljali so proti njemu, eden pa je vrgel celo bombo proti nam. Silnega je njihovo početje tako

razbesnelo, da je rekel župniku, da naj kar je vrednejšega odnese iz cerkve, on pa bo »tičkom« v zvoniku podkuril. Nekaj borcev in bork je pomagalo župniku izprazniti cerkev, ki je že začela goreti, a belogardisti so še kar naprej streljali iz zvonika, dokler dva nista zgorela, tretji pa je skočil iz zvonika in ko je po skoku padel, je še vrgel ročno bombo proti našemu bližnjemu borcu, ki ga je ranil, a ne tako hudo, da ne bi stopil proti njemu in ga pokončal.

Tudi s postojanko je šlo proti kraju. Kolikor jih ni padlo ali se predalo, so zgoreli v hiši, med njimi tudi komandant postojanke Kremžar in belogardistični pesnik France Balantič, katerega smrt opisuje drug njegove smrtno ure Stanko Tomažič, ki se je iz ognja rešil s skokom čez goreče stopnice v pritličje.

Med padlimi belogardisti je bilo tudi nekaj domačinov, sedem belogardistov pa se je rešilo tako, da so se skrili pod živalsko tehtnico pred hišo, kamor ni od naših nihče pogledal in so tako po naključju ostali živi.

Grahovo je padlo, z belogardisti, ki se niso predali, pa je v postojanki zgorelo skoraj vse: orožje in hrana, dobili smo le en težki mitraljez in nekaj ročnih strojnic. Od okoli devetdesetih belogardistov se jih je tako rešilo le osem, sedem pod tehtnico, eden pa je ušel v hrib Slivnice.

Po padcu postojanke so se borci oddahnili le toliko, da so pri zadnjih grahovskih hišah ob cesti proti Rakeku pojedli, kar jim je pripravil intendant, potem pa se je brigada po načrtu štaba divizije premaknila čez Bloško planoto v vasi Rupa in Sela na sektor Rovt in se tu pripravila za napad na Velike Lašče.

Tudi Šercerjeva je odšla in se namestila v vaseh okoli Karlovice, Nemci iz Rakeka pa so prišli v že od nas izpraznjeno Grahovo in tam našli preostalih sedem belogardistov.

V Rovtah smo ostali in počivali pet dni. Na teren smo pošiljali le občasne patrole. Imeli smo mir pred Nemci in belogardisti, le Šercerjevci so imeli občasne spopade z belogardističnimi patrolami.

27. novembra se je v sestav brigade vrnil tudi tretji bataljon s komandantom Efenkom, z njim pa se je vrnil tudi moj namestnik Jože Lepin-Ris, ki sem ga ves čas njegove odsotnosti zelo pogrešal v štabu brigade. Naslednji dan, to je 28. novembra, pa je med nas prišla tudi kulturniška skupina iz Bele

krajine, v njej pa tudi Nada Stritarjeva, ki sem jo poznal še iz Ljubljane, ko sem se pred dvema letoma skrival pri njeni materi. Povedala mi je, da so še vsi živi in da bodo zvečer priredili miting za borce in okoliške kmete.

Tudi intendant Cure ni pozabil na borce.

»Ali spet gremo na pot?« so ga zbadali borci, ker je bil tako radodaren s hrano, on pa jih je zavračal:

»Kmetje nam dajejo zato, da jo pospravimo, a vendar si jo je treba zaslužiti! Ne smejo misliti, da nam jo dajejo ,kar tja v en dan!«

Ne da bi slutili pa se je že drugi dan po prihodu kulturniške skupine v Neredih v Rovtah pojavil glavni komandant Stane. Spremljal ga je tudi komisar Kraigher. Ustavila sta se v gostilni in sklicala sestanek operativnih štabov Tomšičeve in Šercerjeve brigade, na katerem smo naredili načrt za napad na Velike Lašče in na Turjak. Določili smo tudi dan napada: 2. december.

Naša brigada je dobila ukaz, da z enim bataljonom napade Turjak — in to s prvim bataljonom, tretji bataljon pa naj zapre cesto, ki drži iz Ljubljane na Turjak, drugi bataljon pa naj se pod poveljstvom Risa pridruži Šercerjevi brigadi v pomoč pri napadu na Velike Lašče.

V že napol požganem in porušenem Turjaškem gradu v času italijanske kapitulacije, ko je v tem gradu Prešernova brigada uničila njihovo postojanko, se je spet naselilo okoli sto belogardistov, ki so imeli za nalogo varovati cesto iz Ljubljane v Velike Lašče, kjer je bilo okoli dvajset Nemcev in okoli 250 belogardistov. Kmetje okoli Turjaka so bili bolj naklonjeni nam kot domačim izdajalcem, zato so z njimi zelo grdo postopali.

Že 30. novembra smo se podali na pot. Kulturniško skupino smo pustili po vaseh v Rovtah, mi pa smo se podali proti Robu čez gozdove Mačkovca, Ris s svojimi pa je prekoračil cesto Turjak—Velike Lašče na Rašici, da je zaprl cesto, ki vodi iz Ljubljane proti Turjaku. Šercerjeva brigada je ostala na sektorju med Velikimi Laščami in Ribnico, med Ribnico in Kočevjem pa se je razporedil Dolenjski odred, ki je na tem območju razkopal ceste in rušil železniško progo.

Vsem nam je bilo jasno, da je Glavni štab Slovenije pričel na vsem ozemlju Slovenije z veliko protiofenzivo, ki nam jo

je omogočala tudi nam naklonjena zima. Sicer je bilo mrzlo, a snega ni bilo.

Belogardisti, ki so se začeli nastanjovati na vseh glavnih križiščih cest in se s pomočjo Nemcev utrjevati, so opazili naše premike, mi pa smo skušali z nenehnimi napadi na njihove postojanke širiti naše osvobojeno ozemlje.

Tudi na Turjaku so belogardisti opazili naše premike in prav zaradi tega tudi naš napad na njihovo postojanko ni uspel.

Ko smo krenili iz Velikega Osolnika na cesto med Turjakom in Rašico, smo vlekli s seboj tudi dva topova, s katerima bi lahko razbili bunkerje v Velikih Laščah.

Prvi bataljon pa je pod mojim poveljstvom začel obkoljevati Turjak in do devete ure dopoldne smo stisnili obkoljevalni obroč gradu. A prišli smo prepozno. Patrola, ki sem jo poslal proti gradu, se je že okoli desete ure vrnila in mi javila:

»Grad je prazen!«

Ko smo vpraševali ljudi, če kaj vedo, kje so belogardisti in kam so odšli, so nam povedali, da jih je bilo v gradu okoli sto in da so pretekli dan s prvim mrakom pobrali vse in odšli po cesti proti Želimljam. Kaj smo hoteli? Bataljon se je namestil v gradu in v okoliških hišah, s štabom pa sem pregledal grad in ugotovil, da je precej gradu še ohranjenega, tako freske na stenah, pa tudi nekaj sob je bilo še opremljenih. Ker sem se nadejal, da se je morda kaka skupina belogardistov v gradu kljub odhodu glavnine prikrila, so pred nami šli kurirji z brzo-strelkami. Vsega skupaj nas je bilo petnajst. Med ogledovanjem gradu smo opazili, da se v srednjem traktu gradu nekaj dimi. In res je gorelo in čudim se še danes, kako smo mogli biti tako neprevidni, da nismo tega že prej opazili. Ko smo se skušali po zadimljenem hodniku približati stopnicam, smo ugotovili, da ni več mogoče do njih, ker so že skoraj dogorele. Imeli pa smo srečo, da smo pustili nekaj borcev na dvorišču gradu. Ko smo odprli okna, da bi prišli do svežega zraka, pa je tudi ogenj v gradu vzplamtel. Nekaj tovarišev je poskakalo skozi okna iz prvega nadstropja na dvorišče, med njimi obveščevalec Polde Skol, ki si je pri tem zvil nogo. Ostali smo zlezli iz gradu po lestvi, ki so jo prinesli borci, ki so bili na dvorišču.

Kdo je zažgal grad? Ali je morda tlelo na stopnišču že od odhoda belogardistov, ali pa ga je kdo zažgal, ko smo mi prešli stopnišče? Nikoli tega nismo mogli pojasniti.

Zapustili smo grad in ga prepustili ognju, ki je dokončal, kar niso uničili Prešernovci v septembru tega leta. Ostalo je samo še golo zidovje in borci so se nasmihali in govorili, da »grad kaže samo še svoja rebra«.

Ko smo prišli v Ahačevo gostilno, kjer se je nastanil štab brigade, nas je prijazni Ahac vprašal, kako to, da grad gori, saj ni bilo slišati nobene borbe, in ko smo mu povedali, kaj se je zgodilo, nam je odobrovoljen prinesel domačega žganja, ki smo ga bili res potrebni.

Iz smeri Velikih Lašč se je slišalo lajanje mitraljezov, pa tudi naša patrola, ki smo jo poslali proti Pijavi gorici, se je spopadla s sovražnikovo patrolo, v kateri so bili Nemci in belogardisti, ki pa so se že po prvih streljih umaknili proti Ljubljani.

Da bi onemogočili premike sovražnikov po cesti in jim onemogočili, da bi šli postojanki v Velikih Laščah na pomoč, smo položili po cesti mine, pa tudi pod mostove, postavili pa smo tudi močne mitralješke zasede.

Okoli četrte ure zjutraj 3. decembra pa sem opazil, da se v Velikih Laščah svetlika. Mikalo me je, da bi šel pogledat, kaj se tam dogaja, a moral sem ostati na položajih, ker ni bilo z menoj mojega namestnika Risa. Svetlikanje pa je kmalu postalo kres in pozneje sem zvedel, da se je vnelo staro okrajno sodišče v Velikih Laščah, ki je bilo veliko kakor kakšen gradič. A ker sem vedel, kako močna je sovražnikova posadka v Velikih Laščah, sem predvideval, da bo borba trajala več dni, a bilo je drugače. Okoli šeste ure je prišel v štab kurir, ki ga je poslal Ris in mi javil, da so naši že v Velikih Laščah, da se v delu sodišča, ki še ni v plamenih upira okoli deset Nemcev z nekaj belogardisti in da po vseh Laščah ležijo trupla pobitih Nemcev in belogardistov.

»Pridi pogledat, Daki, pa boš videl, kaj znamo!« mi je še povedal kurir Risovo sporočilo, a ker nisem in nisem mogel verjeti kurirjevim vestem, sem si izposodil kolo in se odpeljal v Lašče, še prej pa sem odredil, da naj se prvi bataljon razporedi po hribih pred Turjakom, tretji bataljon pa naj ostane v pripravljenosti na Turjaku.

Ko sem se pripeljal v Velike Lašče, sem imel kaj videti. Vse ceste so bile krvave in pokrite s trupli belogardistov, povsod je ležalo vse polno odvrženega orožja. Poiskal sem svojega namestnika Risa, ki mi je vzhičen pripovedoval o poteku borbe za Velike Lašče.

»Veš, Daki, hudič je bil! Niso in niso se dali! Mi pa nismo mogli po čistini do njih. Pa se je naša bombaška trojka z brzostrelkami nekako priplazila do bunkerjev. Po sreči so slišali njihov spoznavni znak, ki so si ga izmenjavale patrole, ki so krožile od bunkerja do bunkerja. In ko je prišla ena naslednjih patrol, so jih naši pozdravili z njihovim geslom. Patrola jih je pustila, da so se približali, tedaj pa je eden naših bombašev vrgel v bunker ročno bombo, ostala dva pa sta z brzostrelkama opravila z obhodno patrolo. Tedaj pa smo se že mi pogнали čez čistino, iz drugih bunkerjev pa so belogardisti preplašeni bežali proti sredini trga, namesto da bi udarili po nas. Na trgu smo se srečali. Za streljanje ni bilo časa, pa tudi ne prilike, ker bi tako streljali na svoje. Nastalo je klanje z bajoneti. V klanje so posegli tudi Šercerjevci in sploh ne morem razumeti, da smo v tako grozovitem bajonetnem metežu izgubili le dva borca, štirje pa so bili ranjeni.«

Brez sovraštva sem si od daleč ogledal še zadnje branilce Velikih Lašč, ki so se še upirali v gorečem poslopju sodišča in se niso hoteli predati, ker so vedeli, da jih smrt čaka tako ali tako, nato pa sem šel še na obisk k župniku Tomu v dekanijo, ki mi je dal jesti in piti. Ker je bil »naš«, kakor smo tedaj govorili, sem mu pripovedoval o naših zadnjih akcijah, pa tudi o pokolu v Laščah sva govorila. Rekel mi je, da se mu smilijo ti mladi fantje in možje, ki so tako nesrečno končali, a vojna je vojna in brez žrtev ne gre. Poslovila sva se kot prijatelja in ko sem stopil na cesto, sem videl, kako naši borci mečejo na vozove orožje in opremo, ki so jo pobrali padlim. Vozove in vprego so intendant mobilizirali kar v Laščah pri kmetih. Tudi hrane ni manjkalo in vse skupaj so na več kot tridesetih vozeh odpeljali proti Rogu in naprej v gozdove Mačkovca.

Skupaj s hrano so v bolnišnice na Rogu odpeljali tudi precej hrane in kakor sem že omenil, je Tomšičeva imela štiri ranjence poleg dveh padlih, koliko pa je bilo žrtev pri Šercerjevcih pa se ne spominjam.

V Velike Lašče pa je nekako dve uri za menoj prišel tudi komandant Stane v spremstvu komisarja Borisa Kraigherja.

»Vidiš, kaj je naredila Šercerjeva, tebi pa so jo pobrisali, kakor sem slišal,« mi je med smehom rekel, potem pa je nadaljeval:

»Nisem pričakoval od tebe, da jih boš kar tako pustil oditi. Pa je vseeno dobro, da si prišel živ iz grada!«

»Pobrisali so jo že prej, preden smo prišli na Turjak!« sem mu odgovoril, a on se je medtem že začel pogovarjati s svojim komisarjem.

»In kam naj grem sedaj s svojo artilerijo?« sem ga vprašal, on pa mi je rekel:

»Kaj misliš, da bomo sedaj spali? Spravi jo na varno na drugo stran Velikih Lašč, kmalu jo boš rabil.«

Poslovil sem se in odšel proti Malim Laščam, med potjo pa sem srečal topničarje, ki so bili namenjeni v Mačkovec, a sem jih obrnil in jih poslal po cesti proti Dvorski vasi ter jim naročil, da me naj tam počakajo.

Ker sem od turjaške strani slišal pikanje, sem pohitel proti Turjaku in že na prvih ovinkih sem opazil, da leži na cesti nekaj Nemcev in belogardistov, ki so prišli pod mitraljeze naših, ostali pa so zbežali.

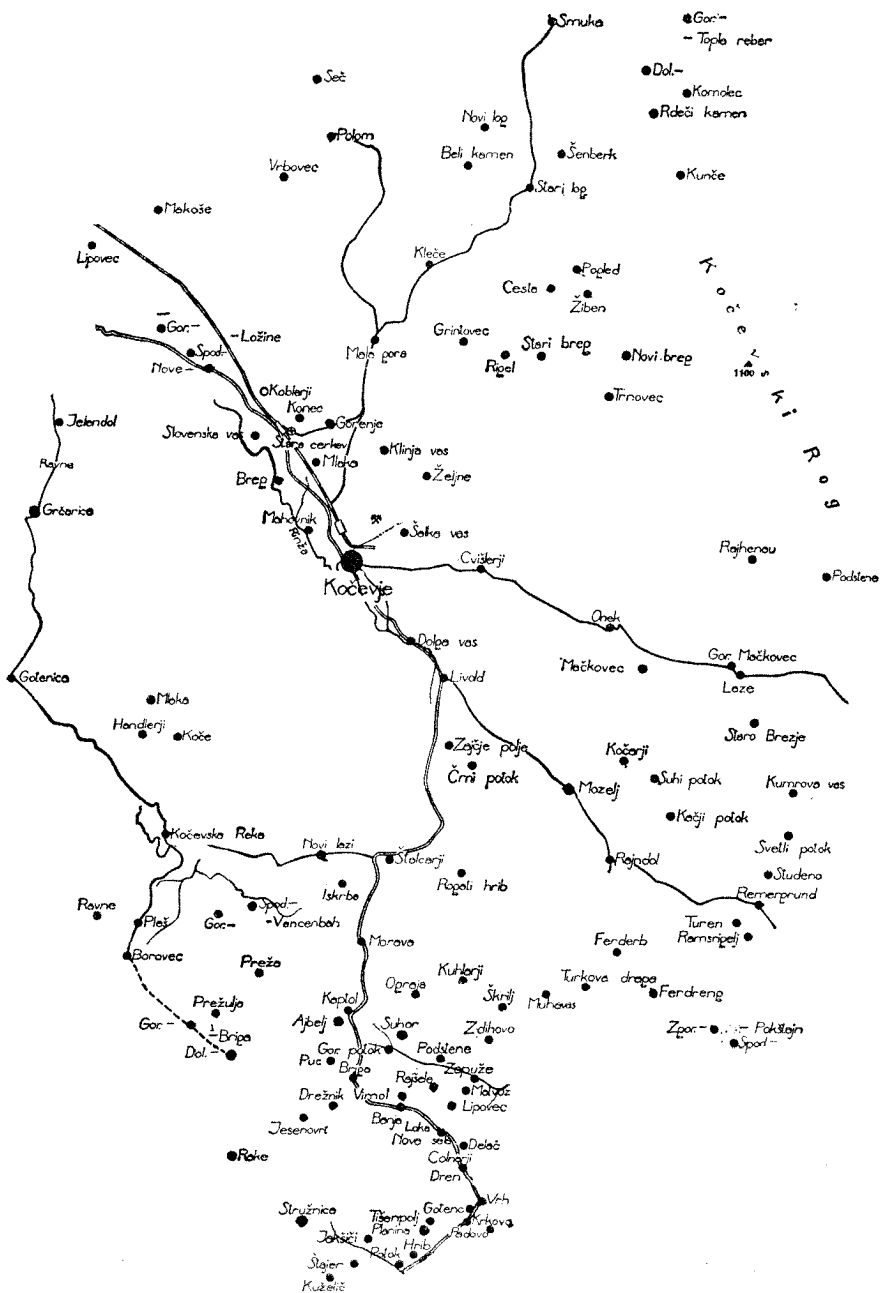
Iz Velikih Lašč pa so se tudi Šercerjevci umaknili, da ne bi dali Nemcem povoda za bombardiranje iz zraka, kar bi prav gotovo storili, če bi v trgu ostali naši.

Mi, Tomšičevci, pa smo se po nalogu Glavnega štaba pomaknili v Ribniško dolino. Že ko sem se pomikal z brigado proti Rakitnici in se le za kratek čas tam ustavil, je 5. decembra prišel komandant Stane in mi povedal, da bomo šli proti Kočevju in da čaka samo še na vse potrebne podatke pred napadom.

Na položajih okoli Velikih Lašč je zdaj ostala Šercerjeva, jaz pa sem poslal tretji bataljon Tomšičeve brigade s protivzračnim topičem v Fužine čez Suho krajino, Ponikve, Dobropolje, Struge in čez Kobiljek, da je zaprl cesto Ribnica—Kočevje.

In kmalu sem zvedel, da je tudi Šercerjeva odšla na nove položaje, in sicer mimo Otavice na sektor Kočevske Reke.

Vasi okoli Kočevja so bile prazne, ker so se Kočevjarji preselili v trikot med Sotlo—Savo in svoje imetje prepustili Italijanom, ki pa jim ni uspelo teh vasi naseliti. Samo Kočevje je ostalo strnjeno naselje, staro mesto okoli gradu, stari del mesta pa obkroža od treh strani reka Rinža. Rudnik Kočevje je od mesta oddaljen približno kilometer. V mestu je bilo okoli dvesto belogardistov in okoli petdeset Nemcev, ki so imeli štiri avtomobile za terenske borbe, za nadziranje cest pa so imeli oklopni avtomobil. Nemci so se vgnezdili v gimnazijskem poslopju. Tudi tekstilna tovarna v Kočevju blizu železniške postaje je še obratovala.

Za napad na Kočevje je bil določen 7. december ob deseti uri zvečer.

Ker Kočevje obdajajo strnjeni gozdovi in ker tudi hrane ni primanjkovalo, so bili borci spočiti in dobro pripravljeni za borbo.

Ko smo dobili poročilo, da je v kočevskem gradu zaprtih okoli dvajset naših ljudi, od katerih jih Nemci nameravajo nekaj postreliti, ostale pa odpeljati v internacijo, oziroma v svoja koncentracijska taborišča, da je še posebej nekje okoli petdeset ljudi, ki jih čaka ista usoda, smo sklenili, da jih bomo rešili.

Ker je morala naša brigada že dopoldne kreniti na položaje, je bilo kosilo že ob devetih, uro kasneje pa smo že bili na poti.

Šerčerjeva brigada je zavzela položaje iz podnožja Kočevskih gozdov južno od ceste Kočevje—Livold do Rinže in dobila za nalogo, da s te strani prodre v mesto, Tomšičeva pa, da zavzame rudnik, postavi na separacijah topove ter razbije železobetonske bunkerje pri postaji in tovarni.

Tretji bataljon smo pustili v Fužinah, da je zapiral dohode iz ljubljanske strani, da se ne bi prebila proti Kočevju kaka sovražna kolona, ki bi hotela na pomoč napadenemu mestu. Pri tretjem bataljonu je ostal Efenko—Ivan Kovačič, načelnik brigade, ki je bil po osvoboditvi proglašen za narodnega heroja. Prvi in drugi bataljon z dvema topovoma pa se je prebijal čez cesto Ljubljana—Kočevje kar podnevi med Malo goro in Staro cerkvijo in čez gozdove proti Klinji vasi. Zaradi slabih poti in cest, smo morali topove skoraj nositi in ker sva z Risom zasluhila, da smo zašli, sem poslal Risa na čelo kolone, da naj se ustavi in zahteva od vodnika — Kočevarja pojasnila, zakaj nas vodi po napačni poti. Ko mu je Ris zagrozil, da ga bo ustrelil, če mu ne pove, kam nas vodi, je v strahu izjecljal:

»Našli ste me!«

Ker Risa dolgo ni bilo, sem šel za njim mimo kolone, a nisem še prišel na čelo kolone, se je že oglasila brzostrelka. Kurir je podrl našega vodiča, ko je hotel zbežati. Bil je petokolonaš in ko mi je Ris rekel:

»Lepo, gestapovci nas vodijo v napad na Kočevje!« je v Kočevju že pričelo pokati. Na hitro sva z Risom obrnila kolono proti Šalki vasi po slabih in zanemarjenih gozdnih poteh in namesto ob desetih smo s te strani začeli obkoljevati Kočevje šele ob enajstih.

Šalka vas je padla v naše roke brez strela, ko pa smo nadaljevali pohod proti rudniku, je začelo pokati. Rudnik so branili belogardisti, a brez uspeha. Naši so ga z naskokom zavzeli.

Ko sem pohitel za našimi na separacije, sem videl, da so naši okoli deset belogardistov potolkli, ostali pa so zbežali v mesto, videl pa sem tudi že enega naših, ki se je preoblekel v obleko belogardista, le kape si ni nadel na glavo, da ga kdo naših ne bi »posnel«.

Vsa komora naše brigade je ostala v Šalki vasi, topničarji pa so s topovoma prišli za nami in namestili topove na določena mesta. Borci so od rudnika pritisnili za bežečimi belogardisti, a ker so prišli pod močan mitralješki ogenj iz kočevskih bunkerjev, so morali kar po čistini jurišati do obzidja pokopališča pri odcepu ceste proti Koprivniku. Naš bombaš se je prikradel k belogardističnemu bunkerju in vanj vrgel bombo. Dva belogardista sta padla, ostali so pobegnili čez Rinžo v kočevski grad.

V tem napadu je eden naših padel, trije pa so bili težje ranjeni in so jih naši odnesli v Šalko vas, kjer je bila naša brigadna ambulanta.

V trikotu separacije, železniške postaje in mesta je bilo staro kočevsko pokopališče, kjer pa ni bilo posebnih bunkerjev, temveč so belogardisti izkoristili za obrambo samo stari zid, pa še od tod so jo hitro pobrali čez industrijski tir za obzidje tovarne, kjer so imeli bunkerje in strelske line. Obzidje tovarne je bilo ojačeno z betonskim zidom in bunkerji, in tu niso naši mogli več naprej.

Začelo se je daniti, vreme je bilo suho, a mrzlo. Borci so se mi zasmilili, ker so morali poleči v zaklone, da niso bili na dosegu mitraljezom iz bunkerjev.

Borci, ki so se prebili iz rudnika v Kočevje pri Rinži, so se razmestili po hišah in od tu streljali proti mestu.

Najtežje pa je bilo delo pri topovih. Od separacije proti mestu je bil teren tako mehak, da smo morali polagati plohe, da smo jih lahko privlekli bližje bunkerjem, ki jih je bilo treba razbiti.

Tudi XIII. brigada je imela težave.

Komandantu Gedžu je uspelo, da je pognal Nemce in belogardiste od železniške postaje in okoli desete ure so borci že zavzemali posamezne hiše, naši pa so okoli enajste začeli pod mitralješkim ognjem streljati s topovoma na bunkerje in jih razbijati. Nemci so nekako po desetih topovskih strelah

začeli zapuščati tovarno in videl sem, kako je med begom en Nemec obvisel na zidu zadet od mitraljezevega rafala. Borci drugega bataljona so zavzeli tovarno.

Borcem trinajste brigade nikakor ni uspelo prebiti se čez most pri cerkvi. Nemci so z oklopnim avtomobilom in kamioni patrolirali po mestu in vzpodbujali belogardiste.

Začelo se je mračiti. Stal sem ob cesti pri rudniku, ko je prišel k meni kurir, ki mi je povedal, da so naši že pri Rinži, zato sem odšel do prvih hiš in ugibal, kaj bi storili. A borbe so ponehavale in borci so bili zadovoljni, da nanje intendant Cure ni pozabil. Hrano so kuhali v Šalki vasi in jo vozili borcem na položaje.

Del Šercerjeve brigade pa je po akciji v Velikih Laščah prenočil v vasi Kot nad Ribnico, naslednji dan pa je krenil po cesti proti Kočevju in se pripravil za napad iz južne strani. Okoli enajste ure ponoči so razporejeni v strelcih prišli do žičnih ovir. Prvi bunker so minerci iznenadili, ko je komandir Ciril Mlinar vrgel vanj okoli tri kilograme plastik-razstreliva. Po uničenju bunkerja so potem borci po Podgorski ulici udarili mimo žage in prišli do Kajfeževe gostilne, ki je bila za sedanjim hotelom »Pugled«. Borbe so se razvnele od hiše do hiše, a ker so Nemci in belogardisti iz gornjega bunkerja, ki je stal ob cesti na levi strani neprestano vžigali po naših, ki so prodirali proti gradu, je nanje udaril prvi bataljon in jih prisilil k umiku v šolo. Ta bataljon jih je potem držal blokirane v šoli. V teku noči je Ciril miniral cesto od gradu do Kajfeževe gostilne, minerci pa so se nastanili v Kajfeževi gostilni, ki je bila brez gospodarja. Tam so ostale vse nemške zaloge hrane in cigaret, ko so se morali Nemci na hitro umakniti.

V zgodnjih jutranjih urah so Nemci sicer izpadli iz gradu, da bi prišli do svojih tovarišev, ki so bili obkoljeni v šoli, a so jih Šercerjevci odbili. Pognali so jih nazaj v grad. Minerci pa so šli pod vodstvom Cirila na ogled v okolico gradu in se pripravljali na miniranje gradu, ki ga je komandir Ciril nameraval pognati v zrak z nočjo.

Ko so Cirilovi borci pripravljali razstrelivo »Nobel 808« za nočno akcijo, je eden borcev prišel med nje in jih s široko odprtimi očmi opazoval, kako bašejo »jedačo« v vrečo.

»Kaj pa je to za ene vrste papca?« jih je vprašal, minerci pa so mu odgovorili, da je to nove vrste suha hrana, nekakšne

konzervirane fige, ki so zelo hranilne in takšne suhe hrane doslej še nismo imeli. Ker pa ima to razstrelivo kar prijeten vonj in tudi okus, se je ta borec nekaj časa smukal med minerci, potem pa je po partizansko »pljunil« nekaj kosov teh konzerviranih fig in jo pobrisal. Takoj za hišo jih je nekaj pojedel. In hitro je spoznal dobrote te nove hrane. Po močnem bruhanju in driski je začel vpiti, da se v tej »suhi hrani« skriva sabotaža in da so te fige »falsifikat«!

Ko je Tomšičeva brigada v jurišu pregnala Nemce in belogardiste iz tovarne, tovarno pa požgala in uničila vse bunkerje naokoli, se je obrnila proti gradu. Zaradi napada Šercerjevcev in prodiranja trinajste brigade od postaje v središče mesta, se je Tomšičevcem zožil pas obleganja. Obdržali so v prednjih položajih le en bataljon, ostali bataljoni pa so se razmestili v zasede od »Fridrichsteina« proti Dolenji vasi.

Po uspehi akciji sta oba bataljona trinajste brigade zasedla položaje na desnem bregu Rinže ter v ostrih borbah zavzela »Josefinum« kjer sta osvobodila zajete partizane. Nemci so streljali tudi iz zvonika cerkve. Vsak dohod prek mostu je bil skrajno tvegan in ker sta bila oba bataljona že izmučena, ju je zamenjal svež bataljon, ki je že v prvem naskoku uničil bunkerje in se že pripravljaj za napad na grad.

Komandant divizije Mirko Bračič in komandant trinajste brigade Gedžo sta izdala zadnje ukaze za uničenje sovražnika v Kočevju. Prehod prek ceste je ščitila artilerija in pri tem prehodu ceste je bil skoraj vsak drugi borec ranjen, ker so Nemci z vso divjostjo branili dohod do gradu. Borci so našli kritje v cerkvi, kjer so uredili tudi sprejemni oddelek ambulate, odtod pa so ranjence spravljali na zasilnih splavih preko Rinže. Nemci so se zaradi močnega pritiska Šercerjevcev iz južne strani umikali od hiše do hiše in da je prišel Ciril Mlinar do gradu, si je pomagal z ukano. V vsaki hiši je Ciril miniral zadnjo steno in ker so bile tu hiše tesno strnjene, si je tako naredil prehod iz hiše v hišo vse do gradu. Tako je borcem omogočil, da so se varno približevali gradu. Tu so se posluževali tudi stare zvijače. Na puškine cevi so obešali titovke in jih pred odprtini pokazali, da so ugotovili, če je še kakšen Nemec v hiši, ker bi takoj streljal na titovko misleč, da je to glava partizana.

Naj omenim, da je bil Ciril Mlinar doma z Verda pri Vrhniki in je prišel v partizane skupaj s Tonetom Vidmarjem-Luko.

Tudi zaposlena sta bila skupaj pred odhodom v partizane v kamnolomu.

Ciril je bil bolj vitke postave kot Luka, živahne in nemirne narave. V času vojne je bil večkrat ranjen, najhuje pri Runarskem, kjer je izgubil del pljuč, ki so mu jih odrezali kar s škarpami, ko so mu visele iz prsnega koša. Vsi so bili tedaj prepričani, da bo umrl, a je vojno preživel in še sedaj živi kot upokojen oficir.

In kakor se je namenil, tako se je odločil, da bo ponoči miniral grajsko poslopje. Skozi odprtino pri zadnji hiši pri gradu se je lotil miniranja grajskega zidu. In ko je zagrmelo in ko se je podrl del obzidja, je zavladalo med borci nepopisno veselje, z jutrom pa še večje razočaranje. Ciril je namreč zaradi teme miniral zid grajskega hleva, ne pa gradu, a vendar je bila odprtina tako velika, da se je videlo celo grajsko dvorišče. Ko je za to zvedel poznejši načelnik Glavnega štaba, se mu je zahtevalo jahalnega konja. Skušal se je potegniti v grajske hleve, a ga je Nemec zadel v roko z dobro namerjenim strelom.

Po tem Cirilovem miniranju pa so se vsi pripravljali na odločilni napad na grad. Naše topništvo se je premaknilo v bližino gradu in začelo nabijati po grajskih zidovih, da se je iz njih kadilo, kot bi stresali moko. Nemci so uvideli, da tega napada ne bodo zdržali.

Prvi juriš tretjega bataljona v zgodnjih jutranjih urah ni uspel, ker so Nemcem prišli na pomoč tudi njihovi avioni, a mi z napadi nismo prenehali. Nemcem je pričelo primanjkovati že strelivo, v svojih vrstah pa so imeli že precej mrtvih, še več pa ranjenih.

Na gradu so izobesili belo zastavo in prosili za štiriurno premirje. Poslali so iz gradu tudi posebnega odposlanca, da bi jim poslali pogoje za predajo po štiriurnem premirju.

To njihovo nakano pa smo mi krvavo plačali. Bili smo naivni, da smo jim verjeli. In to tik pred uničenjem posadke in zavzetjem gradu. Jaz sem se upiral temu premirju, a kaj sem mogel. Ker so Nemci dobili radijsko poročilo, da se jim bliža pomoč, so se poslužili ukane in prosili za premirje, da bi se njihove kolone čimbolj približale.

Naj povem še, da tudi v tem času ni manjkalo humorja med borci. Ko je dopoldne 10. decembra poslal intendant Cure za borce hrano na kmečkem vozu, so se konji splašili, konjevodec in kuhar pa sta skočila z voza in se rešila. Ker pa so Nemci

mislili, da je na vozu razstrelivo za grad, so z mitraljezi pokosili oba konja, kotle pa so tako prerešetal, da se je iz njih začela kaditi še vroča hrana in se počasi razlivala po cesti. Nemci so skoraj celo uro nabijali po tem vozu in po kotlih, borci pa so se smejali, čeprav je intendant Cure klel kot cigan.

Ko pa je streljanje prenehalo in sem se podal v mesto, sem v kavarni našel komandanta Gedža, ki je z drugimi igral biljard. Nahrulil sem ga, še posebno zaradi tega, ker je bil on prej komandant prvega bataljona Tomšičeve brigade in nisem mogel razumeti, kako je tudi on mogel pristati na premirje z Nemci. Nisem pa vedel, da je pri njihovi brigadi tudi komandant divizije Bračič.

Medtem pa so močne nemške motorizirane kolone prebile naše zasede in se pognale proti Kočevju. Nadletavati pa so začeli tudi nemški avioni, ki so vnašali zmedo med naše borce.

Ko sem zapustil kavarno in se pomikal proti gradu, sta bila z menoj tudi dva dobro oborožena kurirja. Enega sem poslal na položaj prvega bataljona Tomšičeve, da naj ne preneha z napadi, ko pa sem šel na položaje, od koder borci niso streljali, sem zaslišal krik kurirja:

»Komandant Bračič leži ranjen!«

Skočil sem za kurirjem in zagledal Bračiča, ki je bil zadet v prsni koš in je komaj še lovil sapo.

»Potegnite ga v zaklon! Odnosite ga v hišo ali v kavarno!« sem še zavpil borcem v bližini, sam pa sem ves divji letel v kavarno in začel vpiti na komandante, ki so še vedno igrali biljard.

»Vi se zabavate, komandant divizije pa leži ranjen!«

Kmalu pa so kurirji prinesli za menoj umirajočega Bračiča. Prihital je tudi zdravnik 13. brigade, ki pa je samo zmignil z glavo in rekel:

»Mrtev je!«

Komandantu Gedži sem naročil, da naj pošlje patrolo v Šalko vas in sporoči štabu, da je padel komandant divizije, jaz pa sem takoj odhitel na položaje, ker je borba spet zadivjala z vso svojo silovitostjo.

V času premirja, ki je trajalo skoraj eno uro, so se Nemci in belogardisti pripravili na še hujši odpor, saj so vedeli, da se jim bliža pomoč. Cirilove minerce, ki so začeli osvajati v gradu prostor za prostorom, so prisilili z ročnimi bombami k umiku,

s kombiniranim napadom pa so Nemci, ki so prihiteli svojim na pomoč, prisilili naše borce, da so začeli zapuščati položaje in se umikati v razne strani. Tretji bataljon trinajste brigade, ki je napadal grad, pa ni vedel, da so se drugi borci že umaknili, kurirja, ki je hitel s sporočilom k bataljonu pa so Nemci prestregli in ga ujeli. Tretji bataljon je ostal osamljen in obkoljen ter prepuščen samemu sebi. Ko je to opazil komandant bataljona Rudi Bunc, doma iz Ljubljane, je ukazal, da naj se borci prebijejo za vsako ceno in tako jim je skoraj brez izgub uspelo priti do mostu, kjer pa so jim zastavili pot nemški tanki. Usoda tega bataljona je bila na dlani. Prvi borci so se z bombami pognali na tanke, da bi omogočili borcem za seboj edini izhod, v vodo reke Rinže. A tudi tu jih je čakalo presenečenje. Rinža je bila na vsakih dvajset metrov varovana z žičnimi ovirami in tako je skoraj večina borcev ostala na žicah, kjer jih je sovražnik prav lahko streljal in pobijal. Borci pa so v tem težkem trenutku dokazali, kakšno tovarštvo jih veže in pod nehnim sovražnikovim ognjem so reševali drug drugega, si trgali obleko s sebe, ker so se zapletli v žice in si tako reševali življenja. Po dveurnem boju se je zdesetkanemu bataljonu posrečilo prebiti se v okrilje gozdov »Fridrichsteina«, nato pa so se ostali preživeli borci vključili v sestav brigade, ki je bila na sektorju Hinje—Žvirče, odtod pa so vsi skupaj odšli v Belo krajino, kjer se je trinajsta brigada pregrupirala v brigado Mirka Bračiča, ki se je potem udeležila zgodovinskega pohoda XIV. divizije na Štajersko.

Ko smo se povlekli v Šalko vas, sem srečal komandanta Staneta in novega komandanta XIV. divizije Vasjo Klanjška. Stanetu sem rekel, da se bojim, da bodo prišle še močnejše nemške kolone nad nas in da bi bilo nujno potrebno, da se z drugim bataljonom povlečemo na pomoč tretjemu bataljonu, ki je bil na položajih na pobočju gozda in hribovja Strmec proti vasem Dolenja vas in Rakitnica.

Bataljon je takoj krenil čez Staro vas, z njim pa tudi jaz in moj namestnik Lepin-Ris. Šla sva na čelu kolone in ko smo prišli na cesto Kočevje—Ribnica, so nas nadletavale nemške štuke.

Ko smo se približali hribu Strmcu in ko smo šli mimo vasi Fužine, smo se v Podgori spet spustili na cesto, je Ris postal pozoren. Zavpil je, da naj se borci razporedijo v strelce in se poženejo v hosto Strmca med smreke. Ko pa smo prišli kakšnih

tristo metrov od ceste, smo mislili, da smo prišli na položaje tretjega bataljona, pa je Ris zavpil:

»Ali ne boste streljali? Tanki so na cesti!«

Na cesti je stalo osem tankov in ko je Ris skočil naprej, je eden od Nemcev naperil na Risa puško in zavpil:

»Hände hoch!«

Ker sem stal za Risom, sem Risu zavpil, da naj skloni glavo, v tem pa sem že v Nemca sesul cel rafal iz brzostrelke. Drugi Nemec, ki je bil z njim, je padel na tla in ni sprožil puške. Najbrže je mislil, da bo ujel Risa živega. Nemci so začeli pritiskati na nas v širini dobrih petsto metrov, mi pa smo se hitro potegnili nazaj. Z menoj je bil tudi moj kurir Vid Gianini.

Da je prišlo do tega težkega položaja drugega bataljona je kriv komandant tretjega bataljona, ker ni sporočil, da Nemci prodirajo po hostah proti Kočevju in da se je umaknil na nove položaje.

Da ne bi imeli preveč izgub, ker smo bili obkoljeni s treh strani, sem v gozdni jarugi pokleknil in z brzostrelko tolkel na vse strani, poleg mene pa je bil moj kurir in mi polnil nabojne vložke brzostrelke. V tem me je nekaj zaskelilo v mečih na nogi, zaslišal pa sem tudi močne rafale težke brede. Obrnil sem se in zagledal mladega skojevca-borca, ki je skočil na kraško skalo in tolkel po Nemcih, zraven pa vpil, da naj se umaknemo v hrib. Dasi sem bil ranjen, sem skočil iz jaruge, še podrl Nemca, ki je streljal na mene. Bataljon se je po zaslugi tega skojevca, ki ni mislil na sebe, rešil, ko pa je spoznal, da zanj ni rešitve in ker mu je zmanjkalo streliva in ni hotel priti v roke Nemcem, je zgrabil za ročno bombo in se ubil.

Žal njegovega imena ne vem, a koliko je bilo med nami takih junakov, ki so žrtvovali svoja mlada življenja za življenja svojih tovarišev in zato mislim, da je prav, da sem dal svoji knjigi naslov

»Najboljši so padli . . .«

Ko smo se spet zbrali na košeninah in med grmovjem Strmca, se je tam znašel tudi štab brigade, Ris pa je našel tudi načelnika brigade Efenka, začel nanj vpiti in ga oklofutal. Ni mi bilo prav, da je Ris to storil, a poznal sem ga in sem vedel, da si je tako dal duška in si potešil jezo.

Ker sem močno krvavel, so me bolničarke povezale in mi ustavile kri, Ris pa je stopil k meni in mi rekel:

»Ajde, Daki, prebij se iz tega sektorja, jaz pa bom zbral borce in se z njimi povlekel čez cesto Ribnica—Kočevje in čez železnico in nato odšel v Polom v Suho krajino.«

Ubogal sem ga in odšepal po gozdovih Kočevja proti Kočevju. Opazoval sem nemške tanke, ki so v koloni napredovali proti Kočevju. Bil sem prepričan, da se je naš prvi bataljon umaknil na sektor Starega loga. Obšel sem vas Kočevsko Reko in bilo mi je žal, da sem se oddvojil od brigade.

Ko sem 14. decembra zjutraj pritaval do štaba divizije, ki je bil na sektorju Starega loga, je bilo veselje borcev nepopisno. Vsi so mislili, da sem mrtev. Ko pa sem se iz štaba divizije podal proti Polomu in prišel v štab brigade, pa ni bilo konca in kraja vzklikanja:

»Živel Daki! Živel med nami!« Tudi borci Tomšičeve so že ugibali, če sem se prebil iz nemškega obroča in so prav tako mislili, da sem padel, ali pa da so me Nemci ujeli.

Tomšičeva je v Polomu počivala pet dni in že 16. decembra krenila proti vasi Koren, tu smo prespali, nato pa se obrnili na sektor Starega loga, kjer je ostal prvi bataljon, ki se je nastanil na pobočju Roga med Rogom in Starim logom v Šalki vasi, zapuščeni kočevski vasi. Ko smo prišli tja pa smo prvi bataljon poslali v zasedo proti vasi Mala gora, ki leži sklenjeno na nizkem griču ob cesti Kočevje—Stari log, kjer se je dvakrat spopadel z nemškimi patrolami, ki so prišle iz Kočevja. Naše patrole so največ hodile v prehranjevalne akcije in intendantii so imeli polne roke dela, da so prehranili brigado.

23. decembra pa sta se dva bataljona brigade premaknila na sektor Dolenje vasi v ribniški sektor. Obiskali smo Rakitnico, pa tudi Zadobje, prvi bataljon pa je šel v akcijo v neposredno bližino Ribnice ob železniško progo Lipovec—Otavice ter v gručasto obcestno vas ob cesti Ljubljana—Kočevje ob levem bregu Ribnice. Ko smo naložili voz hrane in vpregli vole v visoko naložen voz s hrano, smo se po slabih poteh in gozdnih cestah po gozdovih vračali nazaj proti Staremu logu.

24. decembra pa je okoli dveh popoldne opazila naša patrola, da se močna kolona Nemcev prebija iz sektorja Dvor čez Krko proti Kočevju in je prešla cesto Smuka—Stari log. Napadla sta jo prvi in drugi bataljon. Izenadilo nas je, da so se Nemci upali tako globoko v gozd. Vozili so drzko in hitro, ko so se oglasile naše strojnice na ovinkih ceste proti vasi Kleče, sklenjeni ob-

cestni vasi ob cesti Kočevje—Stari log. Nemci so poskakali s kamionov in se spustili v borbo, ko pa so spoznali, da je naša zaseda premočna za njihov odpor, so čez Malo goro pobegnili proti Kočevju, na cesti pa pustili tri kamione, ki smo jih med borbo poškodovali in napol razbili z ročnimi bombami in strojnicami. Nemci so v tej borbi izgubili sedem mrtvih, dva sta zgorela na kamionu v kabini. Ker so kamioni goreli, so naši hiteli z njih pobirati vse, kar se je dalo, slekli so padle Nemce, na naši strani pa sta padla dva borca, eden pa je bil težko ranjen. Ker so nas Nemci nadlegovali tudi s svojimi štukami in mitraljirali z avionskimi mitraljezi, smo se potegnili globlje v gozd.

Štab divizije se je nastanil v vasi Smuka.

Da ne bi bili cilj nemških napadov iz zraka, je prvi bataljon ostal v Starem logu, drugi bataljon je odšel v akcijo na Dvor na Krki in se nekaj časa zadržal okoli vasi Jama ter tam uničil most na Krki, tretji bataljon pa se je ustavil v vasi Lašče. Štab naše brigade se je nastanil v vasi Lopata v gručasti vasi v vrtačasti dolini.

Tu sem se večkrat srečal s pesnikom Kajuhom-Karlom Destovnikom, ki je prevzel dolžnost sekretarja SKOJ od Iztoka in največkrat posedal na parobku vasi in stalno nekaj pisaril. Tu je bil tudi Ive Šubic, ki je hodil po vasi, risal borce, se z njimi pogovarjal, oba pa sta hodila tudi na sestanke v štabu. Borci so si urejevali obleke, borke pa so prale perilo in skrbele za čistočo v brigadi. Spominjam se tudi krasnega kulturnega večera, ki sta ga priredila Braškar in Kovačič.

A vsem se je zdelo to naše čakanje v Lopati le zatišje pred viharjem. In res, 28. decembra zvečer se je v štabu Tomšičeve iznenada pojavil komandant Glavnega štaba Stane-Franc Rozman, okoli naših komisarjev, pa se je vrtel komisar Glavnega štaba Kraigher. Med komisarji se je šušljalo, da se brigada pripravlja na pohod na Štajersko v sklopu XIV. divizije, a nihče ni vedel nič določnejšega o tem. Ker pa je Glavni štab pustil brigade dalj časa počivati, je bilo gotovo, da bo sledil daljši in nevarnejši pohod, vsaj tako je bilo vedno. Komandant Stane in komisar Janez sta kmalu nato odšla, a že drugo jutro se je vrnil komandant Stane in me poklical. Sprehajala sva se po dvorišču neke kmetije, ko mi je Stane pripovedoval, da bo celotna XIV. divizija krenila na pohod na Štajersko, kjer so začeli Nemci z največjo silovitostjo in okrutnostjo nadaljevati

svojo tisočletno germanizacijo slovenskega prebivalstva in izpolnjevati Hitlerjev ukaz:

»Napravite mi to deželo spet nemško!«,

ki se je izjalovil že leta 1941. Nestrpni in neučakani nacisti, ki so Slovence zmerjali s psovki »Untermensch« — »Podčlovek« in jih hoteli zaslužniti pa so doživeli vse kaj drugega kot so se nadejali. Razpete peroti črnega orla so začele omahovati in da bi čimprej poginil, mora XIV. divizija na pomoč štajerskim borcem.

»No, bomo pa šli!« sem rekel, a Stane je moj odgovor preslišal, ali pa ga ni hotel slišati in mi je govoril, da je pohod odlično pripravljen, da bo divizija šla na Štajersko skozi Hrvaško, nato pa me je prijel za ramo in rekel:

»A ti, Daki, ti ne greš na pohod! V Glavnem štabu smo sklenili, da greš na Rog v šolo za tri mesece, brigado pa bo prevzel Efenka-Ivan Kovačič, ki je bil načelnik štaba.«

»Jaz? Jaz, da ne grem? Zakaj? Kaj je narobe?« sem razburjen začel ugovarjati Stanetu, on pa me je miril, da sem bolj potreben doma, da moram v partijsko šolo. Kaj vse mi je še govoril, ne vem, ker sem se od jeze razjokal.

»Tako je odločeno, ni pomoči, Daki,« me je tolažil, »ti bi zaradi svoje drznosti in svoje trme gotovo padel med pohodom. In tega nočem, Daki!«

Vedel sem, da imam v komandantu Stanetu največjega prijatelja, nisem pa mogel razumeti, da se je odločil, da me v najtežji in najodgovornejši nalogi Tomšičeve brigade trga od nje in od mojih starih, dragih tovarišev.

»Ne ostajaj predolgo v brigadi, da ti slovo ne bo pretežko!« mi je še rekel in res na hitro sem se poslovil od tovarišev — Tomšičevcev in se podal z njim in kurirjem v štab divizije na Smuko.

Sicer sem o razmerah na Štajerskem le malo vedel, saj za nas je bila meja žične ovire med Ljubljansko pokrajino in kraji, ki so jih zasedli Nemci in smo le malokdaj prekoračili to razmejitveno črto. Nisem bil presenečen, ko je Glavno poveljstvo izbralo vprav XIV. divizijo za pohod na Štajersko, saj so bili v njej stari preizkušeni, v neštetih borbah prekaljeni borci, cvet mladosti in moči.

Vsi pa prežeti s svetlimi ideali naše revolucije in vdani Komunistični partiji, ki je poslala vse svoje najboljše člane za osvoboditev ožje domovine, pa tudi vse Jugoslavije.

In s takimi borci bi upal jurišati tudi v pekel!

Zdaj pa sem bil primoran zapustiti te svoje najboljše in ostati doma, da ne bi mogel z njimi na njihovo najtežjo, pa tudi največkratnejšo pot.

Ko sem pisal te svoje spomine, sem se spomnil premnogih, s katerimi sem delil tegobe in radosti življenja v gozdovih, pa so ostali na bojnih poljih med pohodom in šele danes se pravzaprav zavedam, koliko krvi in koliko mladih življenj je terjala od nas naša osvobodjena domovina.

Ko sem zapustil brigado, je štela okoli petsto borcev. Iz štaba divizije, sem se napotil v Rog, kjer je bila Partijska šola pri Centralnem komiteju Slovenske komunistične partije. Slabo razpoložen sem hodil proti Podhosti in Podturnu, klel, pa spet razmišljal, ali odhajam od svojih najboljših po kazni ali zaradi česa drugega. Kaj vse roji človeku po glavi, če se znajde v negotovosti, posebno pa še jaz, ki sem bil navajen brzostrelke, ne svinčnikov in zvezkov in knjig, jaz, ki za vse na svetu ne bi šel iz gozdov v šolske klopi kot nebogljen učenček, da bi si nabiral učenosti tega sveta. In kako naj se ubadam s politiko jaz, ki imam komaj osnovno šolo, tu pa se bom znašel med tistimi, ki so prelistali in prebrali že na stotine knjig in bom med tovariši tujec in sam.

Ko sem prišel v šolo, ki jo je vodil tovariš Boris Ziherl, predavala pa tudi Edvard Kardelj in Boris Kidrič, sem sicer spoznal, da je človeku učenje potrebno, a vkljub temu sem si želel le eno,

da bi bil čimprej spet med svojimi borci in bil »enak med enakimi!«

Šola je bila v dveh barakah, v eni je bila predavalnica, v drugi pa kuhinja in spalnica. Vsak dan smo sedeli pri predavanjih po osem ur, zvečer in ponoči pa smo obnavljali vzeto snov pri petrolejkah.

Drva smo si morali napravljati sami. Dolgo se nisem znašel, saj so bili z menoj na tečaju mnogi višji vojaški in politični voditelji in vsi so imeli mnogo večjo izobrazbo, kot jaz, nekateri celo akademsko. Učenje me je ubijalo in rajši sem pripravljaval drva kot pa se učil. Ko so drugi poslušali predavanja in si beležili zapiske iz predavanj v svoje beležnice, sem jaz sanjaril in v mislih bil med svojimi borci, s svojimi Tomšičevci sem se prebijal med nemškimi zasedami in hodil od zmage do zmage...

A to so bile sanje borca, ki je zamenjal brzostrelko za svinčnik in posteljo gozdnega mahu za šolsko klop. Ker sem skrival svoje zapiske pred drugimi, da ne bi videli, kaj sem načelkal, večkrat sam svojih beležk nisem mogel razvozlati.

Štel sem dneve, kdaj bom zapustil šolske klopi in 3. januarja 1944 je prišel ukaz, da zapustimo Rog in odidemo v Belo krajino, jaz pa naj se takoj javim komandantu Stanetu.

Kakšno veselje je napolnilo moje srce! Spet bom prijel za brzostrelko, spet bom po ukazu Glavnega štaba, še bolj predrzen sem bil v svojih razmišljanjih, po ukazih starega, ljubljene priatelja komandanta Staneta šel v gozdove, ki so mi postali dom in iz njih bom tolkel po sovražnikih svoje domovine.

Ko pa sem srečal Staneta v Starih žagah, novo razočaranje.

»Daki, zdaj greš pa v oficirsko šolo v Metliko!«

»Spet šola?« A kaj sem mogel. Predobro sem vedel, da komandant Stane svoje odločitve ne bo preklical, kot je ni preklical, ko me je poslal na politični tečaj. Poslovil sem se od Staneta, a bolj hladno kot večkrat prej, ko sva se srečavala na terenu, in krenil proti Metliki.

Šolo v Metliki je vodil Brajević, komisar šole pa je bil Bernard Živko, s katerim sem se srečal že v Cankarjevi brigadi, ko sem bil namestnik komandanta brigade, on pa komisar tretjega bataljona.

Šola je bila nameščena v metliškem gradu.

V Metliki so me skoraj vsi ljudje poznali, pa tudi jaz njih, zato z mojim učenjem ni bilo nič.

»Daki, gremo!« so me klicali ljudje in tako sem skoraj vsak večer pobegnil od knjig in zahajal s prijatelji in znanci v njihove zidanice, čeprav bi šel najraje nazaj k svojim borcem, ki so se lačni in od pohodov utrujeni tolkli s sovražniki.

Pa vendar me tudi tu ni zapustila sreča. Ko sem po ovinkih hotel izvedeti od predavatelja šole tovariša Bineta Mamilovića, s katerim sva bila še pred mojim odhodom v šolo v marsikateri borbi skupaj, kako bi se »zmazal« iz šole, mi je svetoval, da naj se obrnem na komandanta Glavnega štaba Staneta-Franca Rozmana, ki je nekje v okolici Črmošnjic ali Semiča, ki bo prav gotovo ustregel moji želji.

Bine Mamilović je bil bivši jugoslovanski kraljevski major, v partizanih odličen borec in dober tovariš, kmalu po osvoboditvi pa je zbolel, dobil je jetiko, in umrl.

Nekega lepega dne sem brez slovesa zapustil Metliko in krenil proti Glavnemu štabu. Takoj sem poiskal starega prijatelja komandanta Staneta in mu potožil:

»Deset dni šolskih klopi mi že preseda. V Metliki ne ostanem več, pa naredi z menoj kar hočeš!«

Stane me je debelo pogledal, potem pa se je začel smejati.

»Pošlji me, kamor hočeš, a čimprej na borbene položaje. Sit sem lenarjenja, še bolj pa učenja! To ni za mene!« sem kar naprej sitnaril v upanju, da me bo razumel in da me bo rešil mesta, šole, prijateljev in njihovih zidanic.

Še nekaj časa me je pustil v negotovosti, potem pa mi je rekel:

»V Zagradcu je XV. divizija, njen komandant je Ciril Hočev var, ki je bil prej v Cankarjevi brigadi sprva komandir čete, potem pa njen komandant. Je odličen borec, dober komandant in prav gotovo se bosta razumela. Javi se mu in mu povej, da te jaz pošiljam za njegovega namestnika!«

Potrepljal me je po rami, močno sva si stisnila roke in ves srečen sem čez Podhosto ob Krki pohitel proti Zagradcu in prišel v štab divizije. Tam sem našel stare znance, komandanta Cirila Hočev arja, komisarja Janeza Vipotnika, načelnika Raca, nekdanjega komandanta bataljona v Tomšičevi brigadi in še več starih prijateljev. V štabu so vedeli za moj prihod, saj sem bil imenovan za namestnika komandanta XV. divizije že 25. decembra 1943, a v divizijo sem prišel šele 24. februarja 1944, ko se je pripravljala za pohod na sektor Polževega.

25. februarja smo prispeli v Novo vas, ki leži v kraški globeli med Škrjanko in Sv. Duhom južno od Višnje gore. Okolica je srednje gozdnata, do Polževega, to je, do Sv. Duha pa je komaj četrt ure hoda. Štab divizije pa se je nastanil z vsemi svojimi oddelki v vasi Vrh, tesno strnjenem naselju severno nad Višnjo goro.

Še isto noč je divizija začela napadati belogardistično postojanko v Kriški vasi, ki so jo tu namestili Nemci šele v zadnjem času, saj prej tu ni bilo nikdar belogardistov.

Kriška vas leži na severnem robu planote, ki se razteza od Polževega skoraj do Višnje gore, nad vasjo se dvigata Škrjanka in Planjava, prek katerih vodi pot na Polževo. Nemci so namestili tu belogardistično postojanko, da bi preprečili našim kurirjem prehod proti Ljubljani in proti nemško-italijanski

meji, z njimi pa so hoteli zavarovati tudi železniški predor pri Višnji gori.

V tej postojanki je bilo okoli sto belogardistov, ki so imeli okoli vasi bunkerje, od bunkerja do bunkerja izkopane rove. Svoje utrdbe so morali zgraditi izven vasi, ker je okoli vasi čistina in hribovit teren, tako da so vas lahko res dobro zavarovali. A mi smo bili na boljšem, saj smo njihovo postojanko napadali iz višjih položajev in že sam teren je tak, da smo se lažje približali njihovim bunkerjem.

Z napadom smo pričeli 26. februarja okoli tretje ure ponoči, a nikakor nismo uspeli prodreti njihove obrambe. Krčevito so se branili in borba je trajala vse do tretje ure popoldne. Napadali pa nismo samo z lahkim orožjem, temveč tudi z dvema tankoma in lažjim topom. Borci so napadali Kriško vas od vseh strani, le od strani viadukta proti Kriški vasi je bila naša zaseda bolj šibka, ker je tu teren strm in preblizu ceste in železnice. Pri napadu sta sodelovala le dva bataljona Cankarjeve brigade, tretji bataljon pa je bil v zasedi proti Višnji gori; dvanajsta brigada je bila v Novi vasi in je zavarovala poti proti Grosuplju, en bataljon pa je imela na Polževem pri divizijski komori.

Zjutraj je prišel v štab divizije v vas Vrh tudi komandant Stane-Franc Rozman, ki je ostal pri diviziji ves dan. Zadrževal se je na pobočju hriba nedaleč od Kriške vasi, z njim pa sta bila tudi komandant Ciril Hočevnar in komisar Janez Vipotnik. Jaz sem bil z borci na cesti, ki vodi iz Nove vasi proti Kriški vasi. Naši tanki ponoči niso posegli v borbe in vse do osme ure zjutraj smo obupovali, da postojanke ne bomo zavzeli. Belogardisti so se trmasto držali v svojih bunkerjih in odbijali vse naše napade, po osmi uri pa so naši s konji privlekli do Nove vasi dva tanka, ker smo morali varčevati z bencinom. Ko smo zagledali pred tanki konje, smo le malo debelo pogledali, ker nismo vedeli, da naši varčujejo z bencinom, a ko so se približali našim položajem, so izpregli konje in zaropotali so motorji dober kilometer pred prvimi bunkerji belogardistov. Za hribom so tankisti spet ugasnili motorje, da so si šli ogledati belogardistične položaje. Z njimi sem šel tudi jaz, da bi se dogovorili o naših nadaljnjih akcijah proti belogardistom v postojanki.

Tankistom sem ukazal, da naj z obema tankoma takoj krenejo v napad na bunkerje okoli Kriške vasi, naši artileristi pa

so z dvema havbicama (topovoma z razmeroma kratko cevjo večjega premera) tolkli na vas. Tudi vse ostalo orožje se je oglašalo. Belogardisti so se divje branili in nas odbili. A naša dva tanka sta se vkljub močnemu odporu belogardistov približala bunkerjem na približno sto metrov, a enemu od njih je na tej oddaljenosti zmanjkalo goriva; naša sreča je bila, da je drugi tank imel poln rezervoar bencina. Ustavil se je, se postavil povprek, da je ščitil borce, ki so polnili z bencinom rezervoar prvega tanka, da belogardistični mitraljezi niso mogli kositi naših borcev, ki so prihiteli na pomoč tanku brez goriva. Ko so natočili v tank toliko bencina, da se je lahko umaknil za hribček, kjer smo mu dali še vso našo zalogo goriva, okoli petdeset litrov, je spet krenil v napad. Tako smo s tankom zaostali v napadu skoraj za dve uri. Medtem časom sem jaz odšel v štab dvanajste brigade, ki je bil v Novi vasi in zahteval, da v napad krene vsa brigada, ne samo polovica, ker je bilo levo krilo našega napada oslABLJENO. Ko so me poslali v prvo hišo na začetku vasi, da je tam štab brigade, sem v hiši dobil pordečelo tovarišico, seveda komisarko, ki me je precej zadirčno vprašala, kaj hočem. Poleg nje sem zagledal tudi komandanta, ki pa je molčal. Precej ostro sem ju vprašal, kaj delata tu in kje je brigada, ukazal pa sem tudi, da mora vsa brigada takoj v napad. Zapustil sem štab in krenil proti položajem, med potjo pa sta me prestregla komandant Stane in komandant divizije. Komandant Stane me je vprašal, kaj je z levim krilom, da ne napada, jaz pa sem mu odgovoril, da komandant in komisarka dvanajste delata po svoje in da se sploh ne zmenita za naš napad.

»Si ti sploh vojak? Do večera mora postojanka pasti! Kako, to je tvoja stvar!« mi je odvrnil komandant Stane, po uničenju postojanke pa je komandanta dvanajste brigade izmenjal.

Po tem razgovoru je komandant Stane odšel, midva s komandantom divizije Cirilom pa sva se pogovorila, kako bova razmestila borce, da bi čim hitreje uničili to belogardistično gnezdo. On je odšel na desno krilo, jaz pa k tankom.

Okoli enajste ure dopoldne je komandant Ciril ukazal ponoven napad. Že v prvem jurišu je Ciril s svojimi borci prodril med bunkerje, zavzel dva bunkerja, jaz pa sem skočil v prvi tank in krenil proti bunkerjem. A desno krilo s Cirilom na čelu je že prodrlo in belogardisti so začeli bežati proti višnjegorskemu predoru in nato v svojo postojanko v Višnji gori. Dasi

nam je uspelo postojanko uničiti, z našim uspehom nismo bili zadovoljni, saj smo potolkli ob predoru le deset belogardistov, med begom pa petnajst, zajeli pa smo precej orožja in opreme, ki jo niso mogli odnesti s seboj. Mi smo pri tem napadu imeli štiri mrtve in nekaj lahko ranjenih. Že ponoči po uničenju belogardistične postojanke v Kriški vasi smo odšli v Suho krajino na sektor Ilova gora—Hočevje, kjer se je divizija odpočila, nato pa smo krenili proti belogardističnima postojankama v Zdenski vasi in pri Sv. Antonu.

V sestavu divizije so bile štiri brigade: Cankarjeva, Gubčeva, dvanajsta in artilerijski divizion z dvema topovoma, ki smo jih zajeli ob italijanski kapitulaciji.

Komandant Ciril je poslal Cankarjevo brigado v napad na belogardistično postojanko v Zdenski vasi in v zavarovanje poti proti Kočevju, Velikim Laščam in Turjaku, dvanajsto brigado pa proti belogardistični postojanki pri Sv. Antonu, na zavarovanje poti proti Grosuplju ter na uničenje kočevske proge, da ne bi mogli priti na pomoč napadenim postojankam z oklopnim vlakom. Artilerijski divizion pa je krenil po cesti proti Zdenski vasi.

XV. divizija je bila številčno, borbena in politično močna, štab odličen, posebno še komandant Ciril, ki je bil eden najboljših in najbolj preudarnih komandantov, odločen in hiter, prav tako odličen pa je bil komisar divizije Janez Vipotnik, ki je bil tako v štabu kot pri borcih zelo priljubljen, tovariški do vseh in se tudi borb ni izogibal, če je uvidel, da je potreben na položaju. In tako ni bilo borbe, v kateri ne bi bil tudi on na položajih med borci.

Zdenska vas je obcestno naselje na zložnih obronkih Planine, Sv. Anton pa na Zdenski rebri nad vasjo. Sv. Anton je bil močno utrjen in je varoval Zdensko vas pred morebitnimi našimi napadi. V Zdenski vasi je bilo okoli dvesto belogardistov z dvema tankoma in protitankovskim topičem, okoli vasi po vrtovih pa so belogardisti zgradili »zemljanke«, bunkerje iz kamnja in zemlje. V postojanki so bili belogardisti največini domačini iz Suhe krajine, prav tako pri Sv. Antonu, kjer jih je bilo od sedemdeset do sto. Obe postojanki sta bili dobro založeni z orožjem, strelivom in s hrano.

Za napad smo se odločili 28. februarja ob deseti uri ponoči. Bilo je precej hladno, snega pa skoraj nič in mi smo skoraj nezapaženi obkolili obe postojanki. Najprej smo nameravali uni-

čiti postojanko pri Sv. Antonu, ker bi tako ostala postojanka v Zdenski vasi na čistini nesposobna za obrambo, kajti s postojanke pri Sv. Antonu so belogardisti s svojimi mitraljezi obvladali vso okolico Zdenske vasi. Komandant in komisar divizije sta se priključila borcem, ker sta se bala, da bi pri napadu na to postojanko padlo preveč naših. Komandant Ciril je proti bunkerjem poslal naše najboljše bombaše brez težkega orožja in že kmalu je zadivjala težka borba bomb, težkih in lahkih mitraljezov po vsej dolini. Belogardisti so trdovratno odbijali naše napade, zato sta komandant in komisar še pred svitom poklicala v borbo našo artilerijo, ki se je nastanila za hribom na cesti od Hočevja proti Zdenski vasi. Komandant Ciril je bil vztrajen in odločen in zahteval, da postojanki morata pasti. Topove smo potegnili na rob hriba in naši artileristi so si morali narediti zaklone s kamenjem, ker so bili v doseg belogardističnih mitraljezov. Ko so naši borci postavljali zaklone, so začeli belogardisti tolči proti njim s težkim mitraljezom. Dasi je bilo nekaj naših borcev med nameščanjem topov ranjenih, je njihov težki mitraljez kmalu umolknil. Mitralješko belogardistično gnezdo so uničili naši mitraljezi.

Komandant Ciril je ves čas ostal pri borbah okoli Sv. Antona, jaz sem odšel k topovom, komisar Vipotnik pa je skakal od Zdenske vasi do Sv. Antona in bodril borce in ko je popoldne borba ponehala, je bil izmučen in utrujen, a vendar dobre volje in nasmejan.

Ko so se oglasili naši topovi, so se tudi borci pognali v napad. Po razrušenju Sv. Antona so se belogardisti pognali v paničnem begu čez cesto v postojanko v Zdenski vasi. Med begom so naši z mitraljezi pokosili več kot dvajset belogardistov. Naši so zasedli belogardistične bunkerje okoli Sv. Antona, komandant Ciril pa borcem ni dovolil predaha, temveč je ukazal takojšen obrat proti Zdenski vasi. Belogardisti so poslali proti nam svoj tank, a so ga naši artileristi prisilili, da se je moral vrniti nazaj v postojanko. Izgledalo je, da ga je zadela granata iz našega topa. Ker je bila naloga postojanke v Zdenski vasi, da nam onemogoči prehode čez Suho krajino na Notranjsko in na Dolenjsko, smo se trdno odločili, da jo bomo uničili. Zasedli smo vse višinske točke, naše varovalne zasede so se spopadle z belogardisti, ki so skušali priti na pomoč obkoljeni postojanki. Naši so zasedli že prve tri bunkerje in prodrli v njihov obrambni sistem. Belogardisti, ko so spoznali, da tudi stre-

ljanje v smeri proti Grosuplju pojenjuje in se oddaljuje, so uvideli, da je vsak nadaljnji odpor zaman, zato so se pognali v paničen beg proti Vidmu in Podgorici ter naprej po hosti ob železniški progi v Velike Lašče.

Bataljon, ki je bil v bližini Vidma, približno kilometer in pol od Zdenske vasi, se je spopadel z bežečimi belogardisti, a vkljub temu se je več kot polovici belogardistov posrečilo rešiti se iz našega obroča. Komandant Ciril pa ni odnehal. Borcem je ukazal, da morajo takoj za bežečimi belogardisti, ki so za seboj pustili krvave sledi od ranjencev, ki so jih nosili s seboj.

Ko se je zdanilo in ko so borci preiskovali hiše v Zdenski vasi, so se ljudje poskrili po kletih in vseh kotih svojih hiš in komisarji ter politični delavci so imeli precej truda, preden so dopovedali ljudem, da se jim ne bo nič zgodilo, ker so prišli le uničiti vojaški postojanki okupatorjevih hlapcev — belogardistov, pa čeprav so to njihovi sinovi. Skušali so jim dopovedati, da sovražnikovi hlapci nimajo pravice, da bi svobodno živeli s svojimi gospodarji na slovenski zemlji in da je že davno bil čas, da bi spregledali svojo zmoto in zaslepljenost.

Po vsej Zdenski vasi je ležalo razmetano orožje, tudi tank, ki so ga poškodovale naše granate, in kamioni so ostali v vasi. Ker niso bili uporabni, so jih naši borci zažgali. Vse drugo so pustili, le intendanti so imeli precej dela s pobiranjem hrane, saj je bilo precej zalog belogardistov, pa tudi kmetom niso prizanesli. Domačini so morali pobrati mrtve belogardiste, saj jih je okoli Sv. Antona in do Zdenske vasi, pa tudi v vasi sami ležalo več kot petdeset, s seboj pa so odnesli trideset do štiri-deset ranjencev, kakor so nam povedali starci, ki so se prej poskrili, pa smo jih zbežali iz njihovih skrivališč. Mi smo v teh borbah imeli osem mrtvih in trideset ranjenih. Velik uspeh za našo XV. divizijo, ki ni prav nič zaostajala za XIV. divizijo, ki je v tem času bila na pohodu čez Hrvaško. A še preden je XIV. diviziji uspelo priti na Gornještajersko ozemlje, je uspelo XV. diviziji uničiti cel kup belogardističnih postojank, ki so jih Nemci poslali v razne kraje Dolenjske in Notranjske, da bi jim pomagali v borbah proti nam. A to niso bili belogardisti iz časov italijanske okupacije, bili so dobro vojaško izvežbani, bili so oblečeni v nove uniforme in odlikovali so se po zagriženem fanatizmu, borbenosti in po zverinstvih, ki so jih izvajali njihovi udarni bataljoni. Nemci so se nanje zanesli, ostajali

so le v večjih postojankah, manjše postojanke pa so prepustili belogardistom, ki so svoje gospodarje slepo ubogali. V medsebojnih obračunavanjih med njimi in nami ni bilo več milosti, vedno hujši in obsežnejši so bili spopadi, ki niso prenehali vse do osvoboditve. Večkrat je šlo celo na nož v teh borbah na življenje in smrt. Ubijali so se med seboj bratje in sorodniki. Umirali smo eni in drugi v tem bratomornem klanku, vendar smo partizani ohranili še dovolj zdravih sil za dosego našega cilja, za izgon okupatorjev in osvoboditev Slovenije.

Zdaj, po tolikih letih, se vprašujem, ali je bilo res treba toliko tragedij, toliko nedolžnih žrtev, toliko gorja in trpljenja! Kje bi bili Italijani in Nemci, če ne bi imeli na svoji strani domačih izdajalcev! Enoten narod ne more nikoli propasti! In še nekaj se vprašujem!

Ali smo se v tej tako žalostni in bratomorni vojni česa naučili za poznejše rodove?

Po uničenju postojank v Zdenski vasi in pri Sv. Antonu sem svetoval komandantu tankovskega odreda, da naj se takoj umakne iz tega nevarnega sektorja, a me ni poslušal. Odšel je v Draščo vas, naša divizija pa je krenila na sektor Gorjancev za blokado Novega mesta. Tankovski odred, ki so ga priključili Sedmemu korpusu, so Nemci in belogardisti zajeli v Drašči vasi, tanke zažgali, šest borcev pa v tem spopadu ubili. Tako je žalostno končal tankovski odred Sedmega korpusa.

Ko je za uničenje tankovskega odreda zvedel komandant Ciril, je divje klet in robantil, da bi tanki ostali celi in borci živi, če bi ostali v XV. diviziji.

Zaradi pomanjkanja hrane so intendanti zahtevali, da se divizija umakne iz teh krajev in 5. marca 1944 smo odšli na sektor Trebelno — Sveti Križ nad Stično in na sektor Mirne. Ta pohod je bil brez večjih borb in takoj, ko smo se mi umaknili iz Suhe krajine, so belogardisti znova začeli snovati svoje postojanke v teh krajih. Tako je v Žužemberk prišlo okoli dvesto petdeset belogardistov in Nemcev, okoli sto belogardistov v Dobrnič in okoli sto petdeset v Mirno peč. Glavna njihova postojanka pa je bila v Trebnjem, kjer je bilo nad tristo belogardistov in Nemcev, a povsod so bili v večini belogardisti, Nemci pa so jim le ukazovali in skrbeli za red in disciplino v postojankah in med njihovimi pohodi.

Poleg komandanta Cirila in komisarja Janeza Vipotnika se z veseljem spominjam iz XV. divizije premnogih tovarišev, med njimi intendantov Čampe iz Novega mesta, Albija Grudnarja iz Mokronoga, komandirja zaščitne čete Dolenjca in drugih in vsako srečanje z njimi še zdaj po tolikih letih je zame v največje zadovoljstvo.

A ker v teh krajih razen manjših prask med patrolami nismo imeli kaj početi, je Gubčeva brigada krenila v smer Češnjice—Karteljevo—Hmeljnik v bližino Novega mesta in se tu pripravljala na očiščevalno akcijo.

V cerkvi na Trški gori, ki se vidi že iz Novega mesta, so belogardisti naredili svojo postojanko. Cerkev so močno utrdili in vse je izgledalo, da je Trška gora le ena obrambnih postojank v obrambnem sistemu Novega mesta.

Gubčeva brigada se je odločila, da bo postojanko na Trški gori uničila. V njej je bilo okoli sto belogardistov. Okoli ene ure ponoči je brigada obkolila cerkvico na vrhu Trške gore s treh strani, a že med obkoljevanjem so belogardistične straže opazile premike partizanskih borcev in začele streljati z mitraljezi na naše položaje. Ker pa so imeli artileristi težave s prevozom topov, so topove nameščali za obstreljevanje belogardistične utrdbe v cerkvi že med mitralješkim ognjem belogardistov.

Meni je štab divizije poveril, da sem šel z Gubčevo brigado na Trško goro. Ostal sem pri topovih in ves čas sledil poteku priprav za napad. Vreme je bilo mrzlo, snega je bilo okoli Trške gore še več kot trideset centimetrov. Zaradi slabe vidljivosti naši topovi niso mogli razbiti vseh bunkerjev ob zidovih cerkve in nekaj granat je zletelo mimo cerkve proti Novemu mestu. Tudi bombaši se vse do svita niso mogli približati cerkvi, mi pa smo morali prenehati s streljanjem havbic, ker bi drugače granate padale med naše borce. Umaknili smo topove s položajev, še pred svitom pa so belogardisti pobegnili iz cerkvice proti Novemu mestu in ko so se bombaši približali bunkerjem, so nam sporočili, da je cerkva prazna in da so jo belogardisti »odkurili«. Ker nismo imeli več koga napadati in ker je bila Trška gora preblizu Novega mesta, smo se umaknili proti Češnjicam, teren okoli Trške gore pa so nadzirale le naše posamezne patrole, da bi nas opozorile, če bi se belogardisti vrnili in se pripravljali za napad na nas. Pa tudi Dolenjski odred, ki se je zadrževal okoli Trebelnega po hostah, je pošiljal

obhodne patrole proti Trški gori. V tem času je imel Dolenjski odred štiri bataljone, bil je kar dobro oborožen in je postal eden najboljših odredov.

Nepričakovano pa je prišel čez progo komandant Glavnega štaba Stane — Franc Rozman, ki je ukazal XV. diviziji, da naj krene na pohod med celo vrsto belogardističnih postojank, med njimi v Dobrniču in Dobrovi, pa tudi v Žužemberku, ki je bila ena najmočnejših belogardističnih postojank na Slovenskem, v središču našega osvobodilnega gibanja, zato tudi nikdar ni imela miru pred nami. Belogardisti so imeli tu najboljše položaje za stalne borbe z izmenjajočo se srečo so prebivalce Žužemberka zbegale tako, da se niso znali prilagoditi, pa tudi niso vedeli, da naša borba vodi v svobodo ne pa v hlapčevstvo okupatorjem, ki so jim služili belogardisti.

Ker se je XV. divizija premaknila iz okolice Zagradca ob Krki na sektor Sv. Križa (danes Gabrovka) in Mirnske doline, so belogardisti mislili, da se umikamo iz teh krajev. Začeli so ustanavljati svoje postojanke tudi po okoliških vaseh, da bi tako še bolj zavarovali srce Suhe krajine in svojo središčno postojanko v Žužemberku.

Našemu vojaškemu, pa tudi političnemu vodstvu to ni bilo pogodu. Dasi je Tomšičeva brigada že pred pol leta požgala Cvibel, se je okoli tristo belogardistov in nekaj deset Nemcev utrilo v Žužemberku, pa tudi v ruševinah Cvibla.

Postojanka v Žužemberku pa ni bila »trn v peti« samo našemu vodstvu, temveč tudi vsem nam, saj je tu padel marsikateri borec in so naši borci komaj čakali, da bi se maščevali za svoje padle tovariše.

Od 6. do 9. marca je XV. divizija napadala postojanki v Dobrniču in Dobravi, nato pa je napadla še Žužemberk.

Naš premik iz Mirnske doline, iz Trebelnega in iz Sv. Križa ni bil lahek, posebno za Gubčevo brigado ne, ker smo morali preiti železniško progo Ljubljana—Novo mesto in spraviti topove nad predorom med Ponikvami in Mirno pečjo proti Žužemberku pri Sv. Ani. Na tem sektorju so stalno krožile močne belogardistične patrole iz Trebnjega in Mirne peči in povezovalle vse belogardistične postojanke v okolici Žužemberka. Ker pa je naša divizija puščala sledove v snegu, so belogardisti vedeli za vse naše premike, tudi za naš povratak v središče Suhe krajine.

Najprej je XV. divizija med svojim pohodom proti Žužemberku uničila belogardistični postojanki v Dobrniču in na Dobravi. Borba za Dobrnič se je vnela že v zgodnjih jutranjih urah 7. marca, za Dobravo pa kasneje v dopoldanskih urah. Borba je trajala ves dan, ponoči pa sta bili obe postojanki že prazni. Napadli sta jih Cankarjeva in Gubčeva brigada, dvanajsta brigada pa je odšla proti Novemu mestu in Soteski, da je zaprla dohode, po katerih bi belogardisti lahko dobili pomoč. Cankarjeva brigada je postavila zasede tudi proti Trebnjemu in Mirni peči ter pri Grmadi nad Trebnjem. Belogardisti so se ves dan dobro držali in odbijali vse naše napade, z nočjo pa so se umaknili in izmuznili iz Dobrniča mimo naših zased in ko so jih naše zasede opazile, so bili že izven našega obroča. Zastonj so naši streljali za njimi, saj so teren zelo dobro poznali, ker so bili skoraj vsi domačini. Pri Dobrniču je padlo šest naših borcev, več kot deset jih je bilo ranjenih, belogardisti pa so izgubili petindvajset svojih. V postojanki je bilo od sto do sto dvajset belogardistov, a mi smo zajeli le deset njihovih ranjencev, ki jih zaradi hitrega bega niso mogli odnesti s seboj.

Tako smo uničili postojanko v Dobrniču in od tedaj naprej se v tem kraju niso več pojavili.

Kako pa je bilo na Dobravi? Belogardisti so se utrdili v cerkvici, v gasilskem domu in v nekaterih hišah. Bilo jih je okoli sto, skoraj vsi iz Dobrave in iz sosednjih vasi. Pri napadu na Dobravo smo morali uporabiti tudi naše havbice. V napad je šla Gubčeva brigada, Cankarjeva pa je krenila z dvema bataljonoma proti Žužemberku, dva bataljona pa sta ostala v zasedi pri Občini, vasi na hribu ob cesti Žužemberk—Trebnje.

Borba za Dobravo je trajala ves dan in skoraj vso noč. Proti jutru pa so bombaši vdrli v prve hiše vasi, padli so že tudi prvi bunkerji, ob svitu pa so se naši polastili že skoraj pol vasi. Več kot polovica belogardistov je bilo ubitih ali ranjenih in nesposobnih za borbo, ostali pa so poizkušali prebiti naš obroč in okoli tridesetim belogardistom se je posrečilo, da so se prebili do hoste in pobegnili v Žužemberk. Dobra je bila naša, niso pa bili naši prebivalci vasi, saj so njihovi sinovi ležali pobiti okoli gospodarskih poslopij in po bunkerjih. Vsa prepričevanja naših političnih delavcev so bila zaman, njihova srca so se za nas zaprla zaradi prelite krvi njihovih sinov. Tudi mi smo imeli šest mrtvih in več kot deset ranjenih, ki jih je potem

Gubčeva brigada z ostalimi ranjenci iz drugih brigad prenesla v bolnišnico na Rogu.

Po uničenju postojanke na Dobravi je tudi Gubčeva brigada krenila proti Žužemberku, ki leži na obeh bregovih Krke, od katerih je zlasti desni zelo ozek in strm. Osrednji del trga je vrh terase na levem bregu ob glavni cesti s prostornim trgom. Na hribu je župna cerkev, na strmi pečini nad Krko pa starodavni žužemberški grad, ki je bil sicer še ohranjen, vendar pa je bila notranjost že v razvalinah.

Žužemberk je bil tako za nas kakor za belogardiste ena najvažnejših strateških točk, saj so prek ali mimo njega vodila pota na Kočevsko in v Belo krajino, pa tudi proti Ljubljani in Notranjski. V štiriletnem bojevanju naših patrol, čet, brigad in divizij, pa tudi posameznih kurirjev je v ožji in širši okolici Žužemberku padlo okoli tisoč osemsto naših borcev.

10. marca 1944 je zaropotalo okoli in okoli Žužemberka. Cankarjeva brigada je Žužemberk napadla z vzhodne in severne strani, Gubčeva brigada pa z desne in leve. Bombaši Cankarjeve brigade so po dveh nočeh in dnevu med njima vdrli v Žužemberk z vrha proti trgu in staremu gradu, Gubčeva brigada pa v sredino trga in v sodišče, kjer je bila glavnina belogardistične postojanke. Že v prvem napadu je padlo na naši strani trideset naših borcev, čez dan so postali borci previdnejši in smo v borbe posegli tudi z dvema havbicama in z minometalci, naslednjo noč pa je že kazalo, da obleganci popuščajo. Naši borci so vdrli v poslopje sodišča, čeprav so se belogardisti do onemoglosti upirali. Več kot sto belogardistov je bilo ubitih ali ranjenih, a niso odnehali, ker so vedeli, da za njih ne bo usmiljenja. Belogardisti so čakali na pomoč iz Novega mesta, mi pa smo hoteli postojanko v Žužemberku čim prej uničiti, saj nam je že začelo primanjkovati streliva in smo morali z njimi že varčevati. Imeli pa smo tudi precej ranjencev in najtežje je bilo za Gubčevo brigado, ki je morala svoje ranjence nositi čez hrib v divizijsko ambulanto, ki je bila v vasi Reber nad Cvibljem.

Naslednjo noč proti jutru pa smo zaslišali, da je zadivjala borba tudi pri Soteski ob Krki med Dvanajsto brigado in njenimi zasedami ter nemško kolono z desetimi tanki. Tej nemški koloni pa so se pridružili še belogardisti in tako je bilo v koloni nad petsto sovražnikov.

Ker pa Dvanajsta brigada ni minirala ceste v soteski Krke med vasjo Sotesko in Dvorom, se ji je to kruto maščevalo.

Nemško-belogardistična kolona je v jutranjih urah prebila našo zasedo in s tanki hitela na pomoč napadeni postojanki v Žužemberk. Prodrli so tudi v Žužemberk in rešili belogardiste iz postojanke ter jih prepeljali čez Stražo v Novo mesto. Na naše napade se sploh niso ozirali, s tanki so zaščitili umikajoče se belogardiste in okoli desete ure je bil Žužemberk prazen, nakar ga je zasedla XV. divizija. Vse borbe okoli Žužemberka so prenehale, prav tako tudi v dolini Krke. Prebivalci, naklonjeni belogardistom, so nas grdo gledali, se pred nami zapirali v hiše, pa tudi naših patrol niso nič kaj prijazno sprejemali.

Pa tudi mi nismo dolgo ostali v Žužemberku. Štab se je že kmalu preselil nazaj proti Zagradcu, brigade XV. divizije pa so se še kratek čas zadrževale na svojih položajih in počivale, čeprav so borci težko prenašali očitke, da so pobili najboljše fante iz te doline. Sicer so ljudje vedeli, da smo tudi mi tu izgubili skoraj petdeset borcev, še več pa smo imeli ranjenih, a to za njih ni bilo nikako opravičilo, ker so zaslepljeni in prestrašeni gledali v nas le »bandite« ne pa borce narodnoosvobodilne vojske.

XVIII. divizija, ki je imela z Dolenjskim in Notranjskim odredom in še drugimi skupinami ter komandami mest okoli štiri tisoč borcev, je nadzirala Notranjsko, Ribniško in Grosupeljsko dolino vse do Ljubljanskega barja, XV. divizija pa Suho krajino in tako so belogardisti preživljali težke udarce, čeprav jim je uspelo precej naših terenskih aktivov uničiti, političnih delavcev pa poloviti in postreliti

Ker pa Nemci in belogardisti niso mogli našim enotam do živega na tem terenu, posebno pa ne po uspeli akciji na Žužemberk, so se vrgli proti našemu osvobojenemu ozemlju. A njihove nakane je pravočasno razvozlal naš Glavni štab, zato je izdal naši diviziji ukaz, da se premakne na nove položaje in da zavaruje Novo mesto.

Sovražnik je udarjal čez Gorjance, Težkih vod, Uršnih sel in Dolenjskih Toplic proti Semiču v Belo krajino, zato je komandant divizije Ciril premestil svoj štab na sektor Dolenjskih Toplic in usmeril napade proti Novemu mestu, najprej pa je zahteval, da se uniči belogardistična postojanka v vaši Škrjanče, ki leži severno nad dolino Cedilnice. Iz te postojanke so belogardisti pošiljali močne patrole proti našemu osvobojenemu

ozemlju. Komandant Ciril je poslal na položaje Podgrada Cankarjevo brigado in odločil, da gredo trije bataljoni na sektor Podgrad, Zajčji vrh in do Gaberja. Mene je komandant Ciril poslal z našimi borci na položaje, ki jih je zasedal tretji bataljon Cankarjeve brigade, ki je odšel s svojih položajev na počitek na Javorovico nad samostanom Pleterje.

Na novih položajih se je Cankarjeva stalno spopadala z Nemci in belogardisti, ki so prihajali iz Novega mesta.

Tretji bataljon Cankarjeve, ki je odšel na počitek bi moral vkljub skoraj meter visokemu snegu vsaj ponoči pošiljati patrole na teren, a ker so se počutili varne zaradi obilice snega, tega niso storili. Belogardisti so o nastanitvi bataljona dobili podatke od izdajalcev in 15. marca so po skrivnih poteh začeli obkoljevati bataljon. Tri kolone belogardistov brez Nemcev so se približevale Javorovici in sicer je ena kolona šla zahodno od kartuzije in posedla položaje v strmini proti Javorovici, ki se razteza na pobočju Gorjancev pod Kobilu, dve koloni pa sta obšli vas Ban in ena od teh dveh kolon se je ustavila nad vasjo Ban na pobočju Opatove gore, druga pa je odšla proti vrhu Gorjancev, se ustavila na hribu nad vasjo vzhodno od Javorovice in tako zaprla izhod iz vasi obkoljenemu bataljonu. Ker Cankarjevci niso postavili varovalnih zased in ker niso pošiljali izvidnih patrol, so se ob svitu belogardisti prikradli do strazarja in ga zaklali, nato pa so udarili v Javorovico, kjer je bataljon še spal. V dobri pol ure je bil bataljon uničen, rešilo se je le šest borcev, ki so se v begu pognali v južno pobočje Gorjancev, ter štirje borci, ki so bili na patrolnem pohodu proti štabu brigade na sektorju Podgrada. Med njimi se je rešil tudi četni komisar Dorjava ter komandir čete Radovan Žunić, ki je bil ranjen v nogo.

Za tragedijo tretjega bataljona sem zvedel 18. marca, ko sem bil na Jugorju in da so ga uničili belogardisti iz Šentjernejske doline, ki je sama dala nad tisoč belogardistov. Takoj sem se podal v štab brigade in nisem se še dobro usedel, že je prišel komandant Glavnega štaba Stane, ki je vzrožil in me ves besen poslal v Javorovico, da poizvem, kako je moglo priti do te nesreče.

»Vrni se čimprej in mi sporoči, kako se je moglo kaj takega dogoditi!« mi je rekel z osornim in očitajočim glasom.

»Izgubili ste bataljon in hočem vedeti, kdo je kriv!«

Z manjšo patrolo sem se podal na pot, a že po prvih korakih smo naleteli na komandanta divizije Cirila, ki je bil prav tako kot komandant Stane razburjen in nejevoljen.

Sneg se je že topil, z borci patrole sem žlobudral po snežni brozgi, a čeprav smo srečavali patrole iz drugih bataljonov Cankarjeve brigade, se nismo ustavljali, le tu pa tam smo slišali:

»Padel je ta . . . padel je ta in ta . . .«

19. marca zgodaj zjutraj smo prišli v Javorovico. Ljudje so bili poparjeni in prestrašeni. Previdno smo prišli v vas in kmalu smo ugotovili, da je bila že pred nami v vasi patrola, ki je s pomočjo domačinov vas očistila mrtvecev. Prav posebno pa so bili v strahu, da bomo podivjali in se za uničenje bataljona maščevali nad njimi, čeprav oni niso bili krivi te nesreče.

V tretjem bataljonu je bilo okoli osemdeset Belokranjcev, okoli dvajset Primorcev in okoli dvajset Dolenjcev, Notranjcev in Ljubljčanov. Po moji presoji je bil kriv pokola komandant bataljona s svojim štabom. Borci so po mitingu prejšnjega večera pospali po hišah v vasi in več kot čudno in usodno je bilo, da komandant Tkalčič kot bivši jugoslovanski podporočnik ni postavil straž in zased, pa tudi komisarka Tončka Šobar je delno sokriva, ker ga ni opozorila na to.

Belogardisti so se grdo znesli nad našimi borci. Z bajoneti in puškinimi kopiti so zmrcvarili trupla naših borcev, borkam so porezali celo prsi. A ta krvavi davek so belogardisti kmalu plačali in to na Igu ob priliki njihove prisega izdajalcu Leonu Rupniku.

Naša obveščevalna je sicer nato našla izdajalca in ga »pospravila«, a nepozabna Javorovica je postala grobišče tretjega Cankarjevega bataljona.

Ko sem se po nekaj dnevih vrnil v štab Cankarjeve brigade v Podgrad in potem nadaljeval pot v štab divizije in ko sem komandantu Glavnega štaba pojasnil, kaj se je zgodilo, sem se komandanta divizije Cirila najraje izognil, ker je hodil okoli kot sršen, z roko vedno na pasu za pištolo.

Cankarjeva je vkljub pokolu tretjega bataljona še naprej ostala na svojih položajih in držala Novo mesto obkoljeno, Gubčeva brigada pa je odšla na sektor Trebelnega. Štab divizije se je preselil v Zagradec ob Krki v Suho krajino.

Dvanajsta brigada se je razmestila okoli Višnje gore, Grosuplja in Pijave gorice, ob nemško-italijanski razmejitveni črti

pa je zavzel položaje Dolenjski odred, ki je imel precej spopadov z belogardisti na tem območju.

V prvi polovici leta 1944 so Nemci precej belogardistov potegnili iz vseh postojank v Ljubljano, kjer so jih na ljubljanskem letališču urili v vojaških veščinah. Iz njih so potem osnovali pet udarnih bataljonov in vsak bataljon je imel šeststo do šeststo petdeset belogardistov.

O osnovanju teh udarnih bataljonov so nas obvestili iz Glavnega štaba, pa tudi mi smo kmalu občutili izurjenost teh belogardističnih udarnikov, ki so bili dobro oblečeni, spočiti in siti, spali so vedno na suhem in toplem, imeli so najboljše orožje in vedno dovolj streliva, mi pa smo bili večkrat lačni kot siti, večkrat raztrgani kot oblečeni in večkrat bosí kot obuti.

Ker pa je Žužemberk ponovno zasedla bela garda, se je VII. korpus odločil, da ga napade. Pri tem napadu sta sodelovali XV. in XVIII. divizija, Dolenjski odred, delno pa tudi Notranjski odred, ki je bil na območju Turjaka in Ribniške doline.

Borbe so se pričele 29. aprila in trajale do 5. maja in v njih je bilo okoli tri tisoč belogardistov, ki so jih podpirali Nemci s tanki in kamioni. Po celotedenskih borbah so morali Nemci in belogardisti zapustiti ne samo Žužemberk, svoje glavno oporišče, temveč vso Suho krajino. V teh borbah so belogardisti izgubili več kot 250 svojih, Nemci so se z nekaj poškodovanimi tanki in kamioni povlekli v Novo mesto in Trebnje, z njimi tudi belogardisti, mi pa smo imeli okoli 50 mrtvih in okoli 80 ranjenih.

Po končanih borbah v Suhi krajini sta se diviziji vrnili na svoje prejšnje položaje, po nalogu štaba VII. korpusa pa smo topove oddali novoustanovljeni artilerijski brigadi, ki sta jo vodila France Bambič in Lojze Bartolj, oba doma iz Travnika pri Loškem potoku. V to brigado so potegnili samo velike in močne fante, vajene trdega dela po gozdovih od rane mladosti. Posebno se je izkazoval Bambič, ki so ga klicali »leteči Bambič«, ker je s svojimi topovi »skakal« s položaja na položaj po vseh gozdnih poteh in cestah in ni poznal nobenih ovir.

Kako velikega pomena je bila ustanovitev te brigade, se je izkazalo prav posebno pri razbijanju belogardističnih utrd, pri napadih na Šampetov most kakor tudi na Trebnje, Mirno peč in drugod.

Po padcu Žužemberka in osvojitvi Suhe krajine je XV. divizija posedla sektorje Dobrnič (Cankarjeva brigada), Trebelno

(Gubčeva brigada), Sela, Šumberk, Zdenska vas in dolino Krke (dvanajsta brigada).

Komandant petnajste brigade je bil Tone Zgonc-Vasja, komisar pa Jože Jakomin-Crni. Na to brigado je bil komandant divizije Ciril zelo ponosen in je o njej tudi zelo veliko govoril.

Dolenjski odred se je razporedil po sektorju Sv. Križ nad Stično, Tihaboj in tu vodil občasne borbe z belogardisti, pa tudi Nemci.

Ker pa smo se bali, da bi nam Nemci z belogardisti prišli za hrbet, smo se odločili, da bomo uničili njihovo postojanko Trebnje.

14. maja zvečer smo začeli napadati nad tristo belogardistov, ki so bili obdali svojo postojanko z bunkerji in z nad meter visoko bodečo žico, ki je bila prepletena na meter in pol široko.

Pol valovit teren pašnikov in senožeti, kilometer okoli in okoli Trebnja, malo dalje hribovit teren s smrekovimi in bukovimi hostami, v teh hostah Cankarjevci pripravljani za napad. Artilerija se je počasi premikala od Žužemberka proti položajem Cankarjeve brigade in se namestila v Občinah.

Ko sem prišel tja, sem zagledal svojega starega borca, ki ga je postavil pod stražo Pero Popivoda in ga nameraval dati ustreliti. Bil je moj dobri znanec iz leta 1941, Kovač iz Rudnika pri Ljubljani, ki so ga ujeli Nemci, a se mu je posrečilo pobegniti. Ko sem šel k njemu in mu ves vesel podal roko, sta me stražarja pogledala postrani, ko pa sem jima rekel, da lahko gresta, sta me le s strahom vprašala:

»Daki, boš ti odgovarjal?« a jaz sem ju nahrulil, da bom že sam vse uredil in da naj gresta po svojih potih.

Ko sem se pogovoril z njim, sem ga poslal v Cankarjevo brigado, kjer naj se javi komandantu Jesenu-Moškerцу in naj tam počaka, dokler ne pridem tja. Povedal sem mu tudi, da je tam v prvem bataljonu njegova sestra bolničarka. In ko sem se vrnil v štab Cankarjeve, sem zvedel, da ga je komandant brigade razporedil v prvi bataljon. Ko sem ga obiskal, je bil razigrane volje. Ker je bila prva četa brez komandirja, sem ga vprašal, če bi prevzel to mesto on. Malo se je upiral, končno pa je le pristal in se s četo takoj podal proti Trebnjemu, kjer je bilo že vse pripravljeno za napad. In prav njegova četa je bila določena, da prva napade čez pokopališče od ljubljanske strani bunkerje, ki so varovali postojanko Trebnje. Dva bataljona sta bila v zasedi severozahodno in severovzhodno od pokopališča,

južno stran pa so nadzirale močnejše patrole po hosti Grmade. V prve napade artilerija ni posegla, šele drugo jutro je izstrelila nekaj strellov proti bunkerjem pri pokopališču, nato pa se je premestila čez vas Blato in se namestila tako, da je lahko tolkla bunkerje nad Trebnjem.

Že v prvi noči smo imeli dvajset ranjenih in pet mrtvih borcev, ves naslednji dan smo napadali brez uspeha. Bombaši se niso mogli prebiti preko žičnih ovir. Ko sem tretjo noč prišel do položajev, kjer je bil prvi bataljon, so mi povedali, da so pravkar odnesli ranjenega komandirja prve čete Kovača, ki ga je zadelo v trebuh, ko je vodil četo v napad. Šel sem k vozu, na katerega so položili ranjenega Kovača, in ga vprašal, če ga kaj boli. Bil je pri zavesti in mi odgovoril:

»Daki, bila sva prijatelja, pozdravi sestro, umrl bom.«

Skušal sem ga tolažiti, a ko sem videl, da počasi ugašajo njegove žive oči in da umira, in ker je začelo pokati od Rožnega vrha in Sv. Štefana, sem ga moral zapustiti in se vrniti na položaje. Tam so bili že komandant Moškerc, komandant divizije Ciril in komisar divizije Janez Vipotnik. Zgodaj zjutraj so naši bombaši spet udarili po žičnih ovirah, a so jih belogardisti iz svojih bunkerjev odbili. Čez dobro uro pa se je komandant brigade raztogotil, pognal drugi bataljon v napad, sam pa je stopil k 75 mm topiču in začel streljati na bunkerje. In s prvim strelom je pogodil bunker v strelno lino, bunker je razbilo, v njem pa je bilo ubitih sedem belogardistov. Bombaši so se pognali proti žici in prvi, ki je mislil, da bo žico preskočil, je obvisel na njej zadet od mitralješkega rafala belogardista. A smrt tovariša je opogumila druge. Preskakovali so žico, začeli metati ročne bombe v bunkerje in za njimi se je pognal v napad ves bataljon.

Stal sem poleg Cirila, ki se je držal resno in ves čas nekaj godrnjal, končno pa je rekel naglas:

»Sem vedel, da bo Cankarjeva prebila, Trebnje bo naše!«

Belogardisti so začeli zapuščati bunkerje in bežati v sredo trga, v bunkerjih pa so pustili precej opreme, težkih mitraljezov in streliva. Okoli pol enajste ure dopoldne so se naši že prebili v sredino trga, belogardisti pa so bežali mimo Trebanjskega gradu, se prebili čez Temenico, na bojišču pa so pustili več kot 80 mrtvih. Tudi vojni plen je bil velik in so ga borci naložili na vozove in odpeljali proti Občinam v smeri Dobrniča. Ranjence smo prepeljali najprej v Zajčje selo, nato pa

Bloška planota

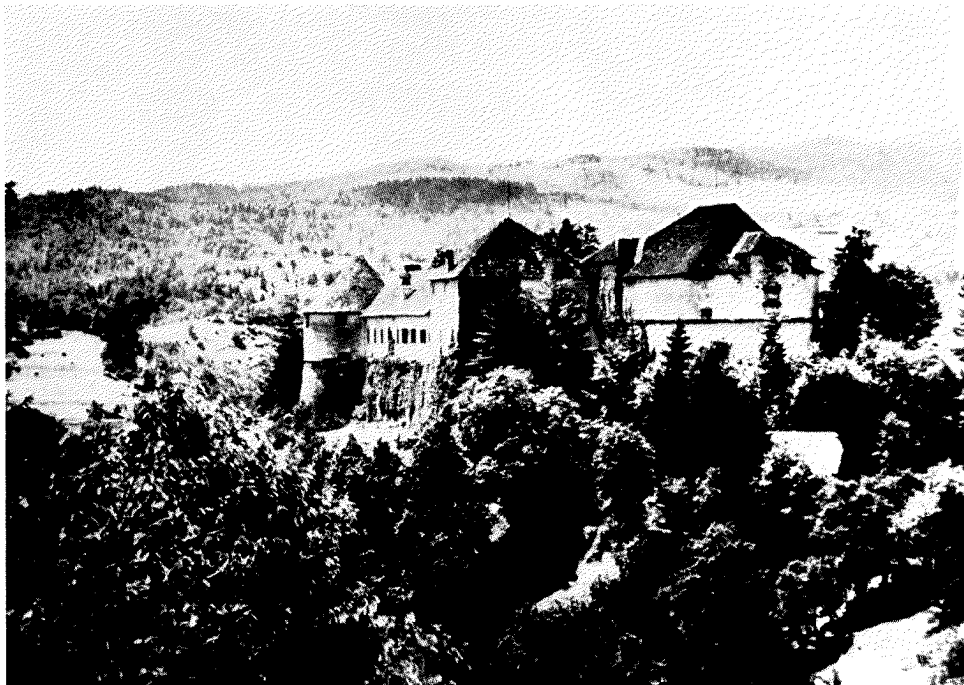
Miroslav Premk-Pik

Pogled na Cerknico s Slivnice

Helica Murovec in Zora Saksida (z leve) v Tomšičevi brigadi

Turjak

Z načelnikom štaba na položaj!

Gedžo-Bobnar

Za izredne prilike so bile tudi »slaščice« za nas!

v roške bolnišnice. V teh borbah smo imeli pet mrtvih in trideset ranjenih.

Ko sem vprašal, kako je s Kovačem, so mi povedali, da je v ambulantni umrl. Ko sem srečal njegovo sestro in ji sprva tajil, da je njen brat padel, čeprav so ji že drugi povedali, mi je rekla, da bo ob prvi priliki maščevala smrt svojega brata. In res, pozneje, ko nisem bil več v XV. diviziji, sem zvedel, da je v nekem jurišu padla.

A ni bilo časa za počitek. Iz Glavnega štaba je prišel ukaz, da moramo uničiti belogardistično postojanko v Mirni peči med Trebnjem in Novim mestom.

Ker pa je prišla v tem času k meni na obisk moja zaročenka izpod Mokrcra v Zagradec, sem se odločil, da se bom poročil. In poroka naj bi bila v štabu divizije v Zagradcu, poročil pa naj bi me komisar korpusa Rafko Brilej.

Izenadil me je ta obisk in ko je prišel kurir na položaje pri Trebnjem, sem poslal v štab sporočilo, da bom prišel takoj, ko bo padla ta belogardistična postojanka. Intendant, ki so pripravili zakusko za mojo poroko, so ponovno poslali kurirja, da je že vse pripravljeno in da naj takoj pridem v štab. Ponovno sem poslal kurirja v štab in naročil, da kar imajo za pojediti in popiti, naj pospravijo, na poroko pa naj »punčka« počaka, ker jaz svojih borcev ne morem pustiti samih.

A namesto na poroko, na nove položaje na sektor Mirne peči, kjer je bilo v postojanki okoli 130 belogardistov, ki so se utrdili v cerkvi in v večjih hišah, imeli pa so tudi močno utrjene bunkerje med železniško postajo in vasjo, ki leži v ravnini in se nadaljuje proti postaji, ki je visoko na terasi.

Mirna peč je oddaljena od Novega mesta okoli 10 kilometrov, med obema naseljema pa je gozdnat hrib, okoli vasi pa se širi lepo polje, le ob Temenici so travniki.

Komandant Ciril je že vnaprej vedel, da bo napad na Mirno peč trd oreh, zato ni pustil, da bi borci jurišali na postojanko in bunkerje podnevi. Ker se je izogibal večjih izgub, je po svojih načrtih belogardiste »le dražil« in izčrpaval čez dan, v noči drugega dne pa se je odločil na odločilni napad na bunkerje, ki so bili okoli Mirne peči. Operativna štaba divizije in brigade sta bila v Biški vasi, štab divizije pa je imel celo radio postajo angleškega izvora.

S Cirilom sva ves dan pripravljala načrt za napad in se odločila, da se borci poženejo proti bunkerjem okoli desete ure

zvečer. A ob štirih popoldne je zazvonil telefon in vezist je poklical k telefonu komandanta Cirila, ker ga je klical komandant korpusa Pero Popivoda. Komaj je Ciril prijel za slušalko, že je imel polna ušesa psovka in očitkov, da bi morala postojanka Mirna peč že pasti, da štab divizije spi... Ciril je sprva ves besen Popivodi odgovarjal, potem pa je položil slušalko na mizo, da je Popivoda vpil v slušalko na mizi, a ga ni nihče več poslušal, Ciril pa je odšel po vrtovih med hišami in klel, da ga ne bo več poslušal. Ko sem se približal Cirilu in ga vprašal, kaj sta imela s Popivodo, je zarenčal:

»Naj gre k vragu!«

Tedaj pa je že pritekel kurir in mi že med potjo klical:

»Daki, k telefonu! Komandant korpusa te kliče!«

Počasi sem se vračal v štab, prijel za slušalko in ponovilo se je vse, kar je že doživel Ciril. Sprva sem mu kar mirno odgovarjal, ko pa je začel vpiti, da naj takoj prevzamem divizijo in poženem borce v napad, sem se razjezil in mu rekel, da je Ciril komandant najmanj trikrat bolj sposoben kot on in da se naj ne vmešava med mene in Cirila.

»Ciril ve, kaj dela — jaz pa tudi!« sem še dostavil in trdo položil slušalko na vilice.

Še pred koncem pogovora med Popivodo in menoj, pa je dežurni telefonist že povedal Cirilu, kaj sva imela s Popivodo.

»Hudič ga naj vzame! Da bi padlo čim več borcev, to hoče!« sem rekel Cirilu in oba sva klela, da je komisar divizije Vipotnik zbežal od naju, še prej pa je rekel, da si gre ogledat naše položaje.

Ko sva se malo pomirila, sva s Cirilom sklenila, da se bova z mrakom pognala proti postojanki, komandantu Moškercu pa sva naročila, da naj dobro zapre vse poti do Mirne peči od vseh strani.

Po najinem načrtu se je napad začel ob deseti uri. Od vseh strani so borci po čistini jurišali in si utirali pot z bombami. Vnela se je strašna borba med nami in branilci v bunkerjih. Med napadom pa prihiti kurir iz štaba in nama sporoči, da morava takoj v štab, ker je prijahal v štab komisar Janez-Boris Kraigher. Nerada sva zapustila položaje in odšla v štab, kjer naju je komisar oštel, da ne smeva tako delati in da se ne smeva izpostavljati v borbah, ker bi lahko padla in da se na Popivodo naj nič preveč ne ozirava. Ko sva se hotela že vrniti na položaje,

je prišel od žužemberške strani komandant Stane z avtomobilom in prvo, kar naju je vprašal, je bilo, kaj je bilo med nama in komandantom korpusa. Ko sva mu pojasnila, da takih psov in žalitev ne bova prenašala, je od jeze potegnil iz žepa cigareto, si jo prižgal in jo premetaval z ustnicami iz kota v kot ust, po svoji stari navadi. Komisar Kraigher je odšel, Stane pa se je še zadržal v štabu. Med tem pa je komandant Moškerc poslal kurirja v štab, da so borci že zavzeli glavne bunkerje, da so se belogardisti potegnili iz njih v Mirno peč in da naši borci pritiskajo za njimi. Komandant Stane se je medtem že pomiril in rekel, da je pred njim naša zaseda pobegnila in da jih je on sam polovil in jih poslal nazaj na položaje, potem pa se je od naju poslovil in se odpeljal proti štabu korpusa. Midva s Cirilom sva odšla nazaj proti Mirni peči med naše zasede, ki so bile ob cesti, ki vodi proti Novemu mestu.

Okoli devete ure dopoldne pa so se belogardisti pripravili na izpad po čistini proti pokopališču, ko se je oglasil težki mitraljez tretjega bataljona Cankarjeve brigade in začel kositi belogardiste. Obležalo jih je po čistini do pokopališča devetnajst, na pokopališču pa deset. Naši borci so pritiskali po vasi za bežečimi belogardisti, ki so se obrnili v begu proti Novemu mestu, tu pa so padli v zasedo Gubčeve brigade, ki jim ni prizanesla. Ušlo je morda trideset do štirideset belogardistov, druge so pokosili naši mitraljezi, tako da so pustili na položajih več kot sto svojih. Okoli desete ure je bila Mirna peč osvobojena; v borbah smo mi izgubili deset borcev, ki so padli okoli vasi in po položajih proti Novemu mestu.

Še isti dan smo povlekli štab divizije in komoro v svoje staro bivališče, v Zagradec ob Krki.

In sedaj je prišel šele čas za mojo poroko. Intendanti so še enkrat pripravili pojedino in 22. maja popoldne me je poročil komisar korpusa Bolko-Brilej, priči pa sta bili načelnik korpusa Peharček in naš operativni oficir.

Tudi borci so se veselili ta dan in pokalo je na vse strani in kakor sem zvedel kasneje, je celo enota, ki je bila v zasedi onstran Krke že krenila na pomoč, ker je mislila, da smo se zapletli v borbo z belogardisti, pa jih je prestregla naša patrola in jim pojasnila, zakaj tako divje streljanje. Ko pa je štab korpusa zjutraj odjahal iz Zagradca proti Žužemberku v Šmihel, sem razmišljal, kako lahko bi jih sovražnikova patrola razorožila, ker so se vračali brez streliva.

Ker so v Glavnem štabu vedeli za napore naših borcev, so nam pustili malo predaha, a ker je začelo primanjkovati papirja ne samo v naših enotah, temveč tudi v Glavnem štabu, smo dobili ukaz, da naj napademo tovarno papirja v Radečah pri Zidanem mostu, ki pa je bila na nemški strani razmejitvene italijansko-nemške črte. Meja je bila zavarovana z bodečo žico in minskimi polji. Ob meji so bili naseljeni Kočevski Nemci. Tovarna papirja je bila v soteski ob Sopotih.

Kočevarji so bili dobro oboroženi in to smo tudi vedeli.

Petnajsta divizija je 1. junija krenila proti Tihaboju, Moravčam in Sv. Križu in komandant Ciril se je odločil, da bo razorožil vse v Sopotski dolini še preden bomo udarili na tovarno.

Da smo prešli na nemško stran, smo morali presekat žične ovire, razstreliti minska polja na sektorju Vodice—Brezovo in 2. junija je Cankarjeva brigada okoli devete ure zvečer prešla mejo. Bataljon Cankarjeve se je, pripravljen na borbo, neopazhen približal tovarni in okoli ene ure ponoči sta dve četi tega bataljona zasedli tovarno, ena četa pa je šla v zasedo med tovarno in vasjo in minirala cesto, če bi se približevali nemški tanki.

Tovarno so naši borci hitro osvobodili, saj je bilo v njej le šest stražarjev, pa še od teh jih je pet spalo. Naš bombaš je edinega budnega stražarja zgrabil, ga podrl na tla in razorožil, druge pa so borci razorožili še preden so se zbudili.

Ostala dva bataljona pa sta v tem času razorožila tudi vse Kočevarje v soteski in le nekaj se jih je upiralo, ki pa niso prizadejali našim večjih žrtev, le dva ranjenca smo imeli ob tej akciji. Komandant Ciril je že pred akcijo borcem naročil, da naj hiš ne požigajo in naj streljajo le, če bodo oni streljali na njih. Odvzeto orožje so borci naložili na voz in ga po serpentinah odpeljali preko meje na italijansko stran. In kako odpeljati papir? V tovarni smo dobili dva kamiona na oglje, dva luksuzna avtomobila, star mercedes in DKW. Za kamiona smo težko, težko našli med našimi borci dva šoferja, ki sta znala ravnat s tovrstnimi avtomobili in preden sta se znašla, so borci že naložili oba kamiona. Ko pa je prišel do kamionov intendant Šenica, je opazil, da so pomotoma naložili še neobdelan papir in ni kazalo drugega, kot da so ves material zmetali s kamionov in potem naložili že izdelan papir.

Moje oči pa so obstale na mercedesu in žal mi ga je bilo pustiti. Privezali smo ga za kamion, ki ga je nekaj časa vlekel po

cesti, a ker ga ni mogel zvleči po serpentinah proti Gabrovki, smo ga ob cesti zažgali, jaz pa sem se vrnil po DKW, naložil polne sedeže najfinejšega pisarniškega papirja in pisalne stroje, ki sem jih našel v pisarnah. Še preden sem se odpeljal iz dvorišča tovarne, so borci tovarno zažgali. Ko je zagorela, smo krenili proti zaseki soteske. Na cesti od Radeč do tovarne je nemško patrolo prestregla naša zaseda.

Težko smo vozili po vzpenjajoči se cesti. Jaz sem moral pretežko naloženi DKW celo obrniti in z obrnjenim vozilom voziti v klance. Ko pa smo se bližali vrhu vzpetine, so se naši borci že spopadli z Nemci, ki so nam hoteli zapreti izhod iz soteske. Uspelo mi je, da sem prevozil sam vrh in se začel spuščati proti Tihaboju, ko so svinčenke sikale mimo mene. Pod klancem sem avtomobil ustavil in se peš napotil nazaj proti vrhu, kjer je pokalo od obeh strani. Tam sem našel tudi komandanta Cirila, ki me je nahrulil, da sem preveč pedrzen in da bi me lahko Nemci dobili v pest, ali pa ubili, ker sem se toliko motovil v Radečah.

Med tem časom pa so do mojega avtomobila prišli obveščevalci OC VII. korpusa in pod vodstvom Sineta-Sava Vilharja precej olajšali tovor, ki sem ga naložil v tovarni.

Ko so se naše zaščitnice tolkle z Nemci, smo mi z našim tovorom nadaljevali pot čez Trebnje in Žužemberk v Rog v Glavni štab.

Naš pohod je uspel. Uničili smo tovarno, dobili precej papirja, dva kamiona, jaz DKW, borci precej obleke in obutve ter orožja. V borbah z Nemci smo imeli pet mrtvih in nekaj ranjenih, ker so naši borci morali zadrževati Nemce toliko časa, da smo mi prišli iz doline in se umaknili iz tega sektorja.

Cankarjeva brigada je odšla na sektor Mokrcja in Turjaka, mi pa smo se vrnili proti Suhi krajini v Zagradec ob Krki, dvanajsta brigada pa je ostala na sektorju Zagorica—Sela pri Šumberku. Ta čas je bil štab VII. korpusa v vasi Šmihel, to je med Žužemberkom in Zagradcem.

Jaz sem vse, kar mi je ostalo papirja in drugega odpeljal v štab XV. divizije, kar je spet razjezilo komandanta korpusa, ki je zahteval avtomobil najprej za štab korpusa, ko pa je uvidel, da ni dosegel s svojimi zahtevami nobenega uspeha, je ukazal, da moram avtomobil oddati Glavnemu štabu. A Ciril me je končno prepričal, da naj avtomobil le zapeljem v štab korpusa. S seboj sem vzel kurirja, da ne bi sam peš hodil nazaj v štab

divizije. Ko sem se pripeljal v Šmihel, sem izročil avtomobil komisarju zaščitnega bataljona korpusa Nandetu Rodetu, ker komandant zaščitnega bataljona Lojze Blažič o avtomobilu ni hotel niti slišati in mi je rekel:

»Kar tam ga pusti, če ne greš še do komandanta Popivode.«

Rekel sem, da se mi mudi nazaj v štab, da so ključ v avtomobilu, a vedel sem, da bo ta avtomobil še povod veliki jezi, saj sem ga pustil s praznim tankom.

Komandanta bataljona Lojzeta Blažiča sem še opozoril, da belogardisti rinejo proti osmi brigadi in da tudi oni niso varni v tej vasi, nato pa sem se s kurirjem obrnil proti Zagradcu. A še nisem prišel do štaba, sem že zaslišal močno streljanje onstran Krke in opazil sovražno kolono, ki se je pomikala proti soteski Krke v smeri Drašče vasi, da bi napadla štab korpusa. In prav od srca sem se nasmejal, ko sem z daljnogledom opazoval, kako so vlekli moj avto z volmi iz Šmihela, ker niso imeli bencina. Ko sem hotel preiti Krko, da bi opozoril komandanta Cirila, da nas lahko iznenadijo belogardisti, se je on s svojim štabom že premaknil na drugo stran Krke.

Tu smo nekaj časa živeli v miru, v juniju, juliju, avgustu in septembru 1944 pa so se razvnele borbe z belogardističnimi udarnimi bataljoni, ki so se z vso silovitostjo vrgli proti nam, ker so tako hoteli Nemcem dokazati, da so vredni njihovega zaupanja.

In kakor so včasih prej stari tovariši, kadar smo bili »suhi«, govorili:

»Daki, prodaj se in denarja nam ne bo primanjkovalo!« tako so mi govorili tudi sedaj, saj so vedeli, da je bila na mojo glavo razpisana kaj čedna vsota denarja.

XV. divizija, ki se je spočila od dolgih pohodov in neprestanih borb je 8. junija dobila ukaz, da poruši Štampetov most, ki so ga po našem prejšnjem napadu popravili. Po sporočilih naših obveščevalcev smo odločili, da mora pri tem napadu sodelovati tudi artilerijska brigada VII. korpusa in tako je en divizion nekaj dni pred napadom, ki je bil določen za 12. junij, krenil pod zaščito dvanajste brigade na sektor Notranjske in sicer v vas Zavrh—Ravne. Divizion je imel dve havbici 75 mm in so jih vozili proti določenemu kraje le ponoči, da jih ne bi opazili sovražniki ali njihovi ovaduhi. Tudi Cankarjeva brigada se je prevrgla iz Mokrškega sektorja na Šentviško stran in tako smo bili 11. junija pripravljeni za napad.

Pa si natančneje ogledjmo Štampetov most.

Most sam je visok okoli 12 metrov, dolg okoli 100 metrov in ima dvanajst obokov na stebrih, pod njimi pa pelje cesta Vrhnika—Logatec. Pod mostom je bil železobetonski bunker, v njem protitankovski topič, na obeh straneh mostu pa na pobojču vzpetin useka močni bunkerji in to po deset na vsaki strani, vsi s strelnimi linami obrnjeni proti hosti; na mostu je bilo pet bunkerjev tik ob železniškem tiru s težkimi protiavijskimi mitraljezi. Okoli mostu je bila še žična ovira, oddaljena od bunkerjev od 50 do 100 metrov, da ne bi mogel kdo vreči ročne bombe do bunkerjev.

Zavezniki so večkrat poskušali z avioni zrušiti most, a se jim ni posrečilo, zato smo se morali mi lotiti te težke naloge.

Zjutraj 13. junija so bile vse naše enote strogo pripravljene za napad. Gubčeva brigada je bila razporejena po bataljonih vzdolž proge, močnejše patrole pa so se pripravile za demonstrativen napad na Rakek, ter za rušenje železniške proge pred Logatcem, da Nemci ne bi mogli priti na pomoč z oklopnim vlakom iz Logatca. En bataljon je krenil ob stari cesti na desno, da je neopažen prišel na hrib pri postaji Verd, del bataljona pa se je razporedil med Verdom in Štampetovim mostom. Drugi bataljon je zaprl cesto, ki vodi iz Vrhnike in ki pelje pod viadukt, da bi bil v zaščito Cankarjevi brigadi, ko bo napadla sam viadukt.

Napad je bil določen za peto uro popoldne 13. junija in to zaradi tega, da bi jih iznenadili, ker mi običajno nikdar nismo napadali ob taki uri, temveč vedno le zgodaj zjutraj ali ponoči. Cankarjeva brigada, ki je bila določena za odločilni napad, je imela s seboj 850 kilogramov angleškega razstreliva, da bi razbila železobetonski steber, ki so ga Nemci obnovili, ko so ga razbili Tomšičevci.

Okoli pete ure popoldne je začelo pokati vsenaokoli. Najprej okoli Rakeka, nato okoli Logatca in Verda, nekaj minut po peti uri pa je Cankarjeva v jurišu napadla viadukt. Le za kratek hip je žična ovira zadržala naše bombaše in že so začeli napadati bunkerje.

Tudi naša artilerija ni mirovala. S prvo granato je naš topničar zadel bunker na mostu v polno, pa tudi z bunkerjem pod mostom so kmalu opravili.

In ni preteklo četrte ure, ko so naši bombaši že zavzeli prve bunkerje in še tako trdoživa obramba Nemcev ni mogla za-

ustaviti prvega navala naših bombašev. V prvem naletu je padlo deset naših borcev, petnajst pa je bilo ranjenih in so imele naše bolničarke polne roke dela z njimi.

Nemci in belogardisti so začeli zapuščati bunkerje in bežati proti Vrhniki, a ker so bežali brez orožja, ki so ga pustili v bunkerjih, so jih naše zasede lahko polovile ali uničile z rafali brzostrelk in mitraljezov.

Ko so naši zavzeli most, so se topničarji umaknili in kolona minercev se je začela pomikati proti stebru pod viaduktom, da ga bo zaminirala. Radovednost me je pognala, da sem šel na most, kjer sem že videl slečene Nemce in belogardiste, ki so padli ali v bunkerjih ali na begu. Po mojem je Šampetov most branilo okoli trideset Nemcev in nad sto belogardistov, od katerih jih je padlo več kot sedemdeset.

V slabe pol ure so minerci pripravili razstrelivo in komandant in komandirji so ukazali, da se borci umaknejo v hoste v smeri, odkoder so prišli k viaduktu. Ko so se vsi potegnili v zaledje, pri viaduktu sta ostala le dva minerca, ki sta ob četrtna devet zvečer, točno ob predvidenem času pognala most v zrak, tako da se je bataljon, ki je bil v zaščitnici ob cesti proti Vrhniki, umikal že čez ruševine viadukta.

Eksplozija je bila tako močna, da so jo slišali celo v Ljubljani. Po porušenju viadukta se je glavna kolona divizije povlekla iz gozdov Ljubljanskega Vrha v sektor Št. Vida ob soteski Iške, Cankarjeva brigada pa se je ločila in odšla čez najtežje predele Iške v sektor Krvava peč. Gubčeva se je z vsemi ranjenci počasi pomikala proti Velikemu Osolniku in se ustavila v vaseh Dolščaki med Dobom in Rašico, ranjence pa je potem oddala bolnišnicam na Rogu.

Ker sem bil blizu doma svoje žene, sem naprosil komandanta, če lahko pojezdim v Zapotok k njej, saj sem bil gotov, da je v te kraje že prišla Cankarjeva brigada. Odjahal sem brez kurirja, sam, le svojo brzostrelko sem vzel s seboj. Ko sem prijahal čez greben soteske in prišel na čistino pred vasjo Laze, sem dobrih trideset do štirideset metrov pred hišo na vrtu opazil »zelenca«. Skočil sem s konja, medtem pa sem že opazil kolono belogardistov, bilo jih je okoli šestdeset, ki so prav tako opazili mene. Ker pa sem imel na rokavu svetleče se znake polkovnika, so me najbrže hoteli ujeti živega. Ko sem skočil s konja, sem se pognal po vzpetini navzdol v dolinico, odpel zapirac brzostrelke in začel streljati proti njim. Tudi oni so

streljali proti meni, a previsoko, ker so streljali iz višine navzdol. Med streljanjem sem se umikal do dna dolinice, potem pa navkreber in nazaj proti štabu divizije. Takoj sem poslal kurirja na Veliki Osolnik, da bi prestregli to kolono »zelencev« — domobrancev, kakor so se začeli imenovati in so nosili zelene uniforme, v katere so jih oblekli Nemci, a bilo je prepozno. Ko je šla za njimi močnejša patrولا Gubčeve, da bi jim zaprla pot med Turjakom in Laščami, so se oni umaknili v Male Lašče, nato pa v svojo postojanko v Velike Lašče. Šele kasneje sem zvedel, da so prišli po brata moje žene in ga potem odgnali v internacijo.

A ostal sem brez konja, ki sem si ga izposodil od Raca-Rado-mirja Božičevića, ki mi je še dolgo potem večkrat očital, da mu dolgujem konja in da sem ga tako na lep način poklonil belogardistom, ki so ga odpeljali s seboj v Velike Lašče.

Ko se je divizija oddahnila od pohoda na Štampetov most, se nahranila in spočila, je krenila proti Zagradcu ob Krki. Ko pa smo prišli v Kopoljsko dolino, je okoli desete ure zvečer 14. junija zaropotalo nad nami, k sreči pa nismo imeli žrtev. Domobranci so udarili na nas iz smeri Malih Lašč, a so jih naši odbili in so se morali umakniti v svojo postojanko v Velike Lašče.

15. junija zjutraj smo prišli v Zagradec, Cankarjeva brigada, ki je zaostala med Mokrcem v smeri Roga pa je čez dva dni krenila v Loško dolino, se tu spopadala z močnejšimi sovražnikovimi patrolami iz Kočevja, Ribnice in delno tudi iz Velikih Lašč, potem pa se je usmerila proti Beli krajini, da bi preprečila ustašem prodreti na naše osvobojeno ozemlje.

Artilerija se je vrnila v Lašče pod Rogom, Gubčeva in dvanajsta brigada pa sta ostali v sektorju od Stične proti Trebnjemu in Novemu mestu ter proti Dobrniču in Selam pri Šumberku.

Štab divizije je ostal v Zagradcu, štab osemnajste se je nastanil v Ambrusu, deseta brigada je zaprla ceste okoli Novega mesta v sektorju Gorjancev, osma in deveta pa sta se razmestili na sektorju Turjaka, Grosuplja, Višnje gore in Muljave.

Okoli 20. junija se je v štab XV. divizije pripeljal komandant Stane in se pogovarjal s komisarjem divizije Janezom Vipotnikom, ki mi je potem rekel:

»Daki, zdi se mi, da boš šel za komandanta XVIII. divizije, vsaj tako govorijo.«

Nedolgo po tem razgovoru z Vipotnikom pa je prišel k meni sam komandant Stane in mi rekel:

»Daki, ti boš šel takoj v Ambrus, kjer je štab XVIII. divizije in boš njen komandant, ker je trenutno brez njega!«

Molče sem sprejel ta ukaz, se na hitro poslovil od Cirila in Vipotnika, od ostalih se nisem mogel in nerad sem krenil proti Ambrusu, ker bi raje ostal v štabu XV. divizije.

Ambrus je oddaljen od Zagradca samo pet kilometrov. Posamezne enote XVIII. divizije so bile razporejene v Hinjah, Žvirčah, na Ilovi gori, na Kaninu in seveda v Videmski dolini.

Še pred odhodom pa mi je komandant Stane rekel:

»Daki, dovolj dolgo si bil v XV. diviziji in upam, da boš dober komandant XVIII. divizije, ki ima okoli pet tisoč borcev in je še kar dobro oborožena.«

Na poti v Ambrus me je spremljala trojka in ko sem se pojavil v Ambrusu in vprašal stražarja, kje je štab divizije, mi je odgovoril:

»Tu, v tej gostilni, tovariš komandant!«

Tako sem izvedel, da borci divizije že vedo, da prihajam k njim kot njihov novi komandant. Trojko iz zaščitnega voda XV. divizije sem poslal nazaj v Zagradec in prve dni se v novi diviziji sploh nisem znašel.

Že med potjo v Ambrus sem mislil na svoje tovariše iz Tomšičeve brigade in komaj sem čakal, da bi kaj več zvedel o njihovi poti s XIV. divizijo. Dasi sem bil vesel svojega imenovanja za komandanta XVIII. divizije, bi bil raje s svojimi Tomšičevci na pohodu in ko sem nekega dne posedal v štabu, mi je kurir prinesel pismo. Ko sem pismo odprl, me je iznenadila vsebina pisma:

Pesem tovariša Staneta Škrabarja-Braškarja, ki je bila objavljena tudi v »Tomšičevem glasu«, glasilu I. SNOUB T. T., št. 12 — 20. junija 1944.

DRAGI DAKI!

*V zamero šteti nam ne smeš,
da dolgo ti pisali nismo;
smo borbe stalno imeli, veš,
da časa ni bilo za pismo.*

*Ko si odšel, v brigadi
Tvoji je dolgo dolgčas bil.
Imeli smo Te srčno radi,
tovariš — vodja si nam bil.*

*Spomin na Tebe je ostal,
ostala je še šola Tvoja;
na svojem mestu vsak ostal
je prav do kraja boja.*

*Tam na Hrvaškem smo
kar dobro se imeli:
Ustaše parkrat smo
prav temeljito zmleli.*

*Štajerska, Gorenjska pa,
kamor smo potem prišli,
bila je za nas prav vsa,
le eni ne — nemčurski psi.*

*Imeli težke borbe smo,
tri tedne ofenzive,
razbili smo zasede vse,
potem pa Švabe mine.*

*S topovi, tanki, avioni,
in radijem ter kamioni,
divizije v svoj obroč
jim spraviti ni bilo moč.*

*Si tanke Ti »ljubiti«
prav zmeraj nas učil;
jih prvi, drugi, tretji,
— vsak nekaj je razbil.*

*In da bi videl Ti požar!
Smo rudnik Senovo zažgali,
smo Šercerju tam pomagali,
iztrgat tujcu zemlje dar.*

*Ko bili skoro so sigurni,
da nas dobili vse so v past,
so bili naši še bolj urni —
premnogi Švabi pa v propast.*

Himne divizijske del:

»Vsi za komandantom v boj!«
kadar bo kedo še pel,
se spomnil bo na hud proboj.

»Juriš!« Vasja je velel,
»puške, bombe, mitraljez!«
— naši z njim naprej drvel,
— razbit je bil nevarni jez.

In ko je Steindl najbolj vpil,
to čitali smo v listih, —
kako da nas je vse razbil,
— saj veš, kaj mi je v mislih:

Brigada naša že drugod
sovraga tolče, bije,
iz boka, v hrbet, prav povsod
mu trnjev venec vije!

Še nekaj je po Tebi, Daki,
ostalo v brigadi:
vozili bi se vsi in vsaki
z avtom vedno radi!

Tu stranska, tamkaj glavna cesta,
— patrola v avtu, slika česta!
In ti ljudje tu preko Save
gostijo partizane prave.

V brigadi zdaj je nova moda:
že vsak od pruskega gospoda
obleko novo, suknjo ima,
se le po zvezdi še pozna.

Brigada raste, se množi,
ker Švaba fante zdaj lovi;
a oni se jim vrat na nos,
— pripravljajo v najbližji VOS!

Tukajšnja dekleta pa
so vsa organizirana;
priboljškov mnogo oskrbijo
za ranjence, ki še ležijo.

*Sploh ljudstvo tu zlata je vredno:
za vojsko vse in z nami vedno
uspehov vseh se veselijo,
kot mi, sovražnika mrzijo.*

*Zdaj še o sebi par besed,
kako, da sem postal poet:
krogla v desni, zmrzla noga leva,
na slamo prikovan sem reva.*

Na Gorenjskem, 3. aprila 1944.

XVIII. divizija je bila po številu borcev najmočnejša slovenska divizija, imela je tri brigade. Osmo brigada je imela nad tisoč borcev, deveta okoli šeststo, deseta brigada pa nad tisoč tristo borcev. V sestav divizije pa je spadal tudi bataljon Italijanov, ki so imeli svoje vodstvo in se je imenoval »Fontanotte bataljon«. Imel je okoli petsto borcev, najboljši pa je bil njihov minerski vod. Le intendanture nisem prenesel. Po navodilih Glavnega štaba so intendantanti točno odmerjali hrano in ko sem prišel k njim in zagledal tehtnico, s katero so odmerjali borcem hrano, sem jo razbil in ukazal, da odslej hrane ne bodo več tehtali. V njihovem štabu sem ostal dva dni, nato pa sem začel hoditi od brigade do brigade, da bi se spoznal z vsemi njihovimi težavami in potrebami. Najprej sem obiskal osmo in deveto brigado, ki sta se pripravljali, da bosta napadli železniški predor na progi Ljubljana—Grosuplje pri Šmarju in tako pretrgali železniško zvezo in povezavo med Nemci in belogardisti. Dan napada je bil določen za 26. junij, napad pa naj bi vodili komandant osme brigade Jure Volk in njegov namestnik Jaka Vukelič ter komandant devete brigade Lojze Bele-Tičko in komisar Vid-Marjan Jenko.

Ob imenovanju za komandanta XVIII. divizije sem prejel pesem, žal pa za avtorja pesmi ne vem, tipkan izvod, ki je že porumenel, pa hranim v spomin na tiste dni in na tovariše, s katerimi sem preživel toliko težkih, pa tudi lepih dni.

NAŠ DAKI

Dakiju ob obletnici partizanstva.

*Je zemlja slovenska rodila sinove,
borce junaške, vroče krvi.*

*Kdo je med njimi vrednejši slave,
kot sin siromašne notranjske vasi.*

*Življenje njegovo je svetu neznano.
Skromen ponižen vedno je bil.
Čast ga ne mika. Gluh je za slavo,
v ječi trpinčen ni se solzil.*

*Val hrepenenja ga vleče v daljavo.
Španija vroča, kri valovi.
Vino, dekleta, vse je sanjavo,
v borbi pozabi na črne oči.*

*V brigadi mednarodni vedno je prvi.
Miren smehljaj se smrti v obraz.
Korake njegove slediš le po krvi,
borbe njegove viden odraz.*

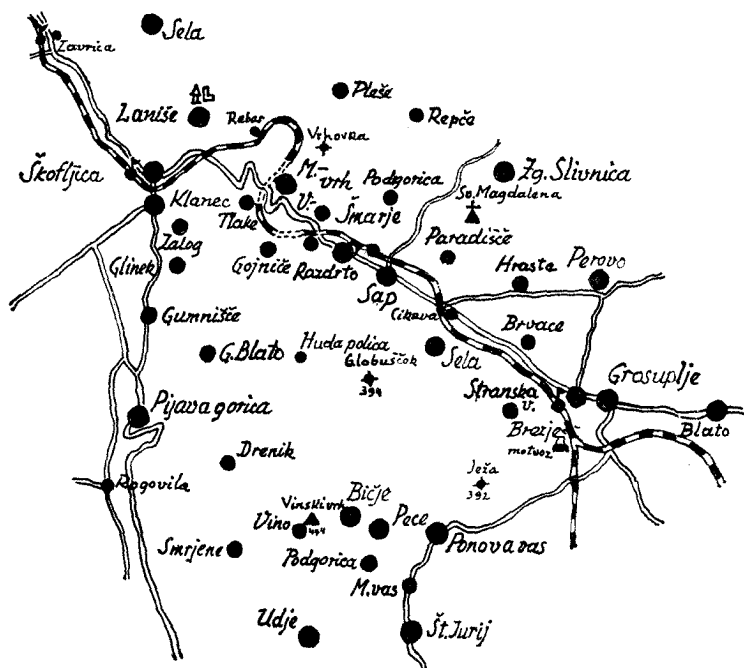
*V borbi je vsaki strah falangistov.
Vedno na mestu kjer boj valovi.
Smrten sovražnik vseh je fašistov,
s celim krdelom sam se bori.*

*Leto minulo je, kar po gozdovih
slovenskih se čuje njegovo ime.
Še vedno je prvi v bojih krvavih
Boj je pojeklil njegovo srce.*

*Je zemlja slovenska rodila junake.
Narod v svobodi bo jih slavil.
Kje še na svetu vidiš enake?
Deček nedolžen bo volka davil.*

*Prvi med našimi vsemi junaki
bil je in vedno je že naš Daki.
Bo se namrdnil ob vrstici vsaki,
vendar nam ljub je ker tak je naš Daki.*

Ko sem prišel zvečer na Šmarski sektor, so se že pripravljali na napad na mali del železniškega predora. Priprave sta vodila komandant osme brigade Jure Volk in njegov namestnik Jaka Vukelič, pri deveti brigadi pa Lojze Bele-Tičko in komisar Marjan Jenko-Vid.

Za napad na mali predor so se odločili, ker je tam svet bolj peskovit in če bi mine ne bile dovolj močne, bi predor vkljub temu zasul pesek, s peskom zasut predor pa bi bilo težje popravljati.

Nisem se hotel vmešavati v napad in tako sva s komandantom Tičkom stala pri cerkvi Gojnice pod hribom, okrog naju pa je bilo še nekaj kurirjev. Odkod je priletela mina, nihče ni vedel, a je ranila dva kurirja, jaz pa sem dobil drobec v čelo. A izgledalo je, da je mina priletela iz Škofljice in da so jo izstrelili beli iz težkega minometalca. Oba kurirja so odnesli, mene pa je bolničarka le obvezala.

Brigadi sta predor napadli brez topov, napadali pa so bombaši in mitraljezci. Niti pol ure ni minilo, ko so se spustili bombaši in mitraljezci v borbo z branilci predora, že so minerci hiteli z okoli tristo kilogrami 808 angleškega razstreliva k predoru in okoli tretje ure ponoči je zagrmelo sredi predora.

Ko sem ukazal, kam naj se umakneta brigadi, sem položaje zapustil tudi jaz. Naj povem, brigadi sta se umaknili na svoje stare položaje v vasi Muljava, Kriška vas, Krka, Ilova gora in Lipljene. Jaz pa sem odšel v Ambrus in nekaj dni ostal tam in počival.

Pri napadu na predor smo imeli osem ranjenih, belogardistov pa je padlo deset. Predor je bil zaprt pet dni. Delavci so pod močno zaščito Nemcev in belogardistov dan in noč usposabljali predor za promet.

V »DNEVNIKU« št. 75 je na str. 4 pisalo:

PREDOR PRI ŠMARJU JE PORUŠEN

Sovražnik in izdajalci so se še pred nedavnim bahali z železniško zvezo, ki jo ima Ljubljana z Grosupljem. Danes na tej progi ne vozi noben vlak več, kajti naša osma brigada je porušila predor pri Šmarju.

— Operativni oficir štaba VII. korpusa tov. kapetan Savo Konvalinka je o tej uspeli akciji dejal naslednje:

»Akcija za razrušitev predora se je vršila na star diverzantski način in je popolnoma uspela. Premik čet naše VIII. brigade sovražnik sploh ni opazil, čeprav se je premik vršil podnevi. Pohod se je vršil v takšni tajnosti, da je bilo celo prebivalstvo

presenečeno, ko je po akciji zvedelo, da vlak ne bo več vozil v Grosuplje. Vsa brigada se je pomikala od Lipljenj preko Vrbičja na progo. Pri Hudi polici so se odtrgali nekateri oddelki od kolone in šli napast bunker v vasi Mali vrh. Nato so se bataljoni razporedili, tako da so nekateri napadli demonstrativno Zalog in Pijavo gorico, med tem ko so se drugi približali predoru. V vasi Gojniče je prišlo do prvega spopada z belogardisti, ki so čuvali tunel. V naletu so borci VIII. brigade pregnali sovražnika iz vasi in ga gnali do vasi Razdrto, kjer so se domobranci hoteli ustaviti. Toda ni jim uspelo, ker so jih naši vrgli preko ceste Grosuplje—Škofljica iznad vasi Mali vrh. S tem je bil dostop v tunel prost in takoj se je začelo miniranje.

Sovražnik v Zalogu, Škofljici, Grosuplju in drugih postojankah je bil opozorjen in je začel obstreljevati naše položaje s topovi in težkimi minometi, vendar brez vsakega uspeha. Čim je bila pot do tunela prosta, so naši privedli mule z eksplozivom v sam predor in ga začeli postavljati v niše. Medtem ko je borba za oblast nad tunelom trajala dve uri in pol, je bilo miniranje končano v skopi pol uri. Ob treh zjutraj so se naši umaknili iz predora, malo na to pa je pretreslo ozračje močna eksplozija. Predor je razneslo prav v sredini. Steber plamena in zemlje je bruhnil preko 35 m visoko. Dim pa je nato zajel vso dolino do Škofljice, tako da je bil umik pod zaščito megle in dima dokaj olajšan. V Ljubljani pa so takoj po tresku upihnili vse električne luči za dobre četrt ure. Ni dvoma, da jih je silna eksplozija zelo prestrašila.

Akcijo za porušenje predora pri Šmarju je vodil polkovnik Semič-Daki, komandant XVIII. divizije. Odlikovala pa sta se posebno tov. kapetan Ožbalt in komandant bataljona tov. Bomba. Tudi vsi ostali borci, posebno inženirci VIII. brigade so se izkazali. K uspeli akciji je treba pripomniti, da je nemški oklopni vlak, ki je doslej patroljiral na tej progi, ostal dobesedno ujet na postaji Grosuplje, odkoder se ne more nikamor premakniti. Morda bo kar tukaj počakal osvoboditve...

Vojni reporter tov. Murko nam piše o akciji:

»Prvi in drugi bataljon sta v silnem naletu pregnala sovražnika na Razdrto in ga gonila od tam še naprej.

„Uspel juriš!“ pohvali tov. polkovnik Daki borce. A med tem so naši minerci že položili ves tovor eksploziva v izogibališča

v predoru. Rdeča raketa plane pod nebo: vrvica je prižgana, zato le hitro v zaklone. Nismo še našteji do 30, ko je silovit pok pretresel zemljo in zrak. Vrh hriba nad predorom je zažarel in pogнал v zrak mogočen steber žareče zemlje, ki se je nato s truščem zopet zrušila v nastalo udrfino. Zaradi strahovitega pritiska je nad predorom nastal lijak.»

Jaz sem bil že precej časa brez konja in zato sem si ogledoval okoli, kje bi prišel do njega. Nekega lepega dne pa je prijahal na lepem belem konju kurir, se postavil pred Vidmarjevo gostilno v Ambrusu, kjer je bil štab XVIII. divizije. Moj kurir mi je prišel povedati, da me pred štabom na belem konju čaka kurir s pošto. Šel sem iz hiše, tedaj pa je k meni stopil kurir, mi izročil vajeti in mi rekel:

»Daki, iz petnajste sem ti pripeljal konja. Podarjajo ti ga za odhodnico.«

Povedal mi je še, da so ga zaplenili v Bosiljevem in da ga je prej jezdil nemški polkovnik.

Razveselil sem se konja in vse popoldne sem ga ogledoval, ko pa sem ga hotel zajezditi, je konj pokleknil na prva kolena, da sem se lažje povzpel v sedlo.

Ker pa smo se le že precej dolgo zadrževali v Ambrusu, sem ukazal premik štaba v vas Kal nad Ambrusom, da bi bili na boljših položajih in da nas ne bi mogli napadati iz zraka, posebno belogardistični šolski zrakoplov, ki smo ga imenovali »štorklja«.

Ko pa sva se s Konvalinko 26. julija skupaj vračala v štab, mi je predlagal, da naj bi se štab umaknil v Suho krajino in se tako izognil napadom Meničaninovega udarnega bataljona, ki ki se je že pomikal proti nam, kakor smo izvedeli od naših obveščevalcev.

Med poležavanjem v Ambrusu pa me je iznenadil kurir, ki mi je prinesel naš »Dnevnik« in mi ga izročil odprtega na tretji strani, kjer sem zagledal svoj obraz in celostranski članek, posvečen meni:

Naj ga ponatisnem v celoti.

POMEMBEN JUBILEJ NARODNEGA HEROJA POLKOVNIKA STANKA SEMIČA

TOVARIŠ DAKI 3 LETA PARTIZAN

V noči so nekje daleč zaregljale strojnice. Daki je dvignil svoj udarni bataljon, vzel v roke mitraljez in hitel na pomoč. Vedno bližje je prihajal glas strojnice, še malo in Dakijevi borci so padli kot jastrebi med borečo sr množico...

Drobna Dakijeva postava je švigala s kraja v kraj, njegov mitraljez je pel neprestano in sredi treskov bomb in hrušča strojnic si razločno slišal njegov glas, ki je bodril k jurišu in pozival sovražnika k predaji.

Skoraj ni bilo boja v prvih dneh partizanstva, da ne bi bilo Dakija zraven. Kjerkoli se je oglasila strojnica, nikoli se ni Daki obotavljal, hitel je v borbo, kjer je njegova majhna, toda žilava postava dobila lik

POMEMBEN JUBILEJ NARODNEGA HEROJA POLKOVNIKA STANKA SEMIČA

TOVARIŠ DAKI TRI LETA PARTIZAN

V noči so nekje daleč zaregljale strojnice. Daki je dvignil svoj udarni bataljon, vzel v roke mitraljez in hitel na pomoč. Vedno bližje je prihajal glas strojnic, še malo in Dakijevi borci so padli kot jastrebi med borečo sr množico...

Drobna Dakijeva postava je švigala s kraja v kraj, njegov mitraljez je pel neprestano in sredi treskov bomb in hrušča strojnic si razločno slišal njegov glas, ki je bodril k jurišu in pozival sovražnika k predaji.

Skoraj ni bilo boja v prvih dneh partizanstva, da ne bi bilo Dakija zraven. Kjerkoli se je oglasila strojnica, nikoli se ni Daki obotavljal, hitel je v borbo, kjer je njegova majhna, toda žilava postava dobila lik velikega, ker Daki z mitraljezom ni bil samo Daki, marveč pravi simbol vsega našega naroda: majhnega, toda junaškega in smelega. Stisnjene Dakijeve oči so v borbi dobile preteč pogled, glavo je še bolj potisnil med ra-

mena, v rokah pa je držal strojnico, s katero je bil silen in nepremagljiv.

Neštete partizanske zgodbe so združene z Dakijevim imenom. Pripovedujejo jih njegovi sobojevniki iz Španije, kjer je Daki prvič postavil svoje sile v službo trpečega ljudstva. Anekdotam o Dakiju ni kraja, ko jih začnejo pripovedovati preostali prvi partizani... Po njih pa so povzeli spomine drugi, ki Dakija morda niso nikoli videli, tako da je naš narodni heroj postal osrednja oseba v nepisanem epu o junaški borbi malega slovenskega naroda proti močnemu tujcu.

Kakor je ulivalo ime Daki pogum našim malim enotam, tako je isto ime zaprepaščalo sovražnike in izdajalce. Skoraj v isti meri kot ga pozna naš borec, je Daki znan tudi med sovražniki: o njem so pisali časopisi, na njegovo glavo so razpisali nagrade... Toda Daki se jim smeje s tistim odkritim in prisrčnim smehom, ki često krivi ustnice našega junaka, potem ko se je vrnil z drzne akcije.

Od 27. julija 1941. do 27. julija 1944 so pretekla tri leta Dakijevega partizanstva, tri leta, v katerih je bilo mnogo trpljenja, toda tudi zadovoljstva, ki ga prinašajo zmage nad krutim okupatorjem.

XVIII. divizija je lahko ponosna, da ima polkovnika Semiča-Dakija za komandanta, prav tako kot so vsi Slovenci ponosni nanj, ker je edini naš še živeči narodni heroj. V vseh edinicah in povsod na terenu sprejemajo Dakija kot dragega tovariša, toda od vseh ga z največjo nestrpnostjo pričakujejo prebivalci njegovega rodnega mesta, da na čelu svoje divizije prikoraka v osvobojeno Ljubljano.

Štab divizije se je pomaknil v Stransko vas čez Krko pri Žužemberku. V tem času je prišlo tudi do izprememb v štabu. Komisar divizije je postal Frenk Zornada, načelnik pa Anton Znidaršič, španski borec.

Ko je bil štab divizije že v Stranski vasi, nas je Vane Sopen, doma iz Gornjih Jarš obvestil, da je Meničaninov bataljon zapustil Stično in krenil proti našim položajem. Njegova poročila so bila vedno točna, zato nismo oklevali.

Osma brigada je takoj odšla na položaje po hosti Lučarjevega Kala, ki leži na prisojnim pobočju jugozahodno od vasi Hrastov dol. Vsa kraška okolica je precej gozdnata. S štabi

brigad smo bili iz štaba divizije povezani s telefonskimi zvezami. Naš komisar je odšel v štab korpusa v vas Dvor pri Jami.

Ker pa se mi je zdelo le malo čudno, da vlada okoli in okoli zatišje, da se nikjer ne oglašajo mitraljezi in strojnice, čeprav se je okoli šeststo belogardistov Meničaninovega udarnega bataljona premikalo po terenu med Stično in Krko, sem okoli poldne odšel v hišo, kjer je bila naša telefonska centrala, da bi se povezal s štabom osme brigade. Ker nikakor nisem dobil zveze, dasi so mi telefonisti zatrjevali, da je bila vse doslej zveza dobra, sem se razjezil, vrgel slušalko ob tla in ukazal, da naj bodo vsi v najstrožji pripravljenosti. Ko sem se ozrl skozi okno na drugo stran Krke proti Rebri in že zaslišal streljanje pušk in regljanje mitraljezov. Belogardisti so iz svojih zased pustili mimoiti našo patrolo proti Šmihelu in Zagradcu, potem pa so nižje od nas prekorčili reko Krko ter tako posedli položaje med Žužemberkom in Šmihelom. Ko sem skočil od okna in preskočil prag hiše, so okoli mene že letele svinčenke. Bilo nas je v štabu okoli sto, a nihče ni bil trenutno pripravljen za borbo. Bili so tu intendanti, sanitejci, telefonisti, ki so začeli bežati pred streli, a skušal sem jih čim več zadržati, da bi rešili opremo in material štaba.

A vkljub močnemu napadu belogardistov se nam je posrečilo, ko so zagrabili za orožje vsi, tudi sanitejci in štabovci, da smo se lahko začeli umikati proti gričevju skozi hosto proti Gradencu. Med umikom je padla skoraj polovica divizijske zaščite in tako smo v tem napadu belogardistov izgubili 25 borcev, ki niso popustili in so tako rešili s svojimi življenji štab divizije.

Da je belogardistom uspel ta napad, je bila Meničaninova zasluga, saj je po našem vzgledu okrepil svojo obveščevalno službo z domačini, katerih svojci so bili borci njegovega udarnega bataljona. Uspelo mu je, da se je približal našim položajem, obšel naše zasede, zaledne enote pa je v napadu zdesetkal.

V tem napadu smo izgubili poleg borcev še precej drugega materiala, tako kotle, hrano, orožja in opreme.

Po napadu so se belogardisti umaknili čez Krko in se vrnili v Stično, mi pa smo se vrnili v Kal nad Ambrusom, še prej pa sem zbral v Zagradcu člane štaba in preostale borce iz zaščite.

Težko sem prenašal očitke, da je kriva vsemu temu moja neprevidnost, a ko se je isto ponovilo čez tri tedne drugi divi-

ziji, ko je padlo še enkrat več ljudi kot pri napadu na nas, so vsi spoznali, tudi jaz, da so belogardistični udarni bataljoni, ki so jih šolali in urili Nemci, zdaj vse kaj drugega, kot so bili prej pod italijanskim vodstvom.

Ko sem bil 8. avgusta zvečer spet v Kalu nad Ambrusom, je prišel v štab komandant VII. korpusa Pero Popivoda, ki mi je očitil, da sem kot komandant nesposoben in ni hotel doumeti, da je sedaj bojevanje z izurjenimi belogardističnimi bataljoni povsem drugačno, kot je bilo doslej, saj so se belogardisti sedaj vrgli na očiščevalne akcije na terenu proti našim političnim organizacijam okrožij, straž komand mest, spopadom z našimi močnejšimi enotami pa so se izogibali.

Komisar divizije Zornada se ni več vrnil v XVIII. divizijo, namesto njega pa je prišel za komisarja Dušan Gorkič, s katerim sva se pogovorila, da moramo takoj nadaljevati z rušenjem železniške proge, še posebno pa drugi del daljšega Šmarskega predora, da bi tako prekinili železniško zvezo najmanj za mesec dni. Iz njegovega predloga sem takoj razumel, da je to načrt Glavnega štaba Slovenije, ki je prepustil izvršitev tega načrta VII. korpusu in njegovim divizijam.

Nenapovedan se je Pero Popivoda spet pojavil v štabu XVIII. divizije na Kalu, lepi središčni vasi v prisojni legi na ravnem ob vznožju Savčjega hriba in mi v navzočnosti komisarja očitil, da divizija spi, da sem strahopetec in da se ne upam v akcijo na Šmarski predor. Jezen in nerazpoložen sem mu odgovarjal, da samo z osmo in deveto brigado ne morem izvršiti te zahtevne naloge, da je treba še deseto brigado pritegniti na ta teren, pa tudi XV. divizijo, ki je bila tačas na sektorju Stične, Višnje gore in Muljave. Med najinim prepirom je komisar Gorkič šel iz hiše, v kateri je bil štab, Pero Popivoda pa s svojimi zahtevki ni odnehal, temveč je še naprej odločno zahteval, da v treh dneh porušimo Šmarski predor.

Komandant korpusa Pero je odjahal in čez dobrih pet ur je prišel iz štaba korpusa ukaz za porušenje Šmarskega predora.

A še preden bom pojasnil, kako je potekal napad na ta predor, naj omenim, da je prišlo do izdaje. In kako? Ali je belogardistična patrola prestregla kurirja, ali smo imeli izdajalca v štabu ene od naših divizij, ali pa v štabu korpusa? Vrag vedi!

12. avgusta 1944 pozno ponoči je XVIII. divizija odšla na položaje Lavrica—Studenec—Ig—Škofljica, osma brigada je z dvema bataljonoma posedla položaje Male Lipljene, z enim ba-

taljonom pa Vodice. Deveta brigada je zasedla položaje na Velikem Lipljenju, štab divizije pa se je nastanil na Rožniku.

Osma brigada je dobila ukaz, da zruši progo in minira ceste, da belogardistom ne bi mogla priti na pomoč vojska iz Ljubljane, deveta brigada pa je dobila ukaz, da udari na predor in ga poruši. Toda osma brigada se je zamudila in se pomotoma približala deveti brigadi za hrbtom ter udarila po začelju brigade z mitraljezi.

Slovenski domobranci-belogardisti so v tem času pod vodstvom nemškega kapetana Schumacherja posedli položaje Ponova vas—Št. Jur (Podtabor pri Grosuplju)—Veliko in Malo Lipljenje, druga kolona Meničaninovega bataljona pa je krenila v smeri Šmarja, kjer je naletela na našo zasedo, jo razbila in nato zasedla položaje na Hudi Polici in odtod vodila borbe z našimi enotami. Na pomoč pa jim je prihajala tudi močna belogardistična kolona iz Velikih Lašč, ki je zasedla položaje Sloka gora—Vodice—Čušperk.

Od sovražnikovih enot so v tem spopadu sodelovali:

IV. »Meničaninov« udrarni bataljon,

Nanovo ustanovljeni polbataljon domobrancev,

Posadka iz Iga,

Deli sestava 29. in 114. posadne čete ter deli 11. čete III. bataljona,

Enote 14. SS policijskega polka iz Velikih Lašč in del artilerijske posadke.

Naša obveščevalna služba je izdelala podrobne načrte za uničenje sovražnikovih utrdb od Škofljice do predora, da pa naše obveščevalne patrole niso naletele na sovražnika, je razumljivo, ker tedaj na tem področju še ni bilo njihovih enot.

Ker smo imeli v načrtu po izvršeni akciji na predor čim hitrejši umik vseh naših enot, smo pustili v gozdu komoro, za borbo nesposobne in radio-postajo. Ker pa je osma brigada naletela med premikom na belogardiste, pa tudi borci devete brigade so jih opazili, nam je postalo jasno, da smo izdani.

Stal sem pri hišah med vasmi Gojnice in Tlake, ko sem zaslišal, da poka nekje za mojim hrbtom. Medtem je prišel k meni kurir, ki mi je povedal, da je oklopni vlak v predoru, in da napada naše bombaše, ki hočejo na vsak način zavzeti predor. Kako je mogel ostati oklopni vlak v predoru, ko so naši bombaši že očistili teren in da so belogardisti pobegnili iz bunkerja pred predorom. Komandanta Tička-Alojza Beleta sem poslal

z enim bataljonom preko proge, da so razbili glavni bunker, namestnik Jaka Vukelič pa je čakal pred predorom na minerce z eksplozivom. Začelo se je že daniti in treba se je bilo odločiti. V tem pa je prisopihal k nam kurir in me iskal. Ko je prišel k meni, mi je povedal, da so sovražniki v vasi Huda polica razbili našo komoro, da so sanitejci pobegnili in da nam belogardisti prihajajo za hrbet.

Komandantu devete brigade sem ukazal, da naj takoj pošlje dve četi proti Hudi polici, a medtem so vas že posedli belogardisti.

Kaj storiti? Ukazal sem umik, da nas belogardisti ne bi obkolili in ko sem bil z Vukeličem v Gojničah, sem zaslišal streljanje iz smeri Škofljice. Komandantu osme brigade sem naročil, da naj zaščiti prostor za umik divizije čez progo med Škofljico in Šmarskim predorom, a ko mi je rekel, da to ni mogoče, sem se odločil za napad in preboj čez vas Hudo polico.

Trdno sem bil prepričan, da bomo uspeli. Nastal je pravi pekel, ki ga nisem doživel kdaj prej, ne kdaj pozneje ves čas naše osvobodilne borbe. Položaj se je iz trenutka v trenutek bliskovito menjaval. V deveti brigadi je bilo že okoli dvajset mrtvih, prav toliko pa tudi ranjenih, ki so jih borci nosili, pa tudi v osmi brigadi ni bilo nič boljše. S komandantom osme brigade sem se sporazumel, da so prevzeli vse ranjence, vsi ostali pa so se pognali proti belogardistom, ki so že sklepali obroč okoli nas. Topove smo poskrili, tudi razstrelivo v bližini Pucihherjevih mlinov, bil pa sem tudi ob konja, ki so mi ga poslali iz XV. divizije.

Tako se je osma brigada umikala ob robu hoste mimo vasi Drenik, ki leži ob vaški poti na valovitem kraškem svetu že v bližini Ljubljanskega barja in po Želimeljski dolini proti višinam Kureščka in Mokreca, v obroču belogardistov pa nas je ostalo še okoli petsto borcev. V vasi Huda polica smo v spopadu z belogardisti imeli še tri nove ranjence in z njimi smo se morali prebijati po čistini, kjer smo prišli pod križni ogenj belogardističnih mitraljezov. Najprej so strelji zadeli dva ranjenca in osem borcev-nosačev in preko naših padlih smo skakali borci zadnje patrolne zaščitnice v zaklone pred mitralješkimi rafali.

Od Pijave gorice, Škofljice do Grosuplja, od Grosuplja do Šentjurja čez Ponovo vas, povsod sovražni lahki in težki mitraljezi. Kako iz obroča?

Poklical sem komandante in komandirje in jim povedal, da iz obroča sovražnika ni druge poti, kot bliskovit juriš po sredini čistine vzdolž ceste, ker le tako bi jih iznenadili in se prebili.

In tako se je tudi zgodilo. Ob našem prvem naletu so se belogardisti zmedli in šele, ko smo prišli v bližino sto metrov do njihovih položajev so se znašli in začeli streljati. Od zadnjih prebijajočih se borcev so jih pokosili okoli trideset, med njimi tudi komandirja voda Toneta Hitija, ki je bil doma iz Blok.

Naš nalet na njihove položaje je bil zastrašujoč, brez milosti. Kar je prišlo v doseg naših brzostrelk je padlo, saj ni bilo časa, da bi skakali v zaklone in se spuščali v kakršnekoli borbe iz zaklonov. V tem naletu smo se prebili proti Ostremu vrhu in potem hiteli proti vasi Vodice, kjer smo hoteli dohiteti našo komoro. A komore ni bilo več v vasi, zaradi hudih borb se je premaknila čez cesto Ljubljana—Kočevje pri Turjaku in krenila v vasi pod Mokrc, kjer nas je tudi počakala.

Ko smo se 15. avgusta zjutraj pod Kureščkom sestali, smo ugotovili, da smo že pri napadu na predor izgubili dva mrtva in sedem ranjencev, na Hudi polici tri mrtve in štiri borce, ki so jih belogardisti ujeli, v prvem spopadu za preboj obroča 6 mrtvih in 11 ranjencev, v drugem spopadu spet 4 mrtve in 11 ranjencev, pri umiku iz vasi 11 mrtvih, v poslednjem jurišu pa okoli 30 mrtvih. Tako je divizija v tem neuspelem napadu izgubila 135 borcev, dva topa, nad 700 kilogramov razstreliva, 25 mul in tri konje. Izgubili smo tudi okoli 180 pušk, dve težki breidi in 5 puškomitraljezov. Kakor smo pozneje izvedeli, je pri belogardistih padlo okoli 90, po nekaterih podatkih pa nad 100 vojakov, ranjenih pa je bilo okoli 50 belogardistov.

Belogardisti so ta naš poraz v svojem listu »Slovensko domobranstvo« v 4. številki od 14. IX. 1944 prikazali kot svojo največjo zmago nad nami, objavili slike na dveh straneh pod posebnim naslovom »Dakijeva agonija« — »Daki's Agonie« in celo na mojem konju belogardističnega oficirja. V isti številki pa je »Odon« prosto po Aškercu celo »spesnil« »Tunel«, ki ga objavljam v celoti.

Akcija na Šmarski predor je bila tedaj in je še danes nerešljiva uganka za ves vodilni kader NOV, trdno sem pa prepričan, da smo bili izdani še pred pričetkom akcije. Sicer so bili postavljeni pred vojaško sodišče komandanta osme in devete brigade ter pomočnik komandanta osme brigade, a nihče od njih gotovo ni bil kriv našega poraza. Sam sebi sem tedaj očital, ker

Odon:

TUNEL

(Prosfo po Aškercu)

Dan bil je siv.
Zbarantal i on je z Lahi za par topov.
Spomnil se je:
»Kaj, če tunele bi razbil?«

Hm, pravijo, da ni baš varno iti
tod obsorel,
razbojnikle da rado straši
po polj tej.

Pa bil je Daki svoje dni vojak vam,
nikjer propal,
pa da se belih psov bi strašil,
in zdaj obstal?

»Še pri Grahovem smrti bal se nisem,
zrl ji v oči,
pa fukaj zdaj kot deček bi trepetal,
ko belček spi?«

Čuj iz teme!
»Joj, na pomoč!«
»Naprej tovariši! Ne vidijo,
ker zdaj je noč!«
»Predaj se, brej! Obležal boš! —
Ná za slovo svinčenih rož!«

»Vzel Lahom sem topova dva,
pripeljal jih skrivaj sem semkaj. —
Jurši! — Hura — a — a!«

Po hribu strašen stok in plač,
vse naokrog jeklena pest;
z oklopnika besni bacač.

Pa bil je Daki komandant vam,
moril in klal,
kako prišel nocoj je iz borbe,
pa le ni znal.

A čudno prineso mu vsi novico,
ko sine svit:
»O komandant, tunel je cel,
tvoj divizijon pa ves razbit!...«

sem popustil zahtevam komandanta korpusa Pera Popivode, ki se je takoj po našem porazu pojavil na sektorju Golo pod Mokrcem, kjer je divizija počivala in začel menjavati vodilni kader v brigadah.

Ko sem pozneje srečal komandanta Glavnega štaba Staneta in mu povedal, kaj se je zgodilo, mi je rekel, da postopek Popivode ni bil pravilen in da on ne bi smel brez vednosti Glavnega štaba karkoli ukreniti, pa čeprav je bil komandant korpusa.

Še med počivanjem divizije sem razporedil vse razpoložljive enote na nove položaje. Čelo divizije je bilo na Notranjskem, ranjence smo oddali v Snežniške bolnišnice, bataljon »Fontanotte« sem razmestil ob Iški na sektor Mačkovec—Rovte, deveta brigada je posedla sektor Golo—Škrilje—Visoko, osma brigada okoliš Velikega Osolnika, deseta brigada pa je odšla v Loško dolino.

Tudi belogardisti niso spali. Ko sem bil 17. avgusta na Kureščku s svojim operativnim štabom, sem opazil okoli sedme ure zjutraj, kako se ena kolona belogardistov premika iz Iga proti Škriljam, druga pa iz Iga po hosti čez Velike Senožeti proti Mokrcu. Dve koloni belogardistov, ki sta prihajali iz Velikih Lašč, sta naleteli na zasede naše osme brigade, ki je v dopoldanskih urah v spopadih pobila več kot 50 napadalcev, sama pa je imela v svojih vrstah le dva ranjena. Tudi deveta brigada je sprejela borbo z napadalci na sektorju Golo, štab brigade pa je naredil veliko napako, ker ni postavil zased tudi na sektorju med Golim in Škriljami. Ko sem zvedel, kaj se dogaja pri deveti brigadi, sem se podal s šefom obveščevalnega centra divizije in s kurirji na hrib nad vasjo Golo.

Šef obveščevalnega centra mi je rekel, da bo sam odšel na položaje in opozoril komandirje, da jim preti nevarnost z zahodne strani in komaj se je dobro odmaknil mojim očem, že sem zaslišal približajoče se korake proti vrhu hriba, na katerem sem bil s svojimi kurirji. Mislil sem, da je gotovo kaka patrola devete brigade, pa sem se ukanil. Približevale so se predhodnice belogardistov, ki so hitele, da bi zasedle vrh hriba Golo. Ko sem spoznal svojo zmoto, sem zavpil šefu obveščevalnega centra, da naj se pazi, tedaj pa so že začele vršeti svinčenke proti nam. Že ob prvih streljih jo je skupil šef centra. Dobil je kroglo v koleno in belogardisti so ga živega ujeli. V tem je že skočil belogardist izza grma in zavpil:

»Roke kvišku!« a jaz sem v istem trenutku že imel v roki svojo pištolo in streljal. Padel je prvi, padel drugi belogardist, izstrelil sem pet strellov, pri šestem strelu pa mi je pištola zatajila. Še med streljanjem sem ukazal kurirjema, da naj se umakneta, pa tudi jaz sem skočil iz dosega njihovih pušk za vzpetino vrha hriba in tekel po vzpetini proti dolini. Tu sem srečal tretjega kurirja, ki je spremljal šefa obveščevalnega centra XVIII. divizije Žoža-Jožeta Marinclja, ki je bil doma iz Hrastja pri Ljubljani iz znane gostilne »Pri Tinčku«, in mi povedal, da je po strelu v nogo šef padel in že so nanj navalili belogardisti in ga razorožili, on pa jim je komaj ušel.

Borba je trajala ves dan in šele proti večeru so se belogardisti začeli umikati proti svojim postojankam.

Kako naj se zoperstavimo tem belogardističnim udarnim enotam?, mi je rojilo po glavi, ko sem obiskoval enote XVIII. divizije in končno sem se odločil, da iz izbranih borcev osnujem »jurišni bataljon«, ki bi bil podrejen direktno štabu divizije.

Svojo zamisel sem povedal tudi komandantu Glavnega štaba Stanetu, ki je takoj soglašal in mi rekel:

»Saj si komandant divizije, to je tvoja stvar, kako boš razporedil svoje borce.«

In takoj sem začel svojo zamisel uresničevati. Že po nekaj dneh sem odšel v deveto brigado in sicer v bataljon, ki je bil na položaju v vasi Glina, na severozahodni strani hriba Piškovce, med Bloško planoto in Cerkniško dolino.

Ko je komandant bataljona postrojil borce in sem stopil pred nje, sem jim začel govoriti o udarni skupini, v kateri so lahko samo prostovoljci. Takoj se jih je javilo okoli dvajset. Med njimi tudi Uršič, ki je bil z menoj kot minerec že v borbah spomladi 1942. leta.

Vsem prostovoljcem smo takoj dodelili brzostrelke, dvema ročni strojnici, imeli pa so tudi samokrese.

Uršiču sem poveril, da je odšel s skupino prostovoljcev v vas Zavrh in mu naročil, da naj me tam počaka. Uršič je sprva okleval in ni hotel prevzeti vodstva izbrane skupine, končno pa se je na moje prigovarjanje vdal in odšel na določeno mesto.

Obiskal sem še ostale enote divizije in tako zbral 76 borcev, ki so bili »do zob« oboroženi, saj so imeli šest ročnih strojnic, petdeset brzostrelk, nekaj mavzeric, okoli dvajset samokresov in vsak po tri do pet ročnih bomb.

Ko so bili vsi zbrani v vasi Zavrh, sem se podal k njim še jaz. Povedal sem jim, da so »Jurišni bataljon XVIII. divizije«, da so samostojna enota in da bodo prejeli povelja od štaba divizije. Za komandanta bataljona sem postavil Uršiča, ki je po mojem nalogu bataljon razdelil na tri čete.

Uršič se je še kar naprej upiral, da bi prevzel vodstvo bataljona, češ, da ni sposoben, da ne more prevzeti odgovornosti za toliko tovarišev, a ko sem mu obljubil vso pomoč in da bo vedno dobrodošel, če bo prišel po nasvete, se je vdal v usodo. Odšla sva v hišo, kjer so se naselili prvi prostovoljci, ki jih je pripeljal v Zavrh Uršič in se pogovorila o prvi nalogi njegovega bataljona.

Naročil sem mu, da naj s svojim bataljonom krene proti Ljubljanskemu barju, hitro napade belogardiste in se prav tako hitro umakne, meni pa naj pripelje konja, ki sem ga potreboval, a sem bil že od Šmarskega napada na predor brez njega.

»Če ‚Marostarji‘ imajo kakega konja, bo tvoj!« se mi je nasmešnil, jaz pa sem mu naročil, da naj nabere še koles za kolesarsko četo, če pa sam ne bo imel časa skrbeti za hrano, jo bo dobil od naših, ki bodo v tem času nekje okoli Mokrc.

»Tudi jaz bom tam nekje!« sem mu še rekel in poslovila sva se kot dobra prijatelja ne pa kot komandant divizije in komandant bataljona.

Uršič je še isti dan odšel s svojim bataljonom čez sektor Golo, tam z bataljonom počival, naslednji dan pa je krenil v zasedo v Črno vas, ko je zvedel, da se belogardisti vsak dan vozijo po cesti proti Podpeči in Preserjem. In res se je že drugi dan prikazala patrola belogardistov, bilo jih je okoli trideset na kolesih, ki je brezbržno divjala po cesti in ni pričakovala napada.

Uršič jih je spustil v zasedo in iznenada so skočili pred njih njegovi borci in jih pokosili z brzostrelkami. Vsi, razen enega, so padli, preživelega pa so odpeljali s seboj na Mokrc in ko sem okoli enajste ure prišel na Mokrc, so ga pripeljali k meni:

»Vzorec smo ti pripeljali, ostali so ostali na cesti! Kaj naj naredimo z njim?«

»Vaš je, vi ste ga ujeli!« sem jim odgovoril, ko pa so mi povedali, da je ujeti belogardist sodeloval pri spopadu na Šmarski predor, sem jim rekel, da naj ga odpeljejo na zasliševanje k našim obveščevalcem.

Medtem pa je prišel k meni tudi komandant bataljona Uršič in mi rekel:

»Daki, obrni se! Poglej, najlepšega s Kozlerjevega posestva smo ti pripeljali!«

Od veselja sem komandanta bataljona objel. Spet sem imel konja, ki sem ga tako težko pogrešal.

Uršič mi je pripovedoval, kako so iznenadili belogardistično kolesarsko patrolo, da so boljše orožje pobrali, dolge »fižolovke« razbili in jih pustili na cesti, pobrali pa so tudi kolesa in jih pripeljali s seboj.

»Je kdo padel? Je bil kdo ranjen?« sem ga vprašal, on pa mi je odgovoril, da nihče, da pa ima v bataljonu dva »ožuljenca«, a da bo že dobil primerne čevlje za oba.

»In kam sedaj?« me je še vprašal, jaz pa sem mu rekel, da naj se najprej poda v Zapotok, kjer naj se borci najedo in spočijejo, nato pa naj krene v okolico Škofljice in Pijave gorice in dela tam tako, kot je pri prvi akciji.

Pri zaslišanju je ujeti belogardist priznal, da je sodeloval pri spopadu na Hudi polici, da so jih poslali iz Ljubljane že dan pred našim napadom na Šmarski predor in da so točno vedeli, kdaj bomo mi napadli predor.

Povedal je tudi, da so jim ukazali, da naj počakajo v postojanki v Pijavi gorici vse do mraka, nato pa odidejo v zasede na sektor vasi Drenik v hoste in tam čakajo toliko časa, da bodo naše enote odšle proti Šmarskemu predoru, šele nato naj zasedejo položaje in zaprejo obroč okoli nas.

Tako smo bili gotovi, da smo bili izdani, a kdo nas je izdal? Kdo ve!

Jaz sem odšel v štab divizije, ki se je namestil v Ravnah na Bloški planoti, deli osme in devete brigade so odšli na prehranjevalne akcije po Ljubljanskem barju, Uršičev bataljon pa je krenil proti Škofljici. Med prehranjevalno akcijo so izpraznili tudi zaloge belogardistov v njihovi postojanki, pet belogardistov so ujeli, nekaj pobili, nekaj pa jih je ušlo in tako je bilo z belogardistično postojanko v Črni vasi konec.

28. avgusta pa je okoli osme ure zjutraj prišel v štab divizije komandant jurišnega bataljona Uršič in mi poročal o svojih spopadih z belogardisti.

Ko so blizu Pijave gorice belogardisti opazili trojko iz bataljona, oboroženo z dvema brzostrelkama in ročno strojnico in ker niso vedeli, da je ves bataljon v zasedi, so se pognali proti

trojki, da bi jo ujeli. A po njih so udarili borci iz zasede, jih petnajst potolkli, enega pa ujeli. Povedal je tudi, da so v bližini Pijave gorice naleteli na razmesarjeno žensko truplo, ki je bilo še toplo in je imelo porezane prsi. Belogardist, ki smo ga ujeli in pripeljali s seboj, je hotel med potjo pobegniti, zato smo ga morali zvezati. Ko sem ga vpraševal, odkod je, mi je priznal, da je bataljon belogardistov pri cerkvi Sv. Trojice in v vasi Polšeče. Priznal je tudi, da je sodeloval pri spopadu okoli Golega, ko so belogardisti ujeli našega obveščevalca, kapetana Žožeta Marincelja. Še marsikaj je povedal, preden je prejel za služeno plačilo za vsa svoja grozodejstva nad našimi prijatelji.

V tem času sem tudi nanovo razporedil enote divizije. Deseta brigada je odšla na sektor okoli Gornjega Jezera, Grahovega, Bločic in Žirovnice in skupaj z Notranjskim odredom zavarovala naše letališče v Loški dolini, ki je bil med vasmi Nadlesk in Kozarišče. Sem so priletavala zavezniška letala in prinašala vojni material, odvažala pa naše težje ranjence iz Snežniških bolnišnic. Osma brigada se je naselila v zakotni vasi Bloške planote Metulje, deveta brigada pa je odšla na sektor Š. Vid—Rakovnik in Velike Lašče, italijanski bataljon »Fontanotte«, ki je v borbah izgubil precej borcev, je odšel po nalogu Glavnega štaba Slovenije v Loško dolino, nato pa na sektor IX. korpusa, in sicer na sektor Sežana—Gorica—Tolmin. Jurišni bataljon se je nastanil v Novi vasi na Bloški planoti, s štabom divizije pa sem se nastanil v vasi Volčje.

In belogardisti? Bili so na Rakeku in odtod izpadali proti Notranjski, ob podnožju Krima, v Pijavi gorici, Škofljici, v Velikih Laščah, v Ribnici in od časa do časa tudi v drugih večjih krajih. Največ preglavic pa smo imeli z belogardističnimi udarnimi bataljoni, posebno okoli Velikih Lašč, Stične, Škofljice in pri Novem mestu. A okoli Novega mesta je bila naša XV. divizija, ki je znala krotiti »zelence«, kakor smo imenovali preimenovane belogardiste v domobrance.

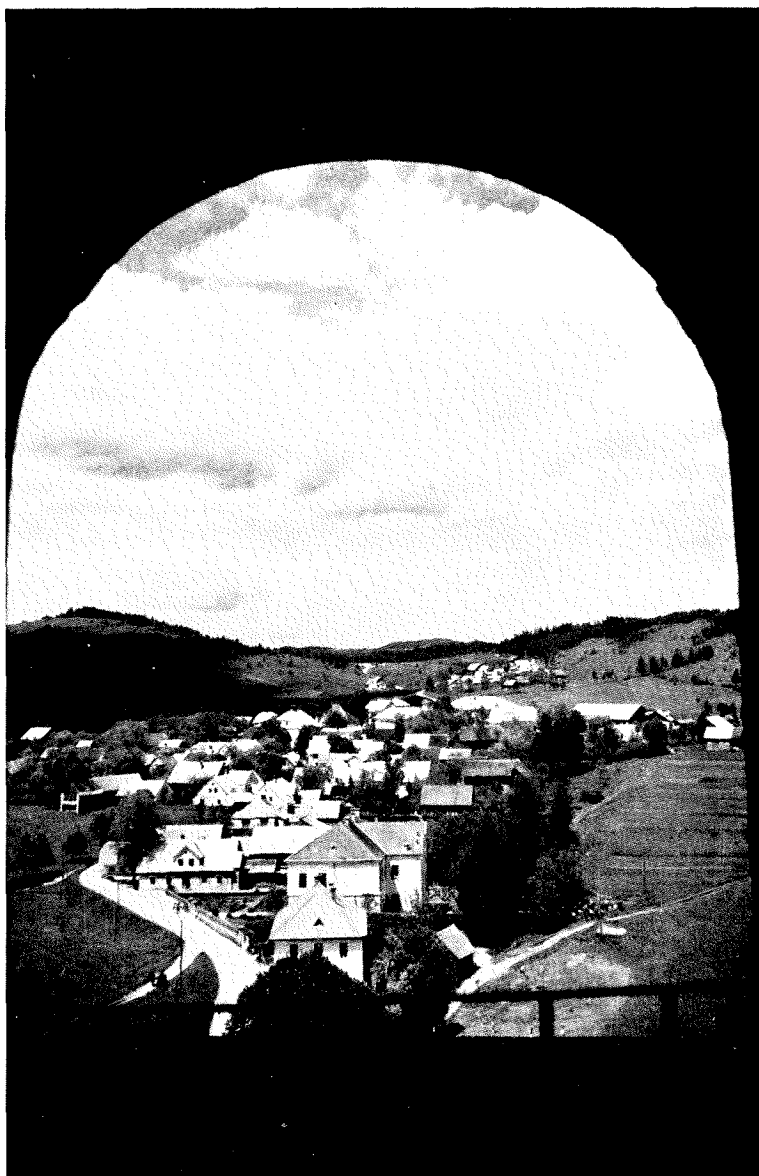
Ker Nemcem ni godilo naše osvobojeno ozemlje, so zahtevali od domobrancev, da so udarili proti nam. Najprej se je spustil iz Rakeka na nočni pohod Rupnikov udarni bataljon čez Javorniške gozdove, drugo jutro izpadel nad Kozarščami in udaril na grad Snežnik ter delno proti Babni polici. Druga kolona belogardistov, v kateri je bilo nad petsto domobrancev, je krenila iz Velikih Lašč, šla ne več kot pol kilometra od našega štaba v Volčjem ne da bi jih naše patrole opazile in šele ko so že

šli proti Novi vasi, kjer je počival naš jurišni bataljon, je njihove sledi opazila trojka devete brigade in obvestila našega operativnega oficirja Fekota-Mira Rožiča, ki je takoj prišel k meni, da sva si ogledala njihove sledove. Tudi jurišni bataljon so belogardisti obšli in se ustavili šele nad vasjo Knežja njiva, ki leži vzhodno od Starega trga, stisnjena med Knežjim in Golim vrhom v ozki dolinici. Prav tako močna skupina je krenila tudi iz Loškega potoka, ki pa je vlekla s seboj tudi dva 75 mm topa, zato je morala hoditi le po dobrih gozdnih poteh. Da bi nas obkolili in uničili, pa so poslali eno kolono domobrancev tudi čez Slivnico nad Cerknico, a z njo se je že zgodaj zjutraj spopadla naša deseta brigada okoli Grahovega in Slivnice.

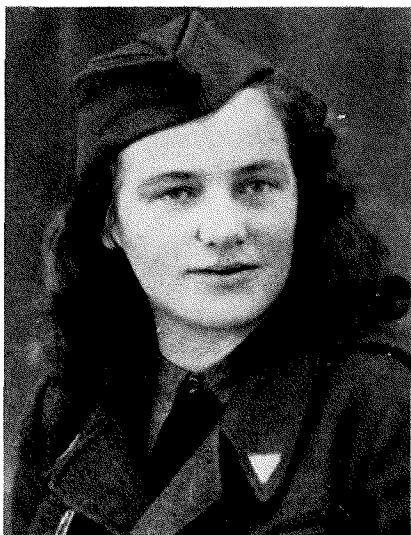
Po pogovoru s Fekotom-Rožičem sem odšel v Novo vas k jurišnemu bataljonu, ukazal komandantu, da vso opremo borci pustijo v vasi, da bo hitrejša, v Metulje pa sem poslal kurirja, da naj osma brigada takoj krene čez hosto v Loško dolino in to brez opreme, le z orožjem. Medtem sem z jurišnim bataljonom po bližnjici krenil proti Racni gori, Knežjemu vrhu in Knežjim njivam. Ko nam je patrola javila, da se bližajo belogardisti, sem Uršiču ukazal, da naj borce postroji v strelce in udari na sovražnike. Okoli petdeset brzostrelk in šest ročnih strojnic je zapelo pesem smrti za belogardiste, ki so začeli zapuščati svojo kolono in bežati. Jurišni bataljon za njimi vse do srede vasi Knežja njiva, kjer pa je našim nasproti že prihajala nova kolona »zelencev«. A osme brigade ni bilo, da bi priskočila na pomoč, zato je komandant Uršič ukazal svojim borcem, da so se povlekli v goščavo. Tudi topova smo morali pustiti, ker nismo mogli v ponoven napad, ker smo bili preslabi proti tako številčno močnejšemu sovražniku.

V tem spopadu jurišnega bataljona z belogardisti je padlo okoli osemdeset belogardistov, mi pa smo imeli le nekaj lažje ranjenih in enega težkega ranjenca, Poljaka Borisa Goščinkega, ki so mu po osvoboditvi morali na Poljskem odrezati nogo. Bil je zagrizen mitraljezec, do skrajnosti drzen, v partizane pa je prišel iz Trbovelj preko Kozjanskega na Dolenjsko, kjer je vstopil v jurišni bataljon.

Isti dan pa so se spopadle tudi druge enote z belogardisti in nekaj naših borcev je padlo v teh spopadih, med njimi tudi Jure Volk, komandant osme brigade, ki ga je komandant VII. korpusa brez moje vednosti razrešil dolžnosti komandanta in ga

Nova vas

Ančka Rokova

Efenko s tovarišema (Efenko srednji)

vzel s seboj kot kurirja v štab korpusa. A on se je njegovi odločbi uprl, se v vasi Pudob pognal v gručo belogardistov in prišel pod mitraljez sovražnika.

Belogardisti so se morali umakniti v svoje postojanke ker niso mogli prebiti obrambe XVIII. divizije, divizija pa je še dva dni ostala na svojih položajih, se spočila, potem pa se je premaknila na nove položaje. Štab divizije se je namestil v Sv. Vidu nad Cerknico, osma brigada je odšla proti Rakitni in tu odbijala belogardiste, ki so hoteli vdreti na Notranjsko, deveta brigada je odšla na sektor Golo—Škrilje—Gornji Ig, deseta brigada pa proti Rakeku, St. Vidu, Otavam in Begunjam pri Cerknici.

Ko pa me je obiskal v štabu komandant Glavnega štaba Stane-Franc Rozman in me vprašal, zakaj sem premestil svoje enote iz notranjosti Notranjske, sem mu rekel, da je nujno, da sem se podal na robove osvobojenega ozemlja, kjer imamo stalne stike s sovražniki, on pa mi je rekel, da se divizija mora spočiti, ker se lahko zgodi, da bo morala kreniti čez Gorski Kotar in dalje proti morju, če bi prišlo do izkrcavanja anglo-ameriških čet na jugoslovanski obali, ker je Glavni komandant Jugoslavije maršal Tito proti vzpostavitvi druge fronte na jugoslovanskem ozemlju.

Zato odslej nisem pustil borcev, da bi se spuščali v borbe in sem zahteval, da naj se dobro hranijo in čim več počivajo.

Okoli 20. septembra 1944 pa je spet prišel komandant Stane v naš štab in mi povedal, da hodijo okoli naših enot člani zavezniških misij in zahtevajo najrazličnejše podatke o oborožitvi in številu naših enot. Rekel mi je, da naj jim ne dajemo podatkov, pokažem naj jim le položaje, na katerih imamo svoje enote. In ko so se pripeljali, sem jim z roko pokazal patrole na hribih vse od Rakeka do Mokra in bili so zadovoljni, čeprav niso dobili številčnih podatkov o diviziji.

Kmalu po odhodu misije pa je prišel spet komandant Stane, ki je bil z mojim poročilom zadovoljen, pripomnil pa je, da bi zdaj bil že čas, da grem s svojimi v akcijo. Povedal mi je, da se je že pogovarjal z komandantom VII. korpusa Popivodom, da naj bi napadli ponovno Štampetov most, ker Angležem nikakor ne uspe, da bi ga porušili z bombami iz letal, pa tudi želja zaveznikov je, da bi bila proga Trst—Ljubljana čimprej pretrgana.

»Daj mi baterijo artilerije VII. korpusa in sam bom opravil z mostom brez vmešavanja drugih!« sem mu rekel, on pa mi je odgovoril:

»Glej, da mi sporočiš do prvega oktobra, da mosta ni več!« in je odšel. Prav gotovo je komandantu VII. korpusa naročil, da mi naj da, kar sem zahteval, ker se je Popivoda odslej stalno vrtel okoli našega štaba in me zadirčno priganjal na akcijo, češ, da divizija že dolgo samo je in spi in da nič boljši ni štab divizije.

Povedal sem mu, da sem poslal močnejšo patrolo v Suho krajino po dva lahka topiča, da sem naročil deveti brigadi, da zaščiti prevoz topičev preko ceste Ljubljana—Kočevje, pa tudi mule sem poslal po razstrelivo v Loško dolino. A Popivoda je sitnaril in sitnaril, da mi je že predsedal.

Obveščevalna služba XVIII. divizije pa je ves ta čas zbiralala podatke in obveščevalni oficirji so strogo nadzorovali premike belogardistov. Če povem, da je v enem mesecu v letu 1944 padlo preko trideset naših obveščevalnih oficirjev VII. korpusa, lahko trdim, kako težavno in odgovorno nalogo so opravljali. K nam pa je po višjem nalogu prišel tudi obveščevalni oficir Obveščevalnega centra VII. korpusa Sine-Savo Vilhar, ki je za to akcijo prišel v naš štab iz Dolenjske. Sine je pripravil vse skice mostu in okolice, vrisal vse bunkerje in 20. septembra sem se odločil, da bodo čez tri dni krenile naše enote na položaje, 28. septembra pa bomo izvršili napad na most.

Deveti brigadi sem ukazal, da pomaga artilerijcem, da pripelejo topova na sektor Sv. Vida v hosto pri vasi Jeršiče, ki leži jugovzhodno od Sv. Vida v hribovitem svetu, deseti brigadi pa, da pripravi razstrelivo, ker sem se odločil, da bo deseta tudi napadla most.

Da pa Sine-Savo Vilhar ni imel lahke naloge za zbiranje podatkov je razumljivo, saj so Nemci zaradi dvakratnega napada na most svoje zaščitne bunkerje še ojačali, zgradili nove in tako je bilo na dolžini slabega kilometra proge 21 bunkerjev, ki so bili med seboj povezani z rovi.

Ko je prišel v štab 24. septembra Pero Popivoda in začel vpiti, kaj delamo, zakaj ne napademo mostu, sem mu odgovoril, da obveščevalna še ni gotova z zbiranjem podatkov in skic, povedal pa mu nisem, da bom že v noči od 24. na 25. september prevrgel vso divizijo na Ljubljanski Vrh in čim bliže mostu, intendantom pa, da naj pripravijo dovolj hrane za dva dni.

Na Ljubljanski Vrh smo prispeli okoli polnoči, pojedli in počivali okoli štiri ure, nato pa se je en bataljon devete brigade podal na sektor Otave—Koželjek in zaprl dohode iz Cerkniške doline, ker smo se po načrtu po napadu nameravali umakniti v tej smeri.

Naš načrt je bil:

Ko bo deseta brigada pričela napadati most, bo osma brigada krenila brez komore in opreme po gozdovih Kladuškega hriba in preko proge Ljubljana—Trst na sektor ceste Vrhnika—Štampetov most in to mimo bunkerjev, ki so jih še zgradili Italijani. Tako bo osma uničila bunker ob progi, posedla položaje, deveta brigada pa bo minirala progo in staro cesto od Logatca proti Štampetovemu mostu, tretji bataljon devete brigade pa bo naredil zasedo v hosti nad postajo Verd in istočasno rušil progo med Verdodom in Štampetovim mostom, in to čim bližje železniške postaje Verd. Deseta brigada pa bo šla po cesti proti mostu, štab divizije pa v Tisovec, kjer se bo nastanila tudi divizijska ambulanta.

In tako je bila deseta brigada že okoli šeste ure pri bunkerju v Tisovcu, kjer je križišče stare ceste med Vrhniko in Logatcem, kjer se odcepi tudi vojaška cesta Rupnikove linije, ki vodi v hoste Ljubljanskega Vrhha. Za kolono desete brigade se je razvrstil jurišni bataljon, za njim pa sanitetna kolona pred artilerijskim vodom ter minersko četo z razstrelivom.

In glej: že spet Pero Popivoda! Pol ure pred napadom je prijahal v štab XVIII. divizije in ko se je zadril na komandanta desete brigade, da je že čas, da preide v napad, ga je Raco nadrl, meni pa je rekel, da bo svojo brigado razdelil v tri kolone, ki bodo potem prešle v strelcih v napad.

Ko je drugi bataljon desete brigade poslal svojo izvidnico proti hosti, je opazila, da je v hosti okoli dvajset belogardistov. Namestnik komandanta desete brigade Matevž Šivec, doma iz Škrlj izpod Mokrca, se je odločil, da jih ujame žive. Približali so se jim na trideset metrov, tedaj pa so belogardisti opazili naše borce in začeli bežati. Prvi je skočil za njimi namestnik komandanta, medtem pa sem jaz, ki sem stal na vzpetini ob cesti, ukazal komandantu jurišnega bataljona Uršiču, da naj se tudi njegovi borci poženejo za bežečimi belogardisti. Tudi artileristom sem ukazal, da naj gredo s topovoma za borci desete brigade.

Belogardisti so bežali proti žici, ki je ščitila progo in most, naši za njimi. Komandant Pero je kričal, se drl nad borci in kurirji, a nihče ga ni poslušal, v tem pa je že prišel kurir in povedal, da so naši prešli žice in da že napadajo bunkerje. Da jim je uspelo tako hitro preko žičnih ovir, je bila zasluga bežečih belogardistov, ki so jim pokazali sami, posebno pa še njihova »mrtva straža« okoli petsto metrov izven žice, ki so jo naši pognali iz položaja v omrežje obrambnega sistema Štampetovega mosta. Medtem, ko so naši s tridesetimi ročnimi strojnimi in osemdesetimi brzostrelkami ter petimi težkimi mitraljezi držali v šahu nasprotnika, že so se oglasile granate naših dveh topičev, pa tudi poki min s proge so odmevali po dolini. Naši so že s prvim napadom uničili bunkerje ob progi in ko sem se ozrl proti mostu, sem zagledal komandanta jurišnega bataljana na bunkerju, namestnik komandanta pa je že tekkel s svojimi borci po progi po mostu za bežečimi belogardisti, ki so se umikali proti Verdu. Bunker, ki je stal sredi mostu in je bil iz železobetona, je razbila granata našega topa. Tudi pod mostom je bunker razbila artilerija. Ostale bunkerje so naši borci zavzemali z ročnimi bombami in v dobre četrte ure so bili zavzeti vsi bunkerji in most je bil v naših rokah.

Dasi je bilo borbe okoli mostu in na mostu konec, je deveta brigada še naprej vodila borbe. Iz postaje Verd je odpeljal oklopnik in hotel na pomoč branilcem mosta, pa je zapeljal na razbitine tračnic na progi in iztiril, naši pa so tolkli s težkim mitraljezom po oklopniku in tako onemogočili, da bi sovražniki prišli iz njega in se spustili v borbo. Po končanem napadu na oklopnik pa so so borci devete brigade umikali skozi goščavo in se potem priključili naši koloni.

Ko je bil most zavzet, sem se s svojimi kurirji podal na most in minerjem ukazal, da naj most takoj zaminirajo, artileristom pa sem rekel, da naj se s topovoma umaknejo skupaj z ranjenci, ki jih je bilo 41. Zaradi velikega števila ranjencev in na vsakega ranjenca še štirje nosači, je bilo skoraj pol brigade izven borbene sposobnosti, cesta je bila zatrpana s topovoma in nosači ranjencev, ki so se umikali, minerci pa so spešili z razstrelivom k mostu, da bi čimprej opravili svoje delo. A Popivoda je bil povsod, kjer ga ni bilo treba. Tudi na minerce se je znašal, a borci so delali, kar sem jim ukazal jaz in se za njegovo vpitje sploh niso zmenili. Pobirali so orožje naših ranjencev in ubitih branilcev mosta, slačili so padle Nemce in domobrance in pri-

znati moram, da v tem jurišu na bunkerje ni bilo razlik med borci in komandanti, saj so vsi prepoteni hiteli, da bi čimprej opravili svojo nalogo. Z mostu sem poslal kurirje, da naj borci zaščitijo naš umik, da ne bi prišlo do kakega presenečenja, pa tudi, da naj se borci umaknejo, da ne bi bilo še novih ranjenec, ko bomo most pognali v zrak.

Ko so se vsi borci umaknili in je ostal razen mene in komandanta Raca le še minerec, ki je imel nalogo sprožiti vžigalnik za razstrelivo, sva se tudi midva z Racom umaknila in tedaj je dal komandant brigade minercu znak za vžig. Več kot devetsto kilogramov razstreliva je opravilo svoje in po eksploziji zavilo most in okolico v ogromen oblak prahu. Mi smo opravili svoje, jaz pa svojo dolžnost do komandanta Staneta.

Ko sem deveti brigadi ukazal, da prevzame vse ranjence, saj je bila deseta brigada utrujena do iznemoglosti in je v napadu izgubila za borbo 35 borcev, ki so bili ranjeni, jurišni bataljon pa šest, sem odredil umik proti Ljubljanskemu Vrhu, kjer je ostala naša komora. A tudi ona je odšla proti Tolstemu vrhu in že pripravljala hrano za vso divizijo.

Ker sem bil trdno prepričan, da bodo Nemci in belogardisti od vseh strani pritiskali na nas, da bi se nam maščevali za porušenje Štampetovega mostu, sem takoj po obilnem kosilu okoli ene ure ukazal premik za vso divizijo. Vedel sem, da bi borci XVIII. divizije ne vzdržali sovražnikovega pritiska, zato sem sklenil oditi z vsemi borci v podnožje Javornika, ranjence pa oddati v Snežniške bolnišnice. A proti moji odločitvi se je protivil komandant VII. korpusa, ki je ranjenega komisarja Frenka-Jožeta Zornado pregovoril, da je zapustil našo divizijo in odšel z njim. Očital mi je tudi, da sem »kukavica« in da brez njega Štampetov most ne bi bil porušen. Zahteval je, da krenem z divizijo na sektor Sv. Vida, a jaz sem vkljub njegovemu ukazu nameraval po poti, ki sem si jo določil.

»Divizija bo šla tja, kamor bom jaz ukazal!« je vpil komandant Pero, jaz pa besen, sem zavpil:

»Tu jo imaš, pojdi z njo kamor hočeš, jaz ne bom več njen komandant!« in sem se začel oddaljevati, tedaj pa so prišli za menoj Raco in še nekateri iz vodilnega kadra divizije in so me pregovorili, da sem se vrnil. Ne da bi se ozrl na Popivodo, sem krenil z divizijo čez Otave in Koščake proti Sv. Vidu in se tu ustavil s štabom in deseto brigado, osma brigada pa je z artilerijo nadaljevala pot čez Levšiče, Zavrh in Lepi vrh, preko-

račila cesto Velike Lašče—Bloška planota in prišla v vas Kremplje tik ob cesti Nova vas—Velike Lašče, artilerija pa je nadaljevala pot čez vas Kotel v center Suhe krajine, osma brigada pa se je nato vrnila v sestav divizije in se nastanila na Bloški planoti.

Deveta brigada je prenočila v vaseh Pirmane in Štukljevo, da bi drugi dan nadaljevala pot v Loško dolino, jurišni bataljon pa je odšel v vas Lešnjake v kraški uvali, da bi se tam odpočil od naporov v zadnjem času.

Komandant korpusa Popivoda in komisar Zornada sta ostala s svojo patrolo v vasi Otave in ko je 27. septembra zjutraj navalila sovražna vojska Nemcev in domobrancev na našo divizijo in to z vsemi svojimi rezervami iz Ljubljane, Cerknice in Rakeka, so v Otavah naleteli na Popivodo in njegovo spremstvo. Popivoda je ušel, komisar Frenk-Zornada je padel, ranjena pa sta bila operativni oficir in kurir.

Popivoda je pribežal v naš štab v vasi Sv. Vid ves premočen, ker je začelo strašno deževati. Tudi naši borci so bili premočeni, a morali so biti na položajih, ker se je proti naši diviziji približevala sovražna kolona iz Velikih Lašč, ki je zaprla vse poti od Iške do Sv. Trojice, druga kolona pa je hitela proti nam čez Iško in po stezi ob Iški ter preko ustja Iške prodrla v vas Osrednek.

Komandantu desete brigade sem ukazal, da naj posede položaje po hribih med Sv. Vidom in Osredkom in okoli tretje ure popoldne istega dne, ko sem izrekel svoj ukaz, se je spet vmešal Popivoda in zahteval, da pošljem proti domobrancem samo Jugovo četo. Jugo, ki je bil prej kurir Staneta-Franca Rozmana je ob neki priliki oklofotal Popivodo in zato ga je komandant Stane poslal v XVIII. divizijo, da bi ga zaščitil pred Popivodo, Popivoda pa se je hotel ob tej priliki maščevati, zato je tudi poslal Juga Kastrina naproti belogardistom, da bi jim padel v roke. A Jugo se je znašel. Zbežal je pred njimi s patrolo, a v svojo četo se ni mogel več vrniti, ker je belogardistična kolona padla četi v hrbet in ubila dvanajst borcev te Jugove prve čete.

Proti večeru pa so belogardisti začeli napadati Sv. Vid in ko sem večerjal v gostilni poleg cerkve, kjer je bil divizijski štab, je prihitel v štab kurir in zavpil:

»Belogardisti so v vasi, beži!«

Pograbil sem brzostrelko, ki je bila na klopi poleg mojega vojaškega površnika in skočil iz hiše, v tem pa so v gostilno že vdrli domobranci in namesto mene dobili samo moj površnik, ki so ga potem razkazovali po Ljubljani in govorili, da so me ujeli, posebno še, ker je bil v površniku tudi moj poročni list s polnim priimkom in imenom.

Ko sem skočil na cesto in po bregu proti dolini, sem naletel na komandanta Raca, ki sem mu rekel, da naj se s svojo brigado prebije iz tega sektorja v Novo vas na Bloke, isti ukaz sem ponovil jurišnemu bataljonu. V tem nenadnem napadu domobrancev smo izgubili okoli dvajset borcev, belogardisti pa so se znašali nad kotli naše komore in jih razbijali, da je donelo po vsej okolici.

In spet se je oglasil Popivoda. Začel je vpiti, da je treba belogardiste napasti, a jaz sem naročil komandantu desete brigade, da naj ne posluša Popivoda, ampak izvrši moj ukaz. Raco je tudi tako storil, Popivoda pa je z enim od naših kurirjev odšel v Loško dolino v štab korpusa.

Jaz sem s svojo patrolo krenil ob Iški in čez cesto Velike Lašče—Bloke v vas Veliki Vrh, kjer sem se zatekel k kmetu Šimetu, se najedel in posušil, nato pa nadaljeval pot v Novo vas, da bom tam našel jurišni bataljon in deseto brigado, pa tudi ostale enote divizije. A ker devete brigade še ni bilo na zborni mesto, sem sklenil, da ji odidemo na pomoč, če so ostali v sovražnikovem obroču. A komaj sem prišel do jurišnega bataljona, že sem zaslišal močno streljanje okoli Sv. Trojice in Hribarjevega. V tem je prišel tudi Raco, komandant desete brigade in že je komandant jurišnega bataljona Uršič postrojil svoje borce v strelce in se pognal belogardistom v hrbet.

Sedel sem na konja in pohitel za jurišnim bataljonom, v tem pa mi je že prišel naproti komandant Uršič in mi pojasnil položaj devete pred napadom njegovega bataljona.

»Belogardisti so dobili v svoje klešče deveto brigado, ki se je pomikala z ranjenci mimo Sv. Trojice na Bloško planoto, a ko sem jaz udaril nanje s svojim bataljonom, so imeli že naše ranjence v svojih rokah. Ranjenci so skušali pobegniti, skakali so z vozov in se zavalili v jarke ob cesti in ko sem se znašel blizu Sv. Trojice ob hosti, smo vžgali po njih z vsem našim orožjem. Belogardisti so se zmedli, padlo jih je od naših rafalov najmanj osemdeset, ostali pa so jo udrli proti Begunjam in Cerknici.«

Ko sem ga vprašal, kje ima borce, mi je povedal, da je dve četi poslal proti Slivnici v smeri Gornje Sleme in Sv. Miklavža, da bosta ščitili bok devete brigade s kolono ranjencev, eno četo pa je pustil za cerkvijo Sv. Miklavža in ko bo deveta brigada že krenila proti Loški dolini, se bodo vse tri čete vrnile.

Ko sem poslušal Uršiča, kako je hitro obračunal z belogardisti, sem poslal kurirja proti deseti brigadi, da naj ostane na položaju, ker je že končano vse, nato pa sem se tudi sam vrnil v Novo vas. Proti večeru se je vrnil tudi ves jurišni bataljon. Že takoj po vrnitvi jurišnega bataljona sem dal zasesti vse strateško izpostavljeno gričevje okoli Bloške planote, sam pa sem sedel na motorno kolo in se odpeljal v štab VII. korpusa, ki je bil v Starem trgu.

Komisar korpusa Janez Hribar mi je očital, da imam deveto brigado z ranjenci obkoljeno in da ni prav, da sem zapustil divizijo in da naj grem takoj do komandanta korpusa Popivode, ki je v gostilni pri Benčini.

Bilo mi je vsega dovolj. Komisarju sem povedal, da je deveta brigada izven nevarnosti, da je že na poti v Loško dolino in da sem že vsega sit in da mi je vseh »velikih podvigov Popivode« že vrh glave. Povedal sem mu tudi, da je za vse polomije po odhodu s Štampetovega mosta kriv komandant VII. korpusa, pa tudi smrti komisarja Frenka.

»Hočem mir za svojo divizijo! Mir, dokler o nadaljnji poti divizije ne bo odločil komandant Stane!« sem v jezi še rekel komisarju Hribarju in se vrnil v štab divizije na Bloško planoto.

Ko sem na Bloški planoti počival z divizijo in razmišljal o dogodkih zadnjih dni, je prišel komandant Stane-Franc Rozman. Bil je zadovoljen, da smo porušili Štampetov most.

»Z belogardisti je proti koncu. Res je, da bijejo na vse strani, a to so zadnji sunki pred koncem,« mi je rekel, me potrepljal po rami, jaz pa sem mu rekel, da mi je že vsega dovolj, da sem sit večnih napak komandanta korpusa in da nimam nobenega veselja več, da bi ostal tu.

Stane se je nasmehnil, mi ponudil cigareto, nato pa nadaljeval:

»Nič se ne razburjaj, Daki. Vse je v redu. Glavni štab je sklenil, da odideš v šolo v Rusijo, na tvoje mesto pa bo prišel Luka-Tone Vidmar. Upam, da si zadovoljen.«

»Ne preveč, a Luka bo pravi novi komandant.«

Kot da bi nama zmanjkalo besed, sva za kratek čas oba umolknila, ta težki predah pa je prekinil Stane:

»Ko pride Luka,« je rekel, »mu izroči divizijo, ti pa odidi v Glavni štab v Belo krajino. V Rusijo boste odšli že prve dni novembra.« Celo dan mi je povedal, pa sem ga pozabil.

Sedem dni sem čakal, da je prišel Luka. V tem času sem brez volje postopal okoli in izogibal sem se srečavanj s člani štaba VII. korpusa, s katerimi se nisem nič kaj dobro razumel. Vse kar sem storil, jim ni bilo po volji, a vkljub temu mi niso mogli ubiti veselja do borbe in skrbi za borce, ki jih bom že kmalu zapustil.

Obveščevalci divizije so mi sporočili, da se belogardisti pripravljajo na nove napade na naše osvobodjene sektorje Notranjske, prav posebno pa na napad na letališče v Loški dolini. Okoli letališča je bilo precej naše vojske, pa tudi štabov naših enot, med njimi štab korpusa z zavezniško misijo, štab XVIII. divizije, štab Notranjskega odreda, komanda področja Notranjske, komanda letališča ter vse polno skladišč. Letala so s tega letališča prepeljevala naše ranjence iz Snežniških bolnišnic v Bari v Italijo, kjer je bila naša jugoslovanska baza.

A Glavni štab je kaj kmalu uvidel, da ta kraj zaradi bližine železniške proge Ljubljana—Trst ni preveč prikladen za letališče in za skladišča, zato je Boris Andrijanič po ukazu Glavnega štaba premestil skladišča v Belo krajino, prav tako delavnice, letališče pa so opustili. Ves teren je ostal operativno področje naših enot, ki jih je v tem času obkoljeval sin generala Rupnika, organizatorja in voditelja bele garde, Leon Rupnik, ki je imel v svojem udarnem bataljonu nad šeststo izbranih belogardističnih prostovoljcev, ki so jih izvežbali nemški oficirji. Postojanke pa so imeli tudi na Rakeku, v Velikih Laščah, v Ribnici in v Loškem potoku. Poleg Rupnikovega bataljona je bilo v Velikih Laščah tudi do tisoč belogardistov, nič manj pa tudi v Ribnici in v Loškem potoku.

Ker sem zvedel, da je Luka-Tone Vidmar že prišel v štab VII. korpusa in da bo že naslednji dan, to je 8. oktobra prišel v štab XVIII. divizije, sem le ojačil straže, nisem pa postavljaj večjih zased ali odredil premeščanja bataljonov, ker sem vedel, da bo to storil sam takoj, ko bo prevzel od mene vodstvo divizije.

Luka je prišel okoli devete ure dopoldne. Po nadvse prisrčnim pozdravom sem mu prav po partizansko predal divizijo:

»Luka, vse brigade imaš tu na Bloški planoti. Jurišni bataljon je v Fari, štab tu v Novi vasi, v okolici Nove vasi 10., 9. in 8. brigada, operativce poznaš, prav tako tudi položaj. V štabu korpusa so ti povedali, da se 10. brigada že bije z belogardističnimi patrolami, pa tudi Nemcev se ne manjka. Da mi ne bi zaprli poti proti Glavnemu štabu, se bom z motornim kolesom odpeljal mimo Babne Police proti Prezidu. S seboj bom odpeljal tudi ženo, ki je v Propagandnem odseku pri štabu VII. korpusa. Upam, da lahko grem.«

Luka mi je prijateljsko stisnil roko in me skoraj rinil proti motornemu kolesu, medtem pa mi je govoril:

»Pohiti, Daki, da ti ne bodo zaprli ceste, mi bomo že uredili z njimi.«

Streljanje se je že slišalo od vseh strani. Naše patrole so se že spopadale z belogardisti okoli Cerknice in Begunj pri Cerknici. Na hitro sem se poslovil od najbližjih in se odpeljal čez Bloško polico, kjer je cestno križišče Rakek—Loška dolina. Zaslišal sem streljanje okoli Grahovega, zato sem pognal motor in se ustavil šele v Podgori, kjer je bil Propagandni odsek VII. korpusa, v katerem je bila moja žena. Ko sem stražarju naročal, da naj pokliče mojo ženo, je prišel do mene komisar zaščitnega bataljona Nande in mi rekel, da naj se poslovim tudi od komandanta korpusa, ki je slučajno tu.

»Pusti ga, kjer je. Povem ti, da bo Loška dolina prej kot v treh urah obkoljena. Če bi to povedal komandantu, bi mi rekel, da sem ‚paničar‘, a ti, upam, da me razumeš. XVIII. se že tolče okoli Rakeka, Sv. Vida, Velikih Lašč in pri Loškem potoku.«

»Le glej, kako boš ti prišel po tej cesti. Če pridejo od Babne Police čez Javornik izpod Snežnika, se ne boš imel kam umakniti,« mi je še rekel, medtem pa je že prišla moja žena. Opazil sem, da je šel proti meni tudi komandant korpusa, najbrže, da bi se poslovil od mene, ker je vedel, da odhajam v Rusijo. Rekel sem ženi, naj sede na sedež za menoj, pritisnil sem na plin in se odpeljal skozi Babno Polico v Babno polje. Pri zadnjih hišah Babnega polja sem ustavil, ker sem zagledal svoje stare znance, jih opozoril, da naj bodo previdni in pripravljeni na vse, nato pa sem se odpeljal proti Prezidu. Med potjo sem zaslišal streljanje iz Javorniške strani. Ustavil sem se in z daljnogledom opazoval belogardistične kolone, ki so hitele čez čistino od gozdov Javornika in čez cesto do samih host Racne

gore. Nisem se več mudil, krenil sem preko Čabra, ob Kolpi, skozi Stari trg ob Kolpi v Črnomelj in v Glavni štab NOV Slovenije. Tu so mi rekli, da bo odšel transport okoli 20. oktobra, za čas do odhoda pa me je komandant Stane odredil za operativnega oficirja Glavnega štaba. Nič kaj dobro se nisem počutil v Glavnem štabu in nestrpno sem pričakoval poročil s terena. In ko sem zagledal kurirja VII. korpusa, sem bil prvi, ki sem zvedel za vse novice po mojem odhodu iz XVIII. divizije.

Takoj po mojem odhodu 8. oktobra okoli enajste ure se je položaj na Notranjskem povsem spremenil. Okoli dvanajste ure so nemške in belogardistične napadalne skupine zaprle cesto proti Hrvaški. VII. korpus je bil popolnoma obkoljen in se je začel umikati v smeri Rane gore čez Petelinjek in Travno goro v Suho krajino. Med tem umikom je zavezniška komisija pri štabu VII. korpusa padla v zasedo belogardistov, ki so prodrli iz Javorniških gozdov. Anglež, ki je vozil džip, ni izgubil poguma čeprav je že imel vsa stekla razbita, pa tudi v pločevini že precej lukenj. Umikal je se za štabom korpusa kar po hosti. Ob tem umiku je samo v vrstah štaba padlo več kot dvajset ljudi. Kako pa je bilo z XVIII. divizijo? To me je najbolj zanimalo. Takoj, ko je Luka-Tone Vidmar prevzel divizijo, se je začel spopadati z belogardisti in vzdržal na svojih položajih vse popoldne 8. in še ves dan 9. oktobra, končno pa je uvidel, da se ne bo mogel upirati tako številčno močnejšemu sovražniku in se je začel umikati v smeri južno od Kočevja proti reki Kolpi. Vse naše sile VII. korpusa so se strnile na sektorju Suhe krajine, Trebnja in Novega mesta, Kočevja ter Ribnice. Vse težišče borb se je preneslo na okolico Novega mesta in Kočevja. Belogardisti so se potegnili iz Notranjske, ki jo je nato obvladal Notranjski odred s svojimi tremi bataljoni in Komando področja. Prve borbe so se začele z belogardisti okoli masiva Roga, a naši jim niso dopustili, da bi mogli prodreti v notranjost. Te borbe so trajale vse do konca oktobra, v njih pa so se belogardisti izčrpavali, njihova udarnost je ugašala.

Tudi naš odhod v Rusijo se je zavlekel. Od Slovencev bi morali oditi trije: Hribernik, Sekirnik in jaz. Dasi je bil predviden za 1. novembra, smo ostali še dvajset dni pri Glavnem štabu. Ker smo bili za čas čakanja na odhod odrejeni za operativne oficirje, je Glavni štab poslal mene na sektor Kočevja, ker je predvideval napad XVIII. divizije na mesto Kočevje. Pri napadu naj bi sodelovalo tudi angleško letalstvo.

Ko sem prišel pred Kočevje in se tam sestal z Lukom, komandantom XVIII. divizije, mi je povedal, da je sicer obkolil mesto, a ne v bližini hiš, ker se je bal, da bi Angleži tolkli tudi po njegovih borcih. Vztrajal je na svoji zahtevi, da naj zavezniki najprej bombardirajo mesto in uničijo nemške in belogardistične utrdbe, šele potem bo on šel s svojimi borci v napad.

A sodelovanje z angleškimi letali, ki so nadletavala Kočevje v skupinah po dvanajst bombnikov iz letalskih baz v Italiji, ni bilo najboljšo, čeprav so jih usmerjali z radijskimi zvezami. Dobro se spominjam, kako je komandant Luka preklinjal, ko je videl, da je več bomb padlo v okolico mesta kot pa v mesto samo in da so se morale čete, ki so mesto obkolile celo umikati, da jih ne bi zdesetkale angleške bombe. Še več, med umikom s položajev je bilo ubitih od zavezniških bomb pet naših borcev. Luka je v besni jezi svoje borce še bolj odmaknil od Kočevja in opustil misel na vdor v mesto.

A v Kočevje so prihajale nove sile sovražnikov, tako Nemcev kot belogardistov in okoli 4. novembra je bilo v mestu že okoli dva tisoč sovražnikovih vojakov, ki so se pripravljali na vdor na naše osvobojeno ozemlje v Beli krajini.

Pa tudi v Novem mestu so okrepili svojo posadko, ki se je prav tako pripravljala za napad. Za ta podvig so zbrali nad tri tisoč vojakov: osemsto Nemcev ter tri belogardistične udarne bataljone, Rupnikovega, Meničaninovega in Stamenkovičevega.

Medtem pa je odjeknila boleče ne samo med nami borci, temveč po vsej Sloveniji žalostna vest, da se je smrtno ponesrečil komandant Glavnega štaba NOV in PO Slovenije general Franc Rozman-Stane. In to prav na dan obletnice oktobrske revolucije: 7. novembra 1944.

Tedaj je imel Glavni štab NOV Slovenije svoj sedež v gozdiču severno od Črnomlja, v katerem so zgradili več ličnih barak, v katerih so prebivali in delali člani štaba, med njimi komandant Stane, politkomisar Boris Kidrič in drugi.

Sprva tem vestem nisem verjel, saj sem predobro poznal prijatelja Staneta, pa tudi ostale, o katerih so govorili, da so se ponesrečili skupaj s Stanetom, saj je komandant Stane preživel špansko revolucijo in je dobro poznal vse vrste orožja in je dobro vedel, kako je treba ravnati z eksplozivom. Ko pa sem 8. novembra zjutraj prišel v Črnomelj in takoj pohitel v Kani-

žarico pri Črnomlju, kjer je v naši bolnišnici ležal smrtno ranjeni komandant in njegovi tovariši Anton Žnidarič-Stefan, španski borec, ki je bil nekaj časa v XVIII. diviziji pri meni načelnik štaba, Lado Ambrožič-Novljan, načelnik Glavnega štaba, Jože Malnarič-Križevski in Franc Tavčar-Rok.

Ko sem prišel do njega, je bil vkljub težkim ranam v trebuhu, saj se mu je ob eksploziji minometa zarilo več drobcev v črevesje, pri zavesti. Sklonil sem se k njemu in ko mi je rekel: »Daki, z menoj ne bo nič več! Pazite se, da se tudi vam ostalim ne pripeti kaj takega...« so mi solze zalile oči. Pripri je oči in potrt in ubit sem zapustil bolnišnico, odšel pod bližnje drevo, ker sem hotel biti sam s svojo žalostjo nad izgubo svojega največjega, najbolj iskrenega prijatelja in borbenega tovariša, saj naju je borba za pravice delovnega človeka in za svobodo vezala že v Španiji, nato pa od prvih dni v domovini. Ljubil sem ga bolj kot brata, zaupal sem mu kot najboljšemu bojnemu tovarišu in slepo sledil njegovim ukazom, ker sem bil trdno prepričan, da je bil tudi najboljši komandant.

10. novembra 1944 je umrl in 13. novembra smo ga pokopali v Črnomlju. Na pogreb so prišli mnogi borci in ljudje iz bližnje in daljne okolice Črnomlja.

Komandant Stane je padel pod čudnimi, nepojasnjenimi okoliščinami, ki sicer tonejo v pozabo, a njega, ki ni bil samo komandant, temveč vselej človek, ki je poln odločnosti, poguma in najtrših preizkušenj od pastirčka v Dolnjih Pirničah pri Medvodah, ki mu je oče padel v prvi svetovni vojni, postal general in komandant slovenske osvobodilne vojske. Nekaj dni po smrti je bil imenovan za narodnega heroja.

Zatišje, ki je zavladalo na mejah osvobojenega ozemlja na Dolenjskem in v Beli krajini, je obetalo vihar. Komaj smo zasuli grob, v katerega smo položili truplo svojega komandanta, še so vihrale žalne zastave po vsej svobodni slovenski domovini, že so v noči od 13. na 14. november Nemci in domobranci-belogardisti z velikimi silami udarili na Belo krajino. Približevali so se od dveh strani: iz Novega mesta in iz Kočevja. Poslužili so se nemškega načina vojskovanja: hiter prodor, še hitrejše napredovanje in po njihovem načrtu, bi se morali obe koloni srečati v Črnomlju in šele od tu potem osvojiti vso Belo krajino. A XV. divizija, ki je prišla s svojih položajev v bližino osvobojenega ozemlja jim je prekrižala njihov načrt. V novo-meški koloni sovražnika, v kateri je bil tudi Meničaninov

udarni bataljon, ki je bil znan po svojem pogumu in krvoločnosti, je že pri prvem spopadu z borci XV. divizije padlo okoli dvesto belogardistov in se je morala po porazu umakniti nazaj v Novo mesto, kolona, ki je prodirala iz Kočevja, pa je najprej zasedla Koprivnik, nato pa je hotela prodreti čez Mavrlén in Tančo goro do Črnomlja, da bi se združila z novomeško kolono. XVIII. divizija je bila na svojih položajih okoli Smuke, Starega loga in Trnovca, to je vzdolž Roga in je zapirala dohode iz Kočevja, deli VIII. brigade pa so bili okoli Nemške vasi in tako zapirali poti od Kočevske strani proti Beli krajini.

Deseta brigada je prišla izpod Gorjancev v Suho krajino in zasedla položaje Lopata—Smuka. Proti večeru pa je krenila proti Koprivniku na Kočevskem. Med potjo se ji je priključil še jurišni bataljon XVIII. divizije, katerega sem ustanovil še jaz na Blokah. Naj omenim, da so v tem času bile v XVIII. diviziji tri brigade: osma, deveta in deseta. Med snegom in dežjem je šla kolona po določeni poti, se med potjo spopadla z neko belogardistično patrolo, ki pa se je že po prvih praskah umaknila, nato pa so borci jurišnega bataljona in prvega in drugega bataljona desete brigade začeli zasedati pobočje nad vasjo Hrib, tretji bataljon pa je ostal v rezervi. Prva četa tretjega bataljona je bila dodeljena jurišnemu bataljonu. Proti jutru je dež ponehal in borci so s svojih višjih položajev zelo lepo gledali na vas Hrib s cerkvico. Okoli cerkvice so se belogardisti pripravljali na zajtrk, precej belogardistov in Nemcev pa se je sprehajalo po vasi. Zagledali smo tudi pet avtomobilov. Previdno in počasi so se borci približevali vasi, nato pa so v hitrem jurišu izpadli z bombami in z mitraljezi v vas. Udarec je bil tako silovit, da se Nemci in belogardisti skoraj niso postavili v bran. Ranjeni belogardist je iz avtomobila dvigal eno roko, kakor da se predaja, z drugo roko pa je streljal s pištolo, dokler je bil živ. V tej borbi sta se srečala tudi dva Notranjca, domačina. Ranjeni Notranjec-belogardist je prosil Notranjca-partizana, da mu naj prizanese in ga ne ubije.

»Ne bom te, čeprav si zagrizena belogardistična svinja,« mu je rekel in se obrnil, medtem pa je že pristopil jurišač z brzo-strelko in ga pokosil.

Po končanem spopadu mi je pripovedoval eden jurišačev, da je v boj posegel tudi komisar iz neke čete osme brigade. Ko je »podrl« Nemca, mu je snel čelado in si jo nadel na glavo. Kril se je med hišami in streljal proti sovražnikom. Ko pa ga je

eden naših opazil in je mislil, da je Nemec, je nameril nanj brzostrelko in ga podrl.

Nemški oficir, ki je bil ranjen v nogo, se je zavlekel v neko kotanjo in iz nje s samokresom streljal proti našim borcem. Opazil ga je Ivo Starin-Vanček, skočil proti njemu in vrgel bombo v kotanjo, potem pa ubitemu pobral odlikovanja in samokres.

Ko je borba ponehala, so naši borci zažgali avtomobile, pobrali orožje, pobite belogardiste in Nemce pa pustili tam, kjer so padli, nato pa krenili proti Nemški Loki na počitek. Jurišni bataljon se je oddvojil od desete brigade in se vrnil k diviziji. Med potjo proti Nemški Loki pa so naši naleteli na tri vozove ubitih belogardistov, ki so se potolkli med seboj. Kako se je to zgodilo? V megli in dežju sta si prišli naproti dve njihovi koloni, verjetno Rupnikova in ona iz Kočevja, in ker sta se obe izdajali za partizane, sta se udarili med seboj. Ko sta spoznali napako, je bilo že precej mrtvih in ranjenih, ki so jih naložili na vozove, da bi jih odpeljali, a ker so naše predhodnice v bojnem razporedu prehitro prišle do njih, so odpeljali le ranjence in se umaknili, mrtvece pa so pustili. Obe belogardistični koloni sta se pred nami umaknili proti Črnomlju, kjer so že divjali in požigali belogardisti in Nemci, iz krajev med Koprivnikom in Nemško vasjo pa so se razbesnele ogorčene borbe. Prebivalstvo Črnomlja je bežalo iz mesta, pravtako naši kulturniki in učitelji in profesorji, ki so imeli tiste dni svojo skupščino v Črnomlju.

Tudi jaz sem bil tisti dan v mestu. Začel sem loviti oborožene ljudi, ki so bežali in z njimi naredil zasedo pri Lahinji ter tako preprečil, da bi belogardisti uničili mesto.

Tako sem preprečil, da bi belogardisti vdrli v Črnomelj. Ko sem bil gotov, da ni več nevarnosti, da bi sledil še kakšen napad in da tudi ustaši ne bodo prešli Kolpe in napadli naše osvobojeno ozemlje, sem sedel na motorno kolo in se odpeljal čez Semič in Planino proti bojišču na Koprivniku, oziroma pri vasi Breg, kjer so deli XVIII. divizije dobili v klešče in v križni mitralješki ogenj Rupnikov udarni bataljon, ki je štel od petsto do šeststo belogardistov. Jurišni bataljon naše divizije, ki je belogardiste opazil že v vasi Hrib, ko so se pripravljali na malico in imeli s seboj pet avtomobilov, dva rešilna in tri poltovorne, ki so jih vozili, vsaj tako je izgledalo, Nemci. Ko so se naši vrgli nanje, niso imeli kam bežati. Na petih kmečkih vozech so ležali belogardistični ranjenci in tudi ti so padli pod

mitraljezi. Ker pa naši niso obkolili celotnega terena in čeprav so Rupnikov bataljon razbili, saj je padlo okoli dvesto belogardistov, je preostalim uspelo, da so se izmotali iz borbe in se porazgubili po hostah, potem pa so v manjših skupinicah bežali proti Kočevju. Tudi komandant bataljona, Rupnikov sin Leon je pobegnil in se prebil v Kočevje in kakor so nam javili naši obveščevalci, da je v Kočevje prijoval in nikdar več mu ni uspelo, da bi svoj bataljon obnovil. V tej borbi z Rupnikovim bataljonom je jurišni bataljon izgubil samo dva borca, ki sta obležala mrtva, nekaj borcev pa je bilo le lažje ranjenih.

Jurišni bataljon sem osnoval kot protiutež belogardističnim udarnim bataljonom. V ta bataljon so prišli povečini mladinci.

Dasi smo imeli občutne izgube v neprestanih bojih z belogardisti in Nemci, se naše vrste niso redčile. Iz dneva v dan so prihajali novi borci preko Save iz Štajerske.

Med tem časom, ko smo Sekirnik, Hribnik in jaz čakali, da bomo odleteli z avionom v Rusijo, smo se vrteli po položajih naših enot, in tako sem jaz 17. novembra še opazoval, kako je naša XVIII. divizija obkoljevala Kočevje in se pripravljala za napad. Štab VII. korpusa NOV in PO Jugoslavije je dobil točne podatke, Operacijski odsek pa jih je posredoval tudi vsem enotam, ki so bile določene za napad.

Š T A B

VII. korpusa NOV in PO

Jugoslavije

Operacijski odsek

Na položaju 3. 11. 1944.

OPIS POSTOJANKE KOČEVJE

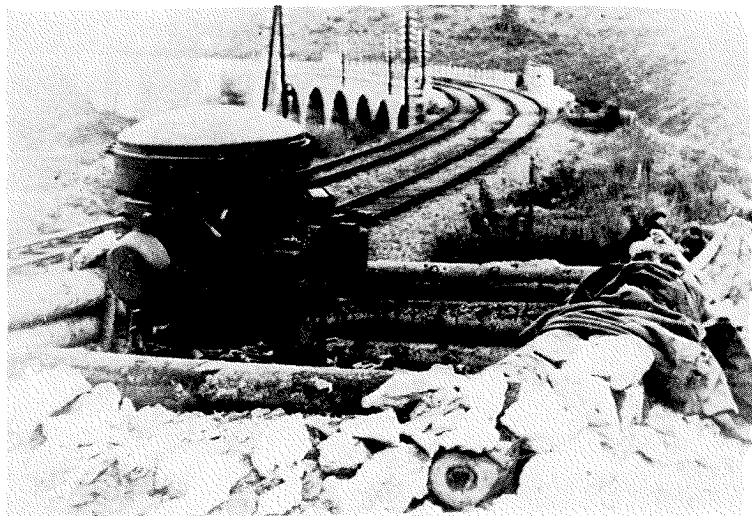
POSADKA. Šteje skupno 650 mož, od katerih je 250 Nemcev, ki pripadajo 10. in 12. komp. 3. bat. 14. SS Polizei regimenta. 20 mož Gestapo, 30 policija in 30 pri artileriji. Domobrancev je 300, ki pripadajo 61. in 62. četi SD in pionirski vod 30 mož.

OBOROŽITEV. 2 težki havbici kal. 150 mm, 2 protitankovska topa, 2 protitankovski puški, 7 težkih bacačev, 10 lahkih bacačev, 12 težkih mitraljezov, 25 lahkih mitraljezov, 10 tromblonk, 80 brzostrelk, ostalo puške.

MOTORIZACIJA. 2 tanka, PZKW šte. 2, 15 kamionov, 4 osebni avtomobili, 5 motornih koles, 2 avtoblindi.

Štampetov most po miniranju

Bunker na Štampetovem mostu

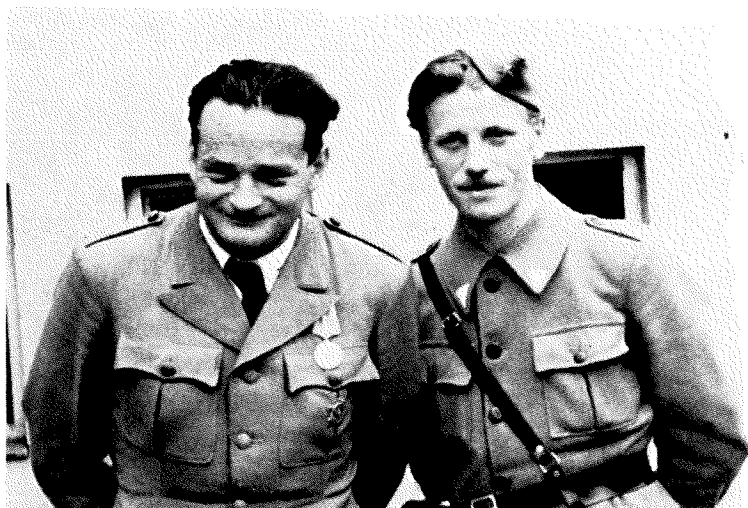
Pri Štampetovem mostu — priprava za napad

Narodni heroj komandant Stane-Franc Rozman

*Boris Kraigher, Stane-Franc Rozman in Viktor Avbelj
(z leve proti desni)*

Boris Kidrič s spremljevalcem v Suhi krajini

V partijski šoli (Notranjci)

V partijski šoli z Lidijo Šentjurčevo in Ferdom Godino

Okrožni komitet Kočevja

Kočevje

Boris Zihert

Edvard Kardelj

V SSSR

Na železniški postaji je ena uporabna lokomotiva in ca. 40 vagonov. Letališče je dolgo 150 m in široko 60 m. Pristajajo lahko letala tipa Storch.

UTRDITEV. Postojanka je obdana z bodečo žico, visoka 1,30 m in široka 2,50 m. Ob žični oviri je ca. 100 bunkerjev, med katerimi je 5 prirejenih za topove 8 za bacače in 4 za reflektorje. Na zapadnem delu so 4 velika mitraljezka gnezda. Večina bunkerjev je grajenih iz opeke in železo betona. Manjši bunkerji so nemškega sistema — pri zemlji. Vsi bunkerji so povezani z strelskimi jarki in imajo telefonsko vezo. Prehodnih blokov je 8 in to na cesti na Salko vas proti Stari cerkvi, proti Mahovniku, na koncu Rožne ulice, v Podgorski ulici in proti Dolgi vasi. Španski jezdec so postavljeni na poti proti elektrarni in na cesti proti Cvišlerjem.

ZAVAROVANJE. Podnevi so bunkerji zasedeni samo na blokih in sicer: šte. 11 ima 6 Nemcev in 2 bega, šte. 18 4 bega, šte. 27 4 bega, šte. 29 6 Nemcev, šte. 37 6 Nemcev in 2 bega. Bunkerji šte. 11, 27, 29 in 37 so oboroženi s težko Bredo.

Ponoči so zasedeni bunkerji na blokih kot podnevi, v bunkerju šte. 26 je 7 Nemcev, drugače pridejo na vsak drugi bunker po 4 bega (3 puškarji in 1 mitraljezec).

Na elektrarni je stalno, podnevi in ponoči 6 bega in 2 Nemca. Elektrarna je opremljena z opazovalnico in reflektorjem.

Patrole pošiljajo proti Mali gori, Čišlerjem, Livoldu in Stari cerkvi v jačini do 20 mož. Patrole do 80 mož proti Mozeljju, Štalcarjem, Staremu bregu, Polomu, Vrbovcu in Rakitni.

NASTANITEV. Bega so nastanjeni: v gimnaziji, kjer je tudi komanda, skladišče municije, hrane, orožja in drugega vojaškega materiala in v orožniški postaji. Bega policija v bivši parni pekarni Rankel.

Nemci so nastanjeni: v Kajfeževi vili, kjer je tudi njihova komanda, v Marijinem domu, kjer je skladišče, v hotelu »Trst«, ter v poslopju poleg cerkve, kjer je bilo zadnje čase srezko načelstvo. Orts komanda je v novi Cetinsketovi hiši, kjer je tudi komanda bega policije. Nemški oficirji so v Kajfeževi vili, major in še 2 druga oficirja pa v Perčevi vili poleg Kajfeževe vile. Telefon in radio oddajna postaja je v Marijinem domu, kjer je tudi bolnica. Okrajno glavarstvo je v vili dr. Rethöla.

Smrt fašizmu — svoboda narodu!

Kako rad bi se udeležil tega napada in in se maščeval za neuspeh, ki smo ga doživeli tu, a že drugi dan, to je 18. novembra je prišel kurir Glavnega štaba, da moramo takoj zapustiti položaje in se javiti v Glavnem štabu, ker bomo že naslednje jutro odleteli na dolgo pot, na katero smo že čakali skoraj mesec dni.

19. novembra smo se tako spet znašli v Glavnem štabu. Rekli so nam, da bomo odleteli iz Podzemlja v Beli krajini, kjer je bil aerodrom. A zaradi prevažanja ranjencev ni in ni bilo aviona za nas in mi smo postajali nestrpni. Posebno jaz, ki mi ni prav nič dišalo, da bi šel v šolo. Najraje bi se kar poslovil in se vrnil med borce na položaje, ki so se tolkli na vseh koncih Slovenije.

Še pred našim odhodom in še pred smrtjo komandanta Staneta-Franca Rozmana je Glavni štab zamenjal komandanta VII. korpusa in namesto Pere Popivode je v veliko veselje komandantov in borcev prevzel vodstvo tega korpusa Franc Pogljajen, ki so ga vsi, od borcev do komandantov spoštovali in cenili, zaupanje, ki so mu ga izkazovali, pa je bilo poplačano z dokončno zmago nad belogardisti v tem delu Slovenije. In bil sem vesel, ko sem potem v Moskvi poslušal poročila o odločilnih borbah slovenskih partizanov pod njegovim poveljstvom, ko so se naši borci odločno in silovito bližali obračunu s sovražnikom in tako težko in krvavo zasluženi zmagi.

Končno je prišel tudi tako težko pričakovani dan našega odhoda. Sprva je bilo določeno, da se odpeljemo čez Velebit v Bari in od tod šele v Rusijo, tik pred odhodom pa smo zvedeli, da potujemo najprej v Beograd, kjer nas bo sprejel naš Vrhovni komandant maršal Tito.

Letališče Podzemelj, ki so ga z rokami zgradili naši borci ob veliki pomoči Belokranjcev in ki je postalo naša najboljša zveza z našimi zavezniki, je bilo v ponos ne samo Beli krajini, osvobojenemu ozemlju, temveč vseh, ki so s krampi in lopatami tako hitro zgradili ta prepotreben vojaški objekt za zračni most med Slovenijo in Italijo, kjer so imeli zavezniki svoja oporišča.

Na aerodromu nas je že čakal pomočnik komandanta Glavnega štaba general Jaka Avšič, ki je ostal z nami vse do odleta aviona. A tu smo čakali še do večera in opazovali, kako so pristajala letala z vojaškim materialom, potem pa odvažala najtežje ranjence v bolnišnico v Bari, kjer je bila naša bolnišnica.

Zaradi slabega vremena pa nismo odleteli tisti večer, zato sem odšel še po slovo k staršem, ki so bili nedaleč od Podzemlja v Krasincih.

Šele naslednjo noč sta na aerodromu pristali dve angleški letali. Bili smo prepričani, da se bomo vkrcali že v prvo letalo, a ker je bilo preveč ranjencev, ki so bili nujno potrebni najskrbnejše zdravniške pomoči, smo prišli na vrsto šele, ko so izpraznili drugi avion.

»Zdaj končno greste!« je rekel Jaka Avšič, ki je šel z nami vse do aviona. Prvi sem vstopil jaz. Nikdar še nisem bil v avionu, prvič in še to v transportnem avionu.

»Kako bo v Rusiji, kako bo v šoli, kjer bo pouk v ruščini?« sem se vpraševal, ko pa nam je Jaka Avšič zaklical v slovo:

»Srečno pot, fantje, in obilo uspeha v šoli!« smo se še enkrat objeli in kmalu nato poleteli proti Bariju, kjer je bil komandant jugoslovanske baze polkovnik Rado Peħarček, prejšnji načelnik štaba VII. korpusa.

Ko smo prispeli v Bari, smo zagledali ruske pilote, a letališče nismo smeli zapustiti, ker so se, kakor so govorili, po mestu potikali najrazličnejši tipi, tako ustaši, četniki, po sprejemu pri komandantu baze pa smo opozorjeni, da ne smemo izzvati nobenih incidentov ali v njih sodelovati, skrajno previdni le šli v mesto, ker smo morali še tri dni čakati na letalo, ki nas bo poneslo v Beograd, ki je bil že osvobojen.

V teh treh dneh smo večkrat obiskali bolnišnico, srečal pa sem tudi znanega kirurga doktorja Božidarja Lavriča, ki sem ga poznal že prej.

Tretji dan popoldne pa smo izvedeli, da naj se pripravimo za odhod. Okoli enajste ure ponoči so nas z džipom odpeljali na letališče čisto do letala, ki je bilo že polno najrazličnejšega materiala, se hitro vkrcali in že se je letalo dvignilo pod nebo in odletelo proti Zemunu, kjer je bilo letališče za Beograd.

Po pristanku letala v Zemunu so nas z vojaškim avtomobilom odpeljali v hotel v Beogradu, kjer smo se odpočili in že drugi dan je prišel k nam načelnik generalnega štaba Jugoslovanske armade, ki nam je povedal, da bomo v Moskvi v šoli maršala Vorošilova, ki je ena najboljših in največjih vojaških šol ne samo v Rusiji, temveč na vsem svetu. Bilo nas je petnajst oficirjev, ki smo bili določeni za odhod v šolo in največje vesele je zagorelo na naših obrazih, ko smo bili gotovi, da bomo še pred odhodom srečali našega ljubljeneĝa Vrhovnega koman-

danta. Veliko smo govorili med seboj, kako potekajo borbe na vsem ozemlju Jugoslavije, in žal nam je bilo, da bo gotovo še pred našo vrnitvijo iz Rusije že konec vojne in da mi ne bomo sodelovali pri zadnjih udarcih, ki bodo pobili fašistično zver do konca.

V čakanju sprejema pri maršalu in potem odhoda v Rusijo sem se potikal po porušenem Beogradu in po raznih uradih in pisarnah skušal čim več slišati o dogodkih v Sloveniji, o premikih in borbah slovenskih brigad in divizij, a izvedel sem bore malo.

V svobodnem Beogradu, pa čeprav v ruševinah, brez vode in s slabo preskrbo hrane, pa sem gledal zadovoljne obraze ljudi, ki so pomagali kjerkoli so mogli, da bi čimprej zaživel spet normalno življenje.

Vojska, čeprav slabo oblečena in slabo oskrbovana, saj so v Beogradu mislili najprej na tiste, ki so se še tolkli s sovražniki, potem šele na sebe, je neumorno pospravljala ruševine v mestu in kjerkoli sem se ustavil, nisem slišal drugega kot to, kako naši v enem samem zaletu podijo ostanke fašističnih hord proti zahodu in da na sremski fronti divjajo ogorčene borbe z umirajočo zverjo, ki se v zadnjih izdihljajih še skuša dvigniti pokonci.

Ko sem se 4. decembra vrnil v hotel »Balkan«, kjer sem stanoval, sem zvedel, da nas bo drugi dan okoli ene ure popoldan sprejel maršal. In tako je napočil radostni dan srečanja s tistim, katerega ime je bilo na naših jezikih v neštetih borbah, s tistim, ki nas je bodril in nam vlival vero v zmago v času najtežjih preizkušenj in omahovanj.

Bili smo z njim več kot uro časa, saj nas je zadržal na kosilu. Z vsakim od nas se je pogovarjal, vzpodbujal je nas, da naj bomo dobri učenci, kot smo bili hrabri borci in da nam naj ni žal, da skupaj z Rdečo armado ne pomagamo uničiti še zadnjih ostankov zločinskih tolp. »Jugoslavija bo kmalu svobodna, kot je danes svoboden Beograd,« nam je govoril in se nadvse pristrčno z najboljšimi željami poslovil od nas. In tega srečanja z njim ne bom nikdar pozabil, kakor tudi ne tovariši, ki so bili z menoj. Za nas je bilo od tega srečanja konec borb, pred nami pa je bilo učenje, učenje ... in spet ... samo učenje.

12. decembra okoli devete ure smo se vkrcali v posebno letalo in ruski piloti so nas odpeljali proti Moskvi z letališča pri Beogradu. Bil sem navajen borb, a za mene se je pričela

najhujša borba z mojim največjim sovražnikom: knjigo. Med poletom smo sicer pristali v Harkovu, ker se je na letalu nabralo preveč ledu. Prenočili smo v mestu pristanka, si ogledali mesto, ki je izgledalo kot naše Skoplje po potresu, drugi dan pa smo že bili spet v zraku, ko nas je letalo nosilo proti naši zadnji postaji: Moskvi.

15. decembra smo sedli v šolske klopi. Jugoslovani smo imeli svojo učilnico, vsak od nas svojo mizo in nekako po desetih dnevih sem že mogel brati cirilico, v kateri so bile tiskane knjige, ki so imele oznako »Za službene potrebe« in označene s posebnimi številkami. Tudi po šestnajst ur smo sedeli na dan pri knjigah, saj so učni program za nas skrčili od štirih let na eno leto. In kolikokrat sem obupaval in si želel domov. Ni in ni mi šlo, pa sem vzdržal in šolo tudi dokončal. Prav gotovo pa bi popustil pri učenju, če ne bi poslušal poročil iz Jugoslavije, da je naša zmagovita armada že osvobodila skoraj vse ozemlje, da so naši borci že v Istri in Primorski.

Ves čas šolanja smo nosili ruske oficirske uniforme, vodili so nas na ogled moskovskih znamenitosti, bili smo deležni vseh ugodnosti kot njihovi gojenci.

Nepopisno veselje je zavladalo po vsej Moskvi, pa tudi med nami, ko smo slišali, da je konec vojne, mene pa je stisnilo pri srcu, ker nisem s svojimi starimi tovariši vkorakal v svobodno, od sreče prekipevajoče srce Slovenije, v belo Ljubljano, ki je ves čas narodnoosvobodilne borbe tako trdno kljubovala vsem sovražnikom in z nami verovala, da bo prišel dan, ko bo na Ljubljanskem gradu spet zavihrala slovenska trobojnica, ki bo vsem Slovencem oznanjala, da je Slovenija spet svobodna in da bo skupaj z ostalimi jugoslovanskimi narodi zaživela v lepši in srečnejši bodočnosti.

In vendar, ko so drugi odložili orožje in jim je bil čas borb in trpljenja le trpek spomin, za mene še več kot pol leta ni bilo konca otepanja s knjigami in učenjem. Kolikokrat sem z odprto knjigo pred seboj pozabil na učenje in prešteval v mislih, koliko svojih tovarišev bom srečal, ko se bom vrnil, koliko jih je padlo, kje vse so hodili, ko me ni bilo z njimi . . .

Končno pa je le prišel čas, ko se je bilo treba posloviti od Moskve. Prve dni novembra 1945 smo se v posebnem vagonu in z drezino odpeljali čez Romunijo v Beograd. Po kratkem počitku v Beogradu sem moral najprej v Maribor za komandanta

43. divizije, nato pa za komandanta II. divizije KNOJ. A v mirni dobi nisem vzdržal v uniformi.

Španska revolucija, internacija v Franciji, naša revolucija, v kateri sem bil vse od prvih dni 1941 pa do konca leta 1944, nato še učenje na Vorošilovi vojaški akademiji v Rusiji, pa še to in ono po osvoboditvi, predvsem pa posledice ran, dobljenih v času borb in bolezni, so me spravili v pokoj,

srečavanja s »starimi Tigri«, soborci in prijatelji ter njihovo nagovarjanje, da naj v spomin mnogih starih najboljših tovarišev in borcev napišem spomine,

sem prijel za pero in opisal to Golgoto, ki smo jo prehodili in ki nas danes spominja na naše najtežje obdobje revolucije, ki je polno trpkih, pa tudi lepih spominov, pa tudi zavesti, da med najboljšimi

»NAJBOLJŠI SO PADLI . . .«

Stane Semič-Daki
NAJBOLJŠI SO PADLI

Večina slik je iz foto-arhiva
MUZEJA LJUDSKE REVOLUCIJE SLOVENIJE
LJUBLJANA

Slika Mirne na ovitku II. dela
in nekaj fotografij iz Dolenjske
je iz arhiva

ZZB NOV SRS
Občinski odbor Trebnje

Ovitek III. dela
je posnet po akvarelni sliki
Štampetovega mosta,
ki so mi jo poklonili

PIONIRJI ODREDA
»IVANA CANKARJA«
na Vrhniki

Natisnila
tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani
1972

